АВАНГАРД

ЖУРНАЛ ДЛЯ МОЛОДІ

(НАУКА І ЗНАННЯ, ЛІТЕРАТУРА,
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДУМКА)

Рік VII/VIII. Ч: 10-11 (32-33)

ЛОНДОН-МЮНХЕН грудень — січень НЬЮ ЙОРК-ТОРОНТО

1953-54

АВАНҐАРД — *ЖУРНАЛ ДЛЯ МОЛОДІ*

ВИХОДИТЬ ЩОКВАРТАЛЬНО

Орган
Центрального Комітету Спілки Української Молоді.

Редагує Колегія: О. Калинник, Г. Наняк, Я. Деременда,
З-поза ЦК СУМ-у до Редколегії належить проф. Г. Ващенко

Відповідальний Редактор: **Г. Наняк**

Адреса Редакції і Адміністрації: Ukrainian Youth Ass'n
49, Linden Gardens, Notting Hill Gate, London, W. 2., Great Britain.

Представництва:

Ukrainian American Youth Ass'n
P. O. Box, 211 Cooper Station
New York, 3, N.Y.
U.S.A.

Ukrainian Youth Association
140, Bathurst St.,
Toronto, Ont.,
Canada

Union de la Jeunesse Ukrainienne
72Bd Charlemagne
Bruxelles IV., *Belgium*

Union des Ukrainiens de France
Section de la Jeunesse
26, rue de Montholon,
Paris 9, *France*

Ukrainian Youth Association
49, Linden Gardens
Notting Hill Gate
London, W. 2.
Great Britain

Mr. A. Halimurka (S.U.M.)
Lager Parsch, Bar. 9 Z. 23
Salzburg, *Austria*

Mr. W. Galat (S.U.M.)
Rue Martin Alfonso 381,
Curitiba, Parana, *Brazil*

Ukrainischer Jugendverein
München 2, Dachauer Str. 9/II
Germany

Mr. M. Hyczka (S.U.M.)
C.M.S.A.
Donoso Cortes 63,
Madrid
Espana

Mr. Bohdan Bilynskyj (S.U.M.)
Proq Villaboim. 160 —1—A
Sao Paulo, S.P.
Brazil

Mr. J. Pryjmak-Waszczenko (S.U.M.)
El Valle Co, e Urb C. Delgado,
Chalbeaud Vereda 67,
Casa 13, Caracas,
Venezuela

"Prosvita" — S.U.M. —
c. Soler 5039
Buenos Aires
Argentina

Sign. Ing. A. Kuschzynskyj (S.U.M.)
Cassila de Correo 1.
Carmen del Parana
Paraguay

Mr. J. Butko (S.U.M.)
Piltgrand 8., Spanga, Stockholm,
Sweden

Mr. Sendeckyj (S.U.M.)
69 Butler St.,
North Rithmond, Vic.
Australia

АВАНҐАРД

ЖУРНАЛ ДЛЯ МОЛОДІ

(НАУКА І ЗНАННЯ, ЛІТЕРАТУРА, СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДУМКА)

ІЗ ЗМІСТУ:

Стор.

Ю. Григоріїв: Слава короля Данила 5
П. Куріннний: Переяслав 9
В. Леник: До питання виховання Ю СУМ-у 13
Е. Смалько: «Як би то можна зробити інакше» 17
Я. Деременда: Від ТЄЗ-у до СУМ-у 20
А. Калинник: Закута молодь 26
О. П.: Нариси з історії філософії 32
Р. Єндик: Спарта і її герої 40
Г. Ващенко: На межі двох епох 47
Уява та її роля в житті людини 53
Марія Туркало: Кладовище ідей 59
Р. Теодорович: Китайський мур 60
В. Державин: Поезія О. Олеся 65
Буряківець: Сорочка . . 72
В. Державин: «Ваплітянство» і його історичне значення 73
Едґар Еллен По . . . 81
Едґар Еллен По: Овальний портрет 83
Ол. Степовий: Звичаї — скарб українського народу 86
О. С. і Ю. Г.: Зразки колядок давніх часів 89
Р. Є.: Донцов і Драгоманов 92
Сучасна молодь Індії 99
З діяльности СУМ-у 102
Новонародження олімпійських ігрищ . . . 109

Рік VII/VIII. Ч.: 10-11 (32-33)

ЛОНДОН — МЮНХЕН 1953-54 НЬЮ-ЙОРК — ТОРОНТО

«Cicero Druckerei München 24, Friedberger Strtasse 13. Tel. 15 892

В січневі роковини

Народе Україки!

Твоєю силою, волею, словом, стала на землі українській вільна Українська Народня Республіка, справдилась колишня мрія батьків твоїх, борців за вольності і права трудящих.

...Однині Українська Народня Республіка стає самостійною, ні від кого незалежною, вільною, суверенною державою українського народу.

(Із IV Універсалу з 22. січня 1918)

*

Хвилює радісний майдан,
У золоті свята Софія
Угору виросла, як мрія,
І горду булаву Богдан
Простер в майбуття над юрбою.
Вже здійснено. Не мрія — чин!
І в зриві мідяному кінь
Зривається немов до бою!
Лунає дзвонів віщий спів.
Серце й простори він колише
І нагло мовкне. Нагло тиша,
І в ній на крилах голубів
Пливуть слова у безголоміння:
„Від нині Ти, Народе, знай,
Тобі увесь належить край,
Від нині вільна Україна!
Від моря Чорного, аж ген,
Де б'ють Дніпровії джерела,
Через степи, де вольні села
Всміхаються в вінках вишень,
Від синіх узбережжів Дону,
Далеко ген, до верховин,
Бездонних зворів полонин:
Нехай не буде вже кордону!
Народ і землі всі — одні,
Народні — права і закон,
Розбитий впав ворожий трон,
На світ здвигаєш Волю нині!

С. Орлюк

ЗВЕРНЕННЯ
Центрального Комітету СУМ-у з приводу 36-их роковин героїчної смерти українських юнаків у бою під Крутами

Дорогі Подруги і Друзі, Сумівки і Сумівці!

Наприкінці січня кожного року українська молодь вшановує пам'ять трьохсот юних українських лицарів, молоді, що з шкільної лави виступили із зброєю в руках обороняти свою столицю Київ і разом з тим щойно проголошену IV. Універсалом Самостійність Української Держави від ворожої навали.

Біля Крут, у нерівному бою з десятикратно чисельним ворогом всі вони полягли смертю героїв. Їм не пощастило своїми молодими грудьми стримати ворожого наступу. Але велич їх подвигу, їх безкомпромісова рішеність умерти, щоб врятувати честь української нації, їх безприкладна відвага в бою, не зважаючи на безвиглядність ситуації, їх жертвенне служіння великій національній Ідеї — житимуть у віках, вони є прикладом і дороговказом для нашої сучасної молоді, як треба любити Батьківщину та з якою посвятою жити для неї.

Жалібно-урочиста річниця Крутянського бою, славно виявленим у ньому героїзмом і трагічного загибелю кращого цвіту української молоді, буде і в цьому році відзначена українською патріотичною молоддю, яка перебрала від крутянських героїв їх завзяття й мужність та рішена виконати їх невмирущий заповіт.

Виконуючи заповіт крутянських героїв, «Ти, українська молоде на чужині, мусиш іти в авангарді визвольної боротьби, як у ньому йде молодь на Землях. Ти мусиш цілком віддати себе інтересам Воюючої України і бути готовою на кожний її поклик». Тому виховуйся в національному дусі, на славних прикладах героїв визвольної боротьби, плекай українську культуру та зберігай національні традиції, будь у нерозривному духовому зв'язку з рідним Краєм!

Твоїм обов'язком є жадібно сприймати всі українські науки, які можливо одержувати на чужині, духово зростати, збагачуватися знанням, переймати, але не безкритично, від чужинецького оточення те, що є для нас цінне й корисне, фізично загартовуватися, зростати поколінням, гідним виконати заповіт Крутянців і завершити велику незакінчену справу!

Честь України! — Готов Боронити!

Центральний Комітет
Спілки Української Молоді

З нашого минулого:

Ю. ГРИГОРІЇВ

Слава короля Данила

Минуло сім століть від того пам'ятного дня, коли дорогоцінний вінець Апостольської Столиці урочисто заблищав на голові короля Данила, великого державного мужа України. Цим фактом перед усім християнським світом був стверджений нерозривний духовий зв'язок України з Заходом, її воля й безкомпромісова рішеність боротьби проти татарської загрози, спільно з іншими передовими країнами вільного світу боронити здобутки европейської культури перед всезнищувальною навалою азійського степу.

Галичина, одночасно з іншими українськими землями, заселена слов'янськими племенами, предками сучасних українців, розвивалася в тісному зв'язку з усіма ними. В 981 році її приєднав до своєї держави князь Володимир Великий і пізніше ще раз возз'єднав з іншими українськими землями його син Ярослав Мудрий.

Коли згодом у наслідок трагічних міжусобиць між князями, володарями окремих підвладних великокняжому престолу земель та чимраз частіших нападів із степу диких кочових орд, яким послаблена внутрішніми сварками і війнами княжа Україна не в силах була чинити достатнього опору, почала занепадати політична і економічна роля Києва, як столиці і центру української княжої держави; західньо-українські землі, як одні з найбільш віддалених від центру країв, втратили зв'язок з ним і стали на шлях самостійного розвитку. Через ці обставини в XII столітті Галичина відокремилась і стала найбагатшим і найбільш заселеним краєм у всій Україні. Її велика віддаль на захід від центральних українських земель робить її майже недосяжною для нападу кочовиків, а близькість до держав Західньої Европи сприяє зміцненню торговельних і культурних зв'язків з ними. Успішними війнами Галичина зуміла відборонити себе від зазіхань сусідніх країн Польщі та Угорщини. За часів оспіваного в «Слові о Полку Ігоревім» князя Ярослава Осмомисла, який, як сказано в поемі, сидів у Галичі на золотокутім престолі, підпирав своїми полками гори угорські, заступив королеві шлях і замкнув браму синього Дунаю, Галичина вийшла на широке поле міжнародніх стосунків, а за часів князя Романа об'єдналася з Волинню в одну державу, якій мудре правління Романа забезпечило бурхливий розвиток усіх ділянок життя, велич і славу. Успішний похід на східньо-українські землі призвів до того, що Київ став у залежність від Галича, столиці Галицько-Волинської держави.

*

Раптова смерть князя Романа в бою під час війни з Польщею позбавили Україну цього великодержавного мужа, «приснопам'ятного самодержця всея Руси», як писав про нього літопис. По його смерти лишилася вдова Романа княгиня Ганна з двома маленькими синами — Данилом і Васильком. Першому було лише чотири роки, другому щойно пішов третій рік.

Княгиня не маючи досвіду в державних справах, віддалася під опіку угорського короля Андрія та польського князя Лешка. Відтоді для Галичини і всієї України почалися важкі часи. Угорське та польське протекторство з-зовні, внутрішні суперечки між боярами і роздори між окремими князівствами, — все це підривало міць краю. Дійшло було до того, що угорський король Андрей домовляється з польським князем Лешком про призначення свого сина, після одруження з Лешковою донькою, — королем Галичини й Володимирії.

Але в цей час Данило вже досяг свого повноліття. Він продовжує справу своєї матері по об'єднанню Українських земель, Данило сідає на престіл у Галичі, Василько — у Володимирі Волинському. Обидва брати в повній згоді правлять Краєм.

Людина великого державного розуму, мудрий правитель, талановитий політик та здібний організатор Данило з великою посвятою поринає в працю по відбудові господарського життя країни, зруйнованого нескінченими війнами, заколотами й іноземною окупацією.

Він нав'язує зв'язки і іншими князями, разом з ними бере участь у прототатарському поході та нещасливій битві на Калці в 1223 р., в якій показує дивовижні приклади героїзму й відваги.

Наполеглива праця дає блискучі наслідки. Як і за часів Романа Великого, до держави Данила був прилучений Київ. Її межі поширюються, вона стає чимраз могутнішою і впливовішою в усій східній і центральній Європі.

Проте заможне родове боярство не хоче коритися новому володареві. Воно не забуло тих прав, які мало за Ярослава Осмомисла, коли могло навіть втручатися в родинне життя князя і розправлятися з небажаною для них його жінкою. Сторону бояр тримають троє єпископів. Бояри нав'язують зв'язки з Угорщиною та Польщею, які мають давні претензії на галицько-волинські землі і лише шукають приводу, щоб втрутитися у внутрішні справи України.

В боротьбі з боярством Данило спирався на міське населення, ремісників, купців. Кривава війна, що розгорілася, в якій бояри спирались на угорсько-польську мілітарну силу, принесла перемогу Данилові. В 1238 р. Галичина була цілковито визволена. Данило в Галичині, Василько в Володимирі на Волині продовжували знову невпинну працю по зміцненню своєї держави, сприяючи дальшому зростанню її політичної ваги та економічної ролі.

Величезна праця Данила перервалася навалою татар. У грудні 1240 р. вони підійшли до Києва. Київський князь Михайло заздалегідь утік з міста. Обороною Києва керує воєвода Данила — тисяцький Дмитро. На чолі захисників Києва він б'ється сам в їх лавах і коли бій тривав уже на вулицях міста, продовжує чинити очайдушний спротив і кінець-кінцем тяжко поранений потрапляє в руки татар, які дарують йому життя з огляду на його виняткову відвагу.

Від Києва татари рушають на Волинь і Галичину, здобувають міста і замки, переходять Карпати, йдуть Угорщиною, Моравією і Шлезьком.

В цей час Данило в Угорщині і Польщі просить допомоги, але без успіху. На звістку про смерть головного татарського хана Єгедая в 1240 р., в надії заняти його місце і стати старшим серед ханів, Батий повертає назад свої орди й спішить в Азію.

З відходом татар Данило знову розгортає працю в Краю по залікованню ран, нанесених Батиєвим погромом.

Нова спроба боярства, з допомогою угорців, поляків і найманих німецьких лицарів розпалити війну і перешкодити Данилові в його праці над відбудовою спустошеного краю кінчається блискучою перемогою Данила. Погром боярського війська під Ярославом на Сяні 17. серпня 1245 р. руйнує всі уторські пляни на поновне загарбання Галичини.

Але боротьба проти внутрішніх і зовнішніх напасників не була закінчена. Татари знову загрожували своїм нападом.

В 1245 р. на Ліонському Соборі Католицької Церкви київський митрополит закликав допомогти Україні в її боротьбі проти татар. Цією справою зацікавлюється папа Іннокентій IV. За його вказівками делеґація на чолі з францісканцем Пляно Карпіні вирушає до Монголії, щоб обізнатися, наскільки грізна є небезпека татар, а разом з тим вивчити питання про можливість об'єднання української Церкви з Апостольським Престолом і прилучення України до проєктованого хрестоносного протитатарського походу.

У Володимирі-Волинському папські посли радяться з Васильком, що заступав Данила, який тоді перебував у Сараї, і українськими єпископами та погоджуються в усіх основних питаннях. На своєму дальшому шляху до Монголії делеґати Апостольської Столиці зустрічаються з Данилом, який саме вертався з Орди, куди він їздив на переговори з ханом. Тут же, в дорозі, посли ведуть переговори з Данилом.

Повернувшися додому, Данило вирішує прийняти пропозицію папських послів і це стверджує їм, коли вони, вертаючися з Монголії до Риму, зупиняються в Холмі. У листах до Данила папа Іннокентій IV. радить йому здійснити приєднання української Церкви до Риму, обіцяючи за це королівську корону й збройну допомогу проти татар.

Від Данила до Ліону їде делеґація на чолі з Ігуменом Григорієм в справі дальших переговорів, яка, повернувшись інформує про згоду папи зберігти за українською Церквою її східній обряд та ієрархію та надати Україні мілітарної сили для боротьби з Ордою. Це стверджує і папа в своїх наступних листах до Данила, надсилаючи йому одночасно корону. Але Данило, ясно розуміючи, що коронування викличе одвертий конфлікт з ханом і нову війну, до якої він ще не підготовлений, відмовився прийняти корону без одночасної військової допомоги.

Тим часом Данило розгортає широку дипльоматичну діяльність на міжнародньому полі, нав'язує широкі зв'язки з королівськими дворами Західньої Европи, інформує їх про розміри татарської загрози, закликає до створення могутньої проти-татарської коаліції. Данило зміцнює укладені союзні договори про взаємодопомогу шлюбними зв'язками, влаштовує весілля свого сина Лева з донькою угорського короля, а другого сина Романа - з австрійською княжною Гертрудою і тим поширює свій вплив на Австрію. Його донька Софія одружується з тюринґським князем Шварценберґом.

Відчуваючи головну опору і підтримку від міського населення, Данило широко розбудовує мережу українських міст, закладає нові міста — Львів у Галичині, названий на честь його старшого си-

на Лева, і Холм на Волині, споруджує навколо міст могутні укріплення, зміцнює своє військо.

І коли Данило відчув мілітарну силу своєї держави, він остаточно домовляється з папою і приймає від нього королівський вінець, яким в 1247 р. в Дорогичині над Бугом його коронує папський легат, єпископ веронезький Опізо в присутності єпископа поморського і Собору Українських Єпископів. Рівночасно декларується опіку св. Петра над Україною і приєднання української Церкви до Риму.

Коронація зміцнила авторитет і вплив короля Данила і він з непослабною енергією продовжує дальшу працю над піднесенням своєї держави, її мілітарним зміцненням і внутрішнім економічним розвитком, поширенням освіти, культури і мистецтва, розгортанням торгівлі, ремісництва й промислу. Новозасновані міста Львів і Холм протягом короткого часу стають важливими осередками українського культурного й громадського життя. Данило будує в Холмі собор св. Івана Золотоустого, церкву св. Трійці, Богоматері, Кузьми і Дем'яна, споваджує німецьких кольоністів, майстрів і ремісників, переважно втікачів з Наддніпрянських земель.

Але основним своїм завданням вважав Данило визволення від татарської неволі, і віри в здійснення цього сміливого задуму не втрачав ніколи. В 1254 році він власними силами виступив проти українських громад, що в час Батиєвого походу прогнали своїх князів і добровільно піддалися татарам. Далі Данило разом зі своїм союзником литовським князем Мендовгом збирався йти на Київ. Непідготовленість литовців до походу перешкодила спільній акції, а тимчасом у 1258 р. Орда досягла згоду з Візантією та суздальським князем Олександром Невським, який визнав над собою владу хана. Тим самим татарам були розв'язані руки й вони, занепокоєні українсько-литовським союзом, кинули нове військо, щоб приборкати волелюбну Україну. Прикордонний татарський воєвода Куремса з 60.000-ою армією розпочав похід на Волинь, але Данило розбив його. На допомогу Куремсі прийшов інший воєвода Бурундай. Він затаїв свої справжні наміри в таємниці і, звертаючись до князів Данила та Василька, назвав їх союзниками, а не підданими Орди, і заявив, що йде походом проти Польщі, а не проти України.

Так, не викликаючи підозри, підійшов він до самого кордону Волині і тоді раптом наказав обом князям прибути до нього, як до старшого, інакше він вважатиме їх ворогами Орди. Заскочені цією вісткою на бенкеті з нагоди весілля доньки Василька, пізно зрозуміли князі татарську хитрість, але не маючи ніякої можливости почати одразу війну, Василько й у заступстві Данила його син Лев мусіли їхати з поклоном до Бурундая. Маючи в своїх руках обох князів, Бурундай продиктував їм волю Орди про негайне знищення замків та всяких укріплень навколо західньо-українських міст, тобто щоб зробити край беззахисним і безборонним. Князі мусіли виконати цю фатальну вимогу. Лише в Холмі, прикрашеному гарними спорудами, пощастило не руйнувати укріплень, бо князям удалося заздалегідь повідомити намісника, щоб він не виконував того, що перекажуть йому княжі посланці.

Зруйнування укріплень знищило усі пляни Данила про боротьбу проти татар. Як не шукав він союзників проти орди, як не

намагався зміцнити свої сили прилученням сусідніх польських і литовських земель, навіть захопленням польських важливих міст, серед них Люблина, та литовських волостей, всі його спроби зорганізувати новий похід не мали успіху.

Приголомшений усім тим король Данило тяжко захворів і помер 30 грудня 1264 року, осиротивши цілий нарід, що втратив у ньому одного з найвизначніших тогочасних державних мужів «другого по царю Соломону», як писав літопис.

Намагання продовжати його справу і надати державі минулої слави і сили робили нащадки Данила: його син Лев, іменем якого названо Львів, що мав великі пляни, мріяв про польську корону, прилучив до Галичини Закарпаття з Ужгородом і Мукачевом та переніс столицю з Галича до Львова, Шварно, що сів на великокняжий престіл у Литві та король Юрій, що також був коронований папською короною і правління якого було знову золотою добою світлости, слави і багатства української держави. А далі, оточена з усіх боків ворогами — поляками, угорцями, литовцями і татарами, знесилена боярськими підступами держава ця в половині XIV ст. перестає існувати. Галичину захоплюють поляки, Волинь стає литовською провінцією. Державне життя на Україні переривається.

Серед тодішніх княжих міжусобиць і двірських інтриг, з яких найбільше користувалися сусідні країни, не було вже такого мудрого правителя, людини крицевої волі і незламної рішучости, що очоливши державу, міг би встановити в ній твердий лад і спрямувати всі її сили до здійснення накресленої цілі, яку поставив собі, за яку боровся і якій присвятив усе своє життя король Данило.

Сміливі далекосяглі задуми короля Данила про европейську протитатарську коаліцію, про визволення від монголів цілої України, лишилися нереалізовані, але пам'ять про цього великого державного мужа, незламного патріота своєї батьківщини, що став живим втіленням визвольних змагань всієї нації, носієм її ідеї державности і боротьби за свободу, лишилась невмирущою, а його королівська коронація вінцем, привезеним з Риму, ствердила, яку видатну ролю в тогочасному християнському світі відогравала Україна.

П. КУРІННИЙ

Переяслав

Татари в Переяславі

1240-й рік в історії України був роком страшної катастрофи. Великі ватаги ростово-суздальських та інших надволжан під проводом монголо-татарських орд вдерлися на Україну, трабуючи все на своєму шляху, руйнуючи вщент економічні та стратегічні центри її, забираючи ремісниче населення її, жінок та рабів для продажу в чужі землі і на розбудову своїх міст на Московщині, на Поволжжі. Українське населення, розпорошене на великих просторах, ховалося перед навалою по лісах і тікало на південь і

захід, переносячи давні культурні надбання Київської України-Руси в глибину Волинського Полісся, Галичини, Холмщини, Польщі і Литви, напоюючи культурою польські терени Надвисля. Українським нещастям подвійно збагатіли сусіди. На просторі, де пересувався сумний похід, Україна загубила всі свої надбання, а кров'ю загиблих синів і їхнім умінням дала великий поштовх до розвитку сусідів. За рухом військових ватаг татарських та суздальських тяглися великі валки навантажених грабованим майном возів, великі череди награбованої худоби, великі натовпи «ясиру» — жінок, дітей та кращих ремісників. Всі ці валки пливли в оселі напасників, а в час свого руху разом з військом творили такий мало рухливий, але галасливий похід, що від його пороху, скрипу возів сонця Божого не видно було — стояв рев, і крик, і голосіння. Але рухатися цей похід міг лише по давніх уїжджених і розбудованих шляхах. Таких шляхів для нападів з боку Московщини було кілька: шлях Радимичський — по вододілу Дніпра та Десни, шлях В'ятичський — вододілом Десни і Трубежа через Ніжин, шлях Печеніжсько-Половецький — через Переяслав. Шлях Батия йшов через брід Переяславський. Переяслав був розтоптаний у зливі цього походу.

Проте, як показують назви населених пунктів і міст, населення переховалося і по татарській руїні значною своєю частиною повернулося на старі місця і почало розбудову своїх осель досить енергійно. Та інакше й бути не могло, бо татари були зацікавлені в добрих податках з захоплених місць і тому після грабунку не перешкоджали населенню в його праці, жадаючи дальших грабунків і податків. Але напрям торговельних зв'язків дуже змінився. Економічні зацікавлення України потяглися через Білорусь та Литву до Балтійського моря. Потребуючи українського хліба та інших дібр, литовці радо пішли на зміцнення зв'язку з Україною, не чіпали нічого з старих прав і звичаїв, навпаки, охоче приймали з України надбання старої української культури (письменність, мистецтво, промисловість). На Переяславщині знову відновилися старі міста, українські маєтності, особливо під владою українських князів Острожських, Ольшанських та інших, а литовські династії підтримували розбудову оборонних замків на Україні, що наприкінці XV-го стор. вже мають свої «люстрації», з яких бачимо, що новорепаровані святині і нові будови зовсім не були новими фундаціями. Грамоти князів литовських та королів польських про різні надання на Переяславщині земель людям місцевим показують, що в цей час сюди вже напливали і чужинці. Серед українського боярства існувала навіть «руська партія» князя Свідригайла, що складалася з князів Олельковичів, Більських, Ольшанських та Глинських, що дбали за збереження традицій княжої України-Руси, члени якої були фундаторами українських святинь.

Татарщина залишила деякі сліди на Полтавщині — це назви поселень, що були засновані в той час: Тахтаулово, Санджари, Каландинці, Тагамлик, тощо. Розкопами біля с. Кишенька на Кобиляччині виявлено руїни старовинної мечеті. На початку XV-го стор. на річці Ворсклі осів мурза Лекса (чи не Олекса?), родоначальник роду Глинських. На правах лену до нього належали села: Глиниці, Більське, Глинське, Полтава. Тоді ж з'явилися на Україні такі роди, як Кочубеї, Кардабаші, Візирі, тощо.

Від 1320-го року землі Переяславщини були приєднані князем Гедиміном до Литви, себто, юридично звільнені від підлеглости татарам.

Громадський устрій Переяславщини за княжого часу

Цікавий був громадський устрій на Переяславщині княжого часу. Основною одиницею населення цієї частини України, над якою щохвилинно нависала смерть, був хлібороб селянин «муж», що й досі його назва збереглася у вигляді слова «мужик»; інша класова назва його «смерд», «козак», що, живучи з наслідків свого господарчого труду, мусів одночасно бути збройним, на варті, на охороні свого хутора, свого села, свого міста та цілого краю. Під цією назвою це населення відоме вже в словникові половецької мови «Кодекс куманікус» 1303 р. Це населення жило, в залежності від своїх занять, по хуторах, одинокими дворищами по пасіках та рибних затонах, по гостинцях, переправах, по містах, по селах, що, як і в козацькі часи, мали в собі від 5 до 20 дворів. У випадкові потреби це населення брало участь в походах на заклик свого князя. В межах своїх військових обов'язків кожний із них мав певні права, певні обов'язки і певні «слободи», в залежності від військового оснащення і ризика, що він їх ніс. Територія поселення мала поділ військового змісту, управлялася десятниками, сотниками, тисяцькими (по містах), а взагалі з'єднувалася в територіяльні полки (пізніше староства), провідне становище в яких мали заможніші (бояри), до послуг яких була челядь. По селах і хуторах всі були і ремісниками, і купцями, могли бути і «гостьми» в чужих країнах і приймати до себе збігців, як підпомічних людей, залишаючися в той же час при сільському господарстві. Це населення само собі мало господарити у себе, запрошувало чи вибирало князя, влада якого дуже залежала від «землі». Це була, так би мовити, козаччина вільна. Одночасно існувала також і інша збройна сила. Кожний князь, що мав за обов'язок боронити землю, що його признала «земля», в своєму місті мав свій особистий княж-двір і приписані до нього пригороди і села, мав свою дружину — найняте, а не родове військо, мав челядь т. зв. «чадь»: сріді, кмети, отроки, парубки, тіуни, мечники тощо. Це було так би мовити реєстрове козацтво на постійній адміністративній службі, що за свою службу мало поміcтя, сиділо посадниками по городах. Воно формувалося з ріжних станів суспільства, було ріжного походження, могло набувати стану боярства і вищого ранґового почету. Міщанство мало свою організацію, жило і працювало на княжих дворах, на ринках та об'єднувалось у вулиці і кінці, гості мали свої організації.

Такою була структура і княжої Переяславщини, що жила своєрідним життям збройного родового ладу. Проте існували й інші категорії неповноправного населення: раби, закупи, огнищани, що їх багато перелічено в «Руській Правді» Ярославовій та Мономаховичів, які протягом всього свого службового й економічного розміщення переходили з категорій в категорію. З переяславських джерел знаємо: тисяцьких Турка і Станислава Тудковича, тисяцького Прокопія, боярина Яна Усміяна та його батька тощо, Єпископів та Митрополита.

Люди — втікачі з інших місць могли приєднуватися до ріжних суспільних категорій, були в стані підпомічних, але для одержання повних прав мусили стати господарями.

Доба князів Всеволода і Володимира Мономаха залишила великий слід не лише на терені України, але й далеко поза її межами. В першу чергу це позначилося на широкій будівельній діяльності тих двох князів, що спричинилася до розповсюдження київського — візантійського, та галицького стилів на землях слов'янських, Польщі, московських і новгородських фінів та Половецькій, Волоській, Корсунській і Тмутараканській.

В першу чергу треба згадати великі будівельні роботи Всеволода і Володимира Мономаха у фінів (церква у м. Муромі, 1103 р.), побудову м. Володимира (1107 р.). Місто Володимир було збудоване на горбі при злитті річок Либеді та Клязьми на місці прастарого фінського поселення. В складі цього міста бачимо багато дворів з такими будовами, що збереглися до цього часу: собор Успіння з єпископією, Дмитрівський собор, манастир Святого Різдва. Першим побудував місто на самому піскові князь Володимир Мономах і його вал і рів заховалися досі. До його двору був добудований пригород кн. Андрія Боголюбського; він мав п'ятеро воріт: Срібні, Волжські, Золоті, Орини та Мідні, а в княжому дворі манастирі: Св. Георгія, Спаський та Успінський дівочий.

Місто Володимир було збудоване поруч старовинних фінських міст: Ростова, Суздаля, Білоозера. В цей час виникають, також можливо міста: Стародуб мерський, Ярополч, Гороховець. Князь Юрій заселює свої городи, крім слов'ян, болгарами, мордвою, уграми і нацьковує їх проти старої фінської чаді — боярства.

Він не ризикує сідати в старому мерському Ростові, але лише в Суздалі та навіть Суздаля боїться, бо виходить з нього і будує свій двір в с. Кідекші (побудова церкви в р. 1152). Замість старого мерського Ростова, він будує новий центр Мерської Землі — м. Переяслав біля Клешніна Озера, потім місто Юріев Польський на сході Фінської Землі та місто Дмитрів на заході її. Ці міста він розбудовує в році 1152-му. Цікаво, що місто Переяслав він ставить, переіменовавши річки на річку Трубеж та дві Нерлі, так само, як звалися річки в Переяславі Київському. Незабаром, р. 1134 будує місто Коснятин так само знова за зразком Переяславщини.

Підсумуємо те, що дають джерела про Переяслав Київський княжої доби.

Переяслав є одним із найстаріших міст княжої України — що вже в 911-му році мав свого слов'янського князя.

Перед 1054-м роком він був важливою пристанню на Дніпрі на шляху із «Варяг в Греки» і замикав собою переправи через рр. Дніпро і Трубеж. Ним управляли підручні київських князів або їх посадники.

Князі мали в Переяславі свої княжі двори, свій полк, який складався з озброєних поселенців: селян, ремісників і бояр. Полк виступав до бою посполитим рушенням на заклик князя. Кожний мусив з'явитися до бою зі своєю зброєю, а бояри і зі своїм військом. Міщани мусили боронити міста. Ця збройна верства, що відповідала пізніш козаччині, була особисто вільною, повноправною і мала права самоуправи. Збройна повноправна верства стала за-

родком козачого стану; боярство і княжі нащадки та адміністративні достойники — зародком старшини. Козак — це мастний господар — основа княжої козацької землі, це лицар військової спілки з певною філософічною системою поглядів і моральних принципів. Втікачі є лише одним зі струменів соціяльної природи, що вливався в козаччину. Ані сільський, ані збіглий від неволі елемент не був з природи своєї грабіжницьким, а тому і назва і зміст терміна «козак» не є терміном зневажливим в своїй сутності. лише терміном, що в устах ворожих козацькій верстві соціяльних елементів та в зовнішніх розбишацьких елементів московських, польських та особливо татарсько-турецьких вживаний був «зло», як лайка, з метою сплямувати ту верству, що була основною культуроносною, національною. Тому переклади наших словників цієї назви з чужих мов є методологічно невірними, поверховими. Ці терміни виникли у сусідніх з нами народів в часі, коли наш збройний елемент вступав у конфлікт зі сусідами і фіксують їх вороже наставлення, а не справжній соціяльний і національний зміст явища. Тому не дивно, що ім'я козака вживається в нашій народній поезії в українському і навіть російському праві в його позитивному значенню збройного лицаря, що бореться за свій край.

Переяслав був славним містом Київської Руси-України за династії тубільних князів і впав під ударами не печенігів, торків, половців чи татар, а зламався перед татарською навалою від руки володимиро-суздальських князів, що ніколи не мали на терені Переяславщини творчих замірів і цілей.

Проблеми молоді:

В. ЛЕНИК

До питання виховання ЮСУМ-у

Перші сумівські кадри на чужині

Вже скоро мине 8 років з часу, коли в місті Авґсбурзі, в українському таборі «Сомме-казерне», зорганізовано перший осередок Спілки Української Молоді на чужині. На той почин негайно відгукнулися майже всі українські громади в Німеччині і вже через кілька місяців тисячі української молоді були згуртовані в рядах СУМ-у. Минуло знову трохи часу і Спілка Української Молоді поширила свою мережу і далі поза Німеччину — до Австрії, Бельґії, Англії, Канади, США, Франції, а потім і Параґваю, Тунісу, Аргентини, Венесуелі, Бразилії та Австралії. Сумівці появилися всюди. Їхні ряди міцніли. Вони несли на собі майже весь тягар громадської роботи, а часто були активними пробоєвиками зовнішньо-політичних акцій. З початком масової еміґрації кожного дня окремі сумівці вибували, ліквідувались осередки, але на їх місце прибували нові члени, організувалися нові осередки. Деякі з вибулих членів, переїхавши на нове місце перебування, ставали знову активними, а навіть провідними сумівцями, інші ставали

пасивними і пропадали для СУМ-у. Від самого початку відновленого СУМ-у знайшлися також і противники його, що з доручення московської агентури, або з хворобливих амбіцій, поборювали молоду, відновлену організацію молоді, але всі їхні намагання залишились без поважних наслідків. СУМ працював і працює.

В чому лежали успіхи і сила СУМ-у? Поперше, в ідеї і програмі самої організації. Ясні і недвозначні гасла: «Бог і Україна!», «Обличчям до Батьківщини», захоплювали молодь, яка була спрагнена дії, дії для оборони любого Краю. І тут відразу лежить і друга причина успіхів. Українська молодь, що опинилася на чужині, бажала чину. Бажала продовжувати боротьбу, яку вона ще так недавно вела на фронті, в запіллі, в концтаборах. Мало хто з них прагнув спочинку. Кожний бажав продовжувати боротьбу за Рідний Край далі, хоч настали нові обставини, які примушували змінити тактику, змінити зброю, стати воїнами «холодної війни». СУМ давав для молоді те, що вона бажала. Давав нову зброю духову, накреслював нові пляни і готував її разом для посилення спроможностей.

Ті позитиви сумівської праці принесли в собі, однак, також і деякі негативи. Організатори СУМ-у не розраховували на довші роки еміграції. Діяльність кадрів СУМ-у, які в своїй переважній більшості мали вже національне виховання, зводилися до дії безпосередньої на видимому і невидимому фронті української боротьби. Діяльність СУМ-у зводилася до великих масових акцій, до втримання молоді в бойовому дусі, до закріплення здобутих ними фундаментів національного виховання, але дуже мало уваги присвячувала для виховання нових борців, тих, хто не мав можливости дістати вдома іскри любови до України та її свободи, тих, хто виростав в умовах чужого світу, або тих доростаючих юнаків, що вийшли зі своєї Батьківщини завчасно, не маючи можливости її якслід пізнати та полюбити.

Юнацтво — наше майбутнє

Не можна сказати, щоб СУМ у початковій своїй діяльності зовсім занедбував справи виховання своїх кадрів та виховання Юнацтва. І в тому засягу робилось дещо, особливо в роках 1949-1950 рр., коли Головою Центральної Управи Юнацьких Відділів був д-р В. Маркусь. Але стосовно до інших ділянок праці та стосовно до потреб, як ми їх **тепер** бачимо, це було зовсім замало. І в Центральному Комітеті і в Крайових органах СУМ-у референтури Юнацтва та Виховні Ради завжди були занедбані. Більшістю вони стояли на другорядному пляні. Часто їх зовсім не було, або на ці пости вибиралось людей зовсім випадкових, щоб лише формально сповнити вимоги статуту. Така постановка, розуміється, відбивалася на всій діяльності СУМ-у. Хоч були роки, коли СУМ видавав тисячі на різні публікації і сумівську пресу, але досі не спромігся видати ані одного журнальчика для юнацтва. Десятки книжок видав СУМ досі. Але скільки книжок між ними для юнацтва? І в минулих роках існували юнацькі відділи і вели більшу або меншу діяльність. Однак, їх праця була більш самотужна. Вони не мали центрального керівництва. Замало було матеріялів, замало розроблено методику праці, не організувалось

юнацьких таборів, мандрівок тощо. Не була поставлена перед Юнацтвом виразна мета.

Роки 1952-53 були переломовими в праці СУМ-у на відтинку Юнацтва. В Німеччині, США та Канаді референти ЮСУМ-у розвинули свою діяльність і в скорому часі зорганізували в ряди ЮСУМ-у поважну кількість дітвори та юнацтва. В США почала діяти Виховна Рада. Зорганізовано літні табори для Юнаків або для виховників Юнацтва та почались підготовчі заходи видавати окремий юнацький журнал та юнацьку бібліотеку. Інші Крайові Комітети, хоч ще не стали на шлях повної активізації ділянки Юного СУМ-у, але й вони вже більше думають про доріст і звертають більше уваги на дітвору. Юнацька Референтура в Австралії розпочала редагування дитячої сторінки у місцевій газеті «Вільна Думка», а Крайовий Комітет в Бельгії влаштував дитячий табір, який мав великий успіх. Отже, СУМ повільно, але послідовно переходить до свого важливого завдання: виховати нові кадри молодих українських патріотів на чужині, виховати нову зміну борців за краще завтра України.

Завдання й перспективи ЮСУМ-у

Виховники Юного СУМ-у завжди повинні пам'ятати про такі речі:

а) Дітвора і юнацтво любить рух, активність. В праці ЮСУМ-у не можна керуватися практикою з праці дорослих членів (раз на тиждень сходини, на сходинах поговорити чи прочитати дещо з Історії чи Географії Украни, зібрати членську вкладку і зробити пробу для підготовки до якоїсь національної академії тощо). Виховник ЮСУМ-у завжди думає над тим, що він нового подасть юнацтву на сходинах. Він уникає форми викладу наукових дисциплін; він вчить і виховує членство образово, прикладово, під час дитячих забав. Він знає, що діти люблять казки, а юнаки захоплюються пригодницькими романами, тому в програмі сходин відділу ЮСУМ-у завжди досить місця приділяє для казок, легенд, оповідань. Він завжди думає над новим заняттям для членів не тільки на сходинах, але й поза домівкою СУМ-у. Раз підготовляє якусь виставку, раз вивчає п'єсу, готує концерт і інше. Відповідно до пори року організує прогулянки чи спортові імпрези; підказує добру ініціятиву для виконання добрих вчинків: допомога хворому, старшим убогим людям; допомога для проведення якоїсь акції дорослих; проведення якоїсь дії для добра України (виступ у школі з продемонструванням української культури, коляда на високовартісні цілі і т. п.); придбання передплатників для дитячих журналів; допомога в організуванні бібліотеки чи допомога в прибиранні домівки. Тут не можна перерахувати всіх можливих зайнять для юнаків та дітвори. Це мусить завжди вишукувати виховник залежно від потреб і обставин. А зайняття напевно ніколи не забракне.

б) Діти і юнацтво люблять пізнавати все щось нове. Тому виховник організує так програму сходин, щоб вона давала можливість членам пізнавати нові речі, але так пізнавати, щоб їм не було нудно, щоб їм не повторялися шкільні лекції з яких вони можливо щойно прийшли на сходини. Виховник дбає, щоб його

члени пізнавали деякі нові для них речі наочно: відвідували музеї, вистави (підхожі для віку), оглядали історичні місця, цікаві краєвиди, підприємства. При тому він завжди в пояснення вплітає слова і речення, що спрямовують думку дитини до України, її далекої Батьківщини чи Батьківщини її батьків, про яку він мріє, яку він хоче пізнати і визволити від лютих поганих ворогів.

в) Діти, а особливо юнацтво, люблять романтику. Тут СУМ має особливо великі можливості і може дати дітворі те, чого не може дати жадна чужинецька молодеча організація. Чужа організація, з якою, без сумніву, зустрічається кожна українська дитина на чужині, в школі, на вулиці, є великою конкуренцією і небезпекою для нашої організації. Дитина чи юнак, хоч знає (а часом і ні), що вона українка, на кожному кроці зустрічається з чужим оточенням. Вона знаходить товаришів, находить дитячі клюби, товариства, до яких її приваблюють різні цікаві речі. Дитина (юнак) має можливість там бавитись, брати участь в шкільних імпрезах, пізнавати цікаві речі і має інші користі з приналежности до тих товариств. Чуже середовище може дати українській дитині багато дечого, що їй пропонує СУМ, а в дечому і більше, але не може дати їй стільки романтики й захоплення, що дасть за доброї постави СУМ. Тут, в СУМ-і для юнака — прямо все романтика. Він належить до організації, до якої належать такі юнаки, як він, і в Німеччині, і Англії, і в Канаді, і в США, і в Парагваї, і в Австралії. Всюди там, часто для нього в екзотичних країнах, ходять члени ЮСУМ-у в таких самих однострояхх, як він, розмовляють такою самою мовою, пишуть до нього листи, які він розуміє і його батьки, а які не розуміє і які не може зрозуміти його шкільний товариш Петер, Піт, Педро чи як там його звуть. І всі вони, ті тисячі таких, як він, малих українців, хоч народилися у різних країнах і в них живуть, та допомагають в боротьбі за звільнення з неволі великої, прекрасної й багатої країни, що лежить десь так далеко, але яка є така рідна і про неї так гарно споминають родичі та дорослі українські приятелі. Юнак знає, що там, в Україні, борються підпільні герої; він про них чує вдома і в товаристві, і він хоче одного дня стати таким самим. Він їде на прогулянку чи зустріч і зустрічає таких самих юнаків, які розмовляють його рідною, українською мовою.

г) Діти і юнаки люблять пригоди. Вони шукають їх. Для цього вони організують банди, закрадаються, не зважаючи на заборону, до кінотеатрів, де показують ковбоїв чи вбивців; роблять походи в чужі сади, тощо. СУМ може їм дати протилежне, корисне задоволення і знову в цьому має більші можливості, ніж місцеві молодечі організації. Він організує табори, мандрівництво; він організує участь в акціях дорослих, що спрямовані на допомогу в боротьбі за Україну. Юнакові не треба організувати банду і займатися забороненими речами. Він знайде досить пригод у таборі, в нічному алярмі, в таборових пригодах. Він переживатиме зворушливі хвилини, роздаючи під час маніфестації летючки перехожим, або візьме участь в прогулянці до сусіднього міста, де зустрінеться з іншими дітьми в таких самих однострояхх, як він.

ґ) Діти люблять звертати на себе увагу інших. Однострій і відзнаки, яких ніхто з його шкільних товаришів не має, дають йому шанси бути осередком зацікавлення оточення. Його всюди пи-

тають, що це за відзнаки, хто він такий. А він гордо відповідає: — Я, юний сумівець, українець.

Отже, українська дітвора не мусить пропасти для України. Її дуже легко можна затримати вірною для Батьківщини та виплекати з неї добрих наступників тих, які відійшли або відходять від нас. В них можна вполти гордість за їх національну приналежність, бо український народ має багато дечого такого, що йому можуть позаздрити інші народи. Перспективи Юного СУМ-у дуже багато надійні.

До цього треба насамперед виконати такі передумови:

а) Охопити організаційною мережею якнайширші кола української дітвори;

б) Створити тісну систему контактів між ЮСУМ-ом окремих країн;

в) Видавати щонайменше один дитячий і один юнацький журнальчики та якнайбільше книжок для дітвори і Юнацтва;

г) Виховувати більше кадрів вихователів ЮСУМ-у;

ґ) Притягати до виховної праці старших громадян, педагогів та дбати, щоб ЮСУМ мав також матеріяльну підтримку збоку старших сумівців.

ЕМІЛІЯ СМАЛЬКО

«Як би то можна зробити інакше»

(Порядком дискусії)

Кожному з нас давно вже кидається у вічі факт, що між українським суспільством і українськими академіями щось не в порядку. І то з багатьох причин. В першу чергу академій така маса, що коли б кожний «правовірний» українець дозволив собі на люксус ходження на кожну з них, то тільки те й робив би, що ходив по академіях, а на інше часу вже не вистачило б. Далі — майже всі академії такі одноманітні, шабльонові, що з математичною точністю можеш обрахувати наперед, що саме доведеться тобі сьогодні на святі почути. Це, можливо, тому, що предмет так уже обговорений і «коментарі до коментарів» уже так давно написані, що до них абсолютно нічого нового додати не можна, а можливо й тому, що промови й коментарі виголошують часто одні й ті самі люди впродовж років. Своїм змістом промови дуже часто такі пригноблюючі і такі сумні, що замість піднесення духа вони викликають занепад і безнадію у визволення.

Десь в якомусь числі «Рідерс Дайджест» була цікава стаття про одного звичайного кравця, який любив багато думати і, як казали знайомі, «вічно шукав проблем там, де їх насправді нема». Одного разу взяв він звичайну голку до шиття і, розглядаючи її, поставив перед собою питання: «Як би то можна зробити інакше?» Після довгого роздумування, він переніс вушко з грубшого кінця на тонший. Так була винайдена машина до шиття.

Виступаючи проти одного хворобливого явища — проти трафаретности академій — не хочемо попасти в другу крайність — в безплідну критику, від якої еміграційна преса аж кишить. Не хочемо тут вираховувати всього, що є погане і того, чого не повинно бути, бо й це вже різними людьми і різними можливими способами давно було зроблене. Хочемо тільки поставити, за прикладом винахідника, це саме питання: «Як би то можна зробити інакше?»

На бажання українського греко-католицького Владики, який звернувся окремим пастирським листом до української спільноти, по всіх скупченнях нашої еміграції, мають бути влаштовані святочні академії з приводу 700-ліття коронації короля Данила. Мимоволі вириваєтся з грудей зітхання: «Господи, ще одна академія!» Але коли приглянемося цьому ближче, то воно трохи не так. Ще одна академія, — але яка? Світла, і ще яка світла! Це неперевершеної ваги державно-політичний акт. Згадуючи його, у нас мимоволі підноситься голова і випростовуються плечі, а в серці виростає і встоюється віра, що коли в нас були такі світлі моменти, то ще таки не все пропало, — ще вернуться ті давні, піднесені дні, ще вернеться могутність України. До того моменту необхідно донести нашу віру, але як же її донести, як зміцнювати нашу віру, зокрема в нашої молоді, яка народилася поза межами України, коли духовою поживою стають самі події «споду» — самі лише Полтави, Базари — самі траґедії? Як уже маємо влаштовувати надалі академії, які ввійшли вже, сказати б, до традиції, то влаштовуймо самі лише світлі, що справді нагадують часи й акти могутности України і вливають в наші серця віру в майбутність. А в нас світлих моментів не менше, ніж траурних, маємо досить з чого вибрати, тільки треба, в ім'я національного інтересу, переставитися з «Ой поля, ви поля...» на — «було колись на Вкраїні...», — а це вже буде те наше скромне «інакше».

З цією проблемою щільно в'яжеться ще одне. Українці — нація в розвитку сили, у поході вперед. Не виводимо цього твердження з останніх теорій, за якими «роменентум» і «ґерманентум» вже пережили себе і хиляться поволі до упадку, а «славентум» іде на перший плян і має всі можливості бути провідним чинником протягом майбутніх століть. Наша постава в минулому й тепер дала стільки доказів цього твердження, що зайво його ще сьогодні комунебудь доводити. З поняття нації з конечністю випливає наявність в ній великих людей. Інакше взагалі не можна говорити про націю, бо сама маса людей з однією спільною мовою, яка мешкає на одній території, — це ще не є нація. З такою самою конечністю випливає з поняття нації теж факт, що великі індивідуальності, національні провідники непересічного формату появляються не якийсь там один раз на цілий вік, а майже постійно, разом із ходом історії вперед. Тому в кожній нації після померлих її великих провідників приходять завжди нові. З ходом життя нації, яке не числиться на роки, а на сотні років, на цілі епохи, — їх стає чимраз більше і більше. Вчора одні з них були на ім'я Коновалець і Петлюра, сьогодні вже Ольжич, Чупринка-Шухевич, Полтава і Горновий. Вчора Шептицький, Коциловський, Сліпий, Ромжа, сьогодні їм «іниже ність числа«. Вчора — Єфремов, Зеров, Косинка, Позичанюк, Матушевський, Павлушков — сьогодні їм на ім'я — «леґіон». Завтра прийдуть знову нові роди

і приходитимуть так довго, як довго житиме нація. Хоч які б вони великі були, всіх їх святкувати не можемо, бо це довело б до абсурду. Цього не робить жадна інша нація.

Треба також відмітити, що ці справи в інших народів є впорядковані; в них, звичайно, є відповідна ієрархія в оцінці й урочистому відзначуванні історичних подій і фактів з їх національного життя в минулому. Цього, на жаль, немає ще в нас, українців.

Можна б почути зажид: завдання молодечої організації — виховувати молодь, що досягається різними способами, також і через імпрези й академії. Має сидіти молодь в шинку при горілці, — хай сидить радше в залі на академії. Це правда, що завжди з двох вибираємо менше зло. Але чи воно конечне? Молодь, що прийде на академію, прийде також і на виклад чи на інший освітній курс, де більше навчиться, ніж на звичайній, шабльоново провадженій академії, — така ж молодь не піде до шинку, хоч би й не було академій. Молодь треба організувати за всяку ціну, притягати до молодечих організацій і виховувати її, але не самими академіями та ще й самими жалібними. Треба б було молодь виховувати передусім іншими формами, як от науковими курсами, відчитами, рефератами, дискусіями, просвітньою чи самоосвітньою роботою, яка вимагає не тільки пасивного вислухання, але й засвоєння знань та виявлення себе.

Наприкінці ще про одну справу. Чи ми справді мусимо підходити до наших чільних постатей, як каже І. Кедрин, обов'язково лише з кадильницею? Це так само непристойно, як непристойно обкидувати їх лайкою і болотом за їхнього життя. А ми, звичайно, так обвішуємо наших великих постатей всякого роду квітами та зіллям і так грубо позолочуємо їх, що не видно з-під тієї позолоти живої людини. Поминаючи вже факт, що нікому це на користь не виходить — ні історичній правді, ні пошані до чільних постатей, — але й сенсу воно ніякого не має, бо під позолотою губляться риси відзначуваної людини, її особиста типовість, її індивідуальність. Так під тією фарбою не раз не можеш Петлюру відрізнити від Хмельницького, а Коновальця — від короля Данила.

Збираючи докупи всі наші можливі «інакше», формулюємо ще раз коротко:

1) Не виховуймо нашої молоді надмірною кількістю академій; є багато інших — більш цікавих і більш корисних — форм виховно-освітньої праці;

2) Коли вже академіями — то поменше жалібними, а більш світлими, героїчними, переможними, що зміцнюють віру в нашу силу і збуджують нашу національну гордість;

3) Не применшуймо величі героїв зайвими ритуалами довкола їх осіб. Краще досконаліше вивчаймо їх і виконуймо їх заповіти. Не позолочуймо померлих чільних постатей. Цікава не золота маска. Цікава жива людина.

Я. ДЕРЕМЕНДА

Від ТЄЗ-у до СУМ-у

(Закінчення з попереднього числа)

Період СУМ-у

СУМ виник з потрійної ініціятиви: ініціятиви голови БУД-у С. О. Єфремова та В. Ф. Дурдуківського і Миколи Павлушкова. Внаслідок їхніх спільних розмов протягом осени 1924 і весни 1925 рр., у них виникла вже цілком певна думка, що треба утворити організацію молоді, яка б об'єднала в собі всі ті елементи української націоналістичної молоді, яка вже встигла скласти в собі тверді політичні переконання. Безпосереднє здійснення цього задуму лягло на Павлушкова. Назва СУМ-у обговорювалась спочатку поміж Павлушковим, С. О. Єфремовим і Дурдуківським. Спочатку виникло питання, яку назву дібрати для такого об'єднання. Назвати партією це об'єднання — не можна було, бо в організацію мали вступити занадто молоді, щоб вести партійну роботу, тим більше, що молодь мала вести роботу під керуванням організації старших громадян. До того ж сама назва партія — як це зізнав Павлушков — скомпромітована на протязі громадянської війни в роках 18-20. Далі виникла назва «товариство». Але товариство — це надто приватно. Тоді спинились на назві «спілка». І так виникла назва СУМ (Спілка Української Молоді).

Програма СУМ-у

Основне твердження програми СУМ-у було те, що Україна має бути вирвана з-під узурпаційної, окупаційної влади, визволена й перетворена на вільну незалежну українську народню республіку, з усіма демократичними вольностями, парляментарним устроєм, з центральною народньою радою, з парляментом, який обирав би відповідальне перед ним міністерство і президента. Певний час після встановлення нового ладу повинна була б запровадитись диктатура нового уряду, про що Павлушков говорив: «На мою думку, ця диктатура мала б забезпечити можливість утворення нового державного апарату і позбавити змоги наших сусідів привести на Україну деструктивні сили...»

Любченко (прокурор): — А для кого ви дбали про встановлення диктатури, — проти кого ви мали її скерувати?

Павлушков: — проти зовнішніх сил, проти агентів зовнішніх сил .. Проти півночі.

Із зізнань Б. Матушевського виходить, що програма була побудована на концепції власних сил. Він сказав: «Ми вважали, що на зажордон нема чого звертати уваги, що ми самі маємо встановити такий лад, який схочемо».

Згідно з програмою СУМ-у, визволення України мало наступити шляхом революції і то визволення не радянської України, а з-під радянської влади:

Любченко: — Він говорив Вам, що треба тільки боротися?

Павлушков: — Про потребу боротися, бо ми розглядали радянську Україну, як кольонію РСФРР.

Михайлик (прокурор): — Скажіть, підсудний Павлушков, за програмою вашого СУМ-у і СВУ, ви мали на увазі визволити Україну радянську?

Павлушков: — Визволити, власне кажучи, не радянську Україну, а з-під радянської влади.

Державно-політичні питання програми СУМ-у опрацьовував Микола Павлушков, земельне питання — Слободяник. За земельною програмою земля мала б належати тільки тому, хто на ній працює, без ніякого викупу. Повернення дідичів не входило в програму, — взагалі, відновлення великої земельної власности не передбачалось. Основною передумовою земельного питання було визнання приватної власности на землю, але в той самий час узгіднено, що земля, передана за радвлади в користування селянам, відбиратися від нього не повинна. Так було схвалено за порадою Єфремова, який стояв на становищі, що український селянин своєю природою є власник, індивідуаліст, він не звик до общини, яку мала колись Росія, і через те він найкраще почуватиме себе, найкраще поставиться до обробітку землі, якщо буде власником своєї землі.

Щодо підприємств, то було сказано, що всі великі підприємства і, безперечно, всі шляхи комунікації, як от залізниці, пароплави, тощо, залишаються в руках держави, і лише дрібні підприємства стають приватною власністю.

Статут СУМ-у

Перший пункт статуту твердив, що СУМ — це вільне співтовариш ення молоді української національности, яка визнає і схвалює програму Спілки, погоджується коритися постанові її Бюра, виконувати всі постанови, нести працю організації.

Взагалі, згідно з програмою, СУМ був бойовою конспіративною організацією української молоді з метою відновлення української державности. Дівчата з тактичних та практичних міркувань не могли бути членами СУМ-у тому, що організація була суворо конспіративна. Тільки кілька дівчат були членами СУМ-у. Одна з них — це Віра Зазуліч.

В статуті був окремий пункт про конспірацію. Вона полягала між іншим ось в чому: **насамперед до організації міг вступити кандидат тільки за рекомендацією двох дійсних членів організації і після того, як з ним непомітно для нього проведено розмову.** Вступивши, він повинен був залишитись в СУМ-і до кінця своїх днів. **На випадок відходу з організації або ж зради її, така особа мала ліквідуватись засобами організації.** Засади конспірації були суворі, бо організація мала досить широкі і відповідальні завдання; через те відкриття її могло дуже нелегко відбитись на інших членах.

Схема організації

Основним осередком організації була п'ятка, п'ять об'єднаних між собою рівних товаришів, з яких кожен був організатором но-

вого подібного об'єднання нових п'яток. Ці п'ятки доходили нарешті до центральної п'ятки, центрального Бюра. Принципово вважалося, що центральне Бюро має бути виборним. «Однак тимчасово, скільки ми були на фронті, — говорив Павлушков, — на фронтовому стані не можна дозволити на демократію виборности і тому постановили, що перший осередок, тимчасово до зміни загального становища, державної політики, буде незмінно за Центральне Бюро». В пляні Центрального Бюра було заснувати осередки на периферіях. Таким чином мали утворитися губерніяльні, повітові Бюра, які мали б бути безпосередньо зв'язані з Центром.

Фонди організації

Фонди організації спиралися на членських внесках і складалися з 10% заробітку кожного члена. Кошти мали йти на придбання зброї, утворення друкарні, поширення літератури та інші технічні засоби.

Тактика і методи роботи

СУМ заснувався саме в критичний для Москви час. Були сподівання на війну, а разом з тим на пробудження і виникнення народнього руху, який мав би здійснити мрію СУМ-у — відродити українську державу. В статуті організації було сказано, що СУМ є організацією бойовою, отже, його робота мала провадитися шляхом внутрішнього вишколу кадрів на майбутнє. В разі виникнення повстання або війни, в момент повалення радянської влади, в захопленні влади, СУМ мав виступати як бойова одиниця. В своїй роботі члени СУМ-у повинні були провадити пропагандивну роботу, поширювати відповідну літературу. І, врешті, терористичні акції. Було три варіянти на випадок повстання. Перший варіянт полягав у тому, що СУМ у відповідний момент у повному своєму складі має виступити, як сотня або батальйон, залежить від чисельности, окремого, спеціяльного призначення для операцій у місті. Другий проєкт був такий, що члени СУМ-у ввіллються в регулярні або наново утворені військові частини, як політкоми, або керівники тих частин. Третій проєкт полягав у тому, що на випадок заворушень члени СУМ-у, які є студентами різних ВИШів, мають по своїх школах зформувати бойові загони й стати на їх чолі як командири і політкоми. Останній варіянт був відкинутий через побоювання, що прийде до отаманщини. Цього не можна допускати. Кожному членові організації давалося завдання — вивчити свій район, щоб на випадок подій він міг бути провідником у цьому місці, вивчити розташування військових частин, касарень, тощо.

Питання терору між Павлушковим і організаторами СВУ, як також між членами Центрального Бюра, обговорювалося досить довго. У висліді розмов, у Центральному Бюрі витворилось дві течії. Частина членів Центрального Бюра була тієї думки, що треба застосовувати терористичні акти виключно проти найвищих радянських урядових діячів:

Михайлик (прокурор): — Для вас немає сумніву, що ви схвалювали позицію про терор?

Матушевський: — Нема.

Михайлик: — Для вас нема сумніву, що ви вважали за доцільне нищити видатних керівників партії й радянської влади?

Матушевський: Нема.

Друга частина стояла на позиції, яка вимагала робити замахи і проти діячів місцевого значення. Терористичні акти мали б виконувати виключно члени Центральної п'ятки. Тому до бойового гуртка СУМ-у належали лише: **Павлушков, Матушевський, Нечитайло, Слободяник і Бобир Дідор.** Накреслено, що в разі ухвалення операцій терору, поміж членами Центрального гуртка треба кинути жереб. Товариш з Центрального гуртка, який витягне жереб, міг узяти, на допомогу собі або когось із членів центрального гуртка, або, в крайньому випадку, з членів своєї п'ятки. Про пункт терору в статуті СУМ-у ніхто, крім Центральної п'ятки, не міг знати. До цього було два мотиви. З одного боку, в разі викриття організації, такий писаний, фіксований пункт про терор, як один з практичних засобів організації, міг побільшити провину й небезпеку в розумінні відповідальности перед судом. Це, однак, не було головне. Головне було те, що Організація СУМ ставила собі за мету стати масовою організацією і через те припускалось, що багато хто з товаришів, які погоджувалися з усіма іншими твердженнями і програмою статуту, не захотіли б вступити до терористичної організації. Через те було дано змогу молоді, що настроєна не терористично, вступити до Спілки Української Молоді.

Організаційна діяльність СУМ-у

В перший період існування СУМ-у головним завданням було якомога більше поширити організацію, охопити якнайбільше число молоді й, по можливості, перекинутися на периферію. Для цього на села і в міста виїжджали Павлушков і інші товариші з Центральної п'ятки.

Перші збори ценральної п'ятки відбулися в помешканні Слободяника. Інші — в Бориса Матушевського, треті, яких число неустійнено, — в Слободяника, Матушевського, Павлушкова, в Нечитайла і в приміщенні комісії громадських течій в Академії, де працював Павлушков.

Політична діяльність СУМ-у

Першими кроками в цьому напрямі було розповсюдження проклямацій. Про це свідчив Павлушков: «Було два випадки. В Софійському Соборі і в ІНО. Це я гадаю, один і той самий випадок, просто дві частини, дві дії його було. Річ така. Як дійшла до нас звістка про смерть Петлюри, в моєму домі і взагалі в нашому полі вона справила надзвичайно гнітюче враження. Ми знали Петлюру з оповідань Ніковського в такому світлі, в якому він схарактеризував його на цій самій катедрі, але в той самий час ми вважали, що роля Петлюри може продовжуватися й надалі, і його смерть справила вражіння гнітюче, тяжке. Нам було болюче, що населен-

ня України не надто дуже реагувало на цю подію. Нас це вразило. І от, коли дізнались, що в Софійському Соборі буде відправлена маскована панахида по Петлюрі...»

Михайлик (прокурор): — Чому маскована?

Павлушков: — Бо вона відбулася немов не по Петлюрі — було використано ім'я Франка. Я почув від Єфремова таку думку, що цей момент є надзвичайно слушний для якоїсь демонстрації. Я оцю заяву Єфремова, чи його думку, сприйняв не як якусь інструкцію, а як його персональну думку. Я її поділяв. Я порадився з Борисом Матушевським, який прийшов до мене — спільно ми проробили редакцію невеличкої відозви, передрукували її примірників 150, потім мобілізували частину членів з п'ятки Матушевського і ще деяких з наших товаришів; ми нарізно пішли до Софійського Собору, зайняли одно з прясол на хорах, відтиснули публіку, вдаючи з себе цілком незнайомих людей і, коли кінчалась відправа й публіка почала розходитись, ми частину, близько 100 штук, кинули в натовп. Потім, користаючись своєю охороною, ми щасливо зникли.

Михайлик: — Якою охороною?

Павлушков: — Наших товаришів.

Михайлик: — Скільки було проклямацій?

Павлушков: — приблизно 150 штук.

Михайлик: — Хто розкидав?

Павлушков: — Я, Бобир, Матушевський, Шемет.

Михайлик: — Текст проклямацій?

Павлушков: — Я не пригадую. Емоційні вигуки до людства України, заклик схаменутися; згадували про Петлюру, але без його імени, натяком.

Михайлик: — А другий випадок?

Павлушков: — Другий випадок відбувся за кілька днів після цього. Була якась вечірка в Київському ІНО. На неї ми так само з'явились. Частина наших, чоловік 5, чи що, я не пам'ятаю, кинули в натовп ці проклямації. Була ще думка розкинути у приміщенні Всенародньої Бібліотеки, під час призначеної там вечірки пам'яті Франка. Коли ми оглянули це приміщення, вирішили, що незручно і відклали.

Михайлик: — Це був третій випадок?

Павлушков: — Це мав бути третій.

Михайлик: — А який був четвертий?

Павлушков: — Не було.

Михайлик: — А ви пам'ятаєте ваші зізнання, що в 26 р. Матушевський вам передав листівку, що зверталася до селян за підписом СВУ. Цю листівку ви передрукували й передали Матушевському, який їхав на село.

Павлушков: — Це було, але я не вважав це за масове явище. Взагалі в нас було чимало літератури.

Михайлик: — Яка передруковувалась і розповсюджувалась?

Павлушков: — Так.

Михайлик: — Оскільки ви вважали, що вона була не в багатьох примірниках, ви просто забули зараз сказати?

Павлушков: — Так. Взагалі я повинен сказати, що після смерти Петлюри, я почув у розмові з Єфремовим думку, що взагалі варт було б зібрати (Єфремов казав, що за кордоном це робиться),

— зібрати збірку всієї літератури, складеної про Петлюру. Я заходився коло цієї справи, збірки не було, але в окремих примірниках це друкувалось і розповсюджувалось по руках.

На доповнення до зізнань Павлушкова, про це саме зізнав Матушевський: — потім ми розповсюджували різну літературу про Петлюру.

Михайлик: — А саме?

Матушевський: — Різні вірші, що ходили по руках, статтю Донцова з Літературно-Наукового Вісника.

На питання прокурора Михайлика, якою літературою скористувалися члени СУМ-у, Павлушков вияснив: — Частину цієї літератури становили передруки з Літературно-Наукового Вісника, випадкових чисел еміґрантських газет, українських, а почасти власна творчість. Деякі твори я дістав прямо від Єфремова. Їх здебільшого передруковував і розповсюджував я. Загальний тон літератури був націоналістичний. Політичний зміст літератури повнотою відповідав програмі СУМ-у.

Члени СУМ-у

Першими членами СУМ-у були: **Борис Матушевський, Микола Павлушков, Діодор Бобир, Юрко Виноградов, Федір Дурдуківський, Леонід Денисенко, Дубровський, Солодовський, Димнич, Матушевський Василь, Кокот, Кірінний, Зеров, Шемет, Сакидон.** Свій гурток мав Бобир, Кокот, був гурток товаришів у Дубровського і у Василя Матушевського.

Перелив СУМ-у в СВУ

Складовою частиною СВУ СУМ став з моменту утворення самого СВУ, але в той час він користувався досить широкою автономією. Згодом він увійшов у щільні зв'язки з організацією старших громадян. З самого початку СУМ мав ту саму структуру, як і СВУ пізніше, а попередньо БУД — таку саму п'ятіркову систему. Після ввімкнення СУМ-у до СВУ, СУМ не змінив своєї програми, а відновив платформу СВУ. Щодо програми, то зробив її значно коротшу й загальнішу, бо програма СУМ-у була досить детальна і нагадувала партійну програму, що могло стати перешкодою до об'єднання взагалі всієї молоді. З утворенням СВУ, за порадою Єфремова, відбулася організаційна зміна в СУМ-і, а потім, виходячи з побоювань, посилено законспірованість центрального осередку, стосовно низових осередків. Припинено безпосередній зв'язок поміж низовими клітинами і центральним гуртком. Почасти в лавах СУМ-у проведено чистку, усунено декого з небажаних товаришів. Так було до осени 1927 року. Тоді відбулася загальна реформа по всьому СВУ, перехід на гурткову систему. Цю саму структуру схвалив СУМ, тоді вже як складова частина СВУ. Таким чином, в організації СУМ відбулися і відбилися ті самі зміни, що й в організації старших громадян, цебто СВУ. Сталися також певні зміни в статуті СУМ-у, який цілковито наближено до статуту СВУ. Такий стан був затриманий аж до розкриття СВУ і СУМ-у наприкінці 1929 року.

А. КАЛИННИК

Закута молодь

(Продовження з попереднього числа)

Безпритульна молодь

Якщо одних українських дітей, силою відірваних від розкуркулених, переслідуваних, репресованих та вивезених за межі України батьків, масово спроваджувано до дитячих ясел, домів та притулків, дитячих комун та колоній, де їх виховували й перевиховували на «будівників комуністичного суспільства», — то інших, не охоплених цими інституціями, вишколювала жорстока совєтська дійсність на правопорушників та дезорганізаторів цього ж суспільства.

У виховних та перевиховних совєтських закладах дітям не давали спокою дослівно ще з колиски. В дитячих яслах їх вчили розпізнавати з портрета «батька Сталіна» та вимовляти його ім'я. «Перше слово буде «Сталін» на твоїх устах», — співали вихователькі до сну немовлятам колискову пісню, написану совєтськими віршоробами на замовлення большевицької партії. Утворено навіть модерні патріотичні імена новонародженим, як от: Мая, (від слова май — травень), Леніна, Сталіна, Октябрина, Октярь, Владлєн (Владімір Ленін), Кім (Комуністичний інтернаціонал молоді) і т. д.

Але ніякі інституції не могли вмістити в собі чимраз більш зростаючої армії бездомних, позбавлених «органами НКВД» хатнього вогнища дітей робітників, колгоспників та трудової інтелігенції особливо в часи масових репресій 1929-33, 1937-38 рр. Без батьківської опіки, матеріяльно не забезпечені, до того ж морально принижені відстрашувальним у ті часи назвиськом «ворог народу», діти репресованих батьків огірчувались на життя й людей і часто в школі ставали порушниками трудової дисципліни та відстаючими в науці. Так, наприклад, 1939 року в Запорізькій десятирічці ч. 3 одного разу, коли вчитель звернув увагу учневі Л. на його погану поведінку в школі й поза школою і попередив, що його можуть виключити за це зі школи, учень Л. (батько того був заарештований) в присутності всієї кляси гнівно вигукнув: «Ну, й виключайте! Мій батько — троцькіст, і я троцькіст!» Зрозуміло, що цей хлопець повторював назву «троцькіст», котру НКВД, за совєтською термінологією, «пришило» його батькові.

Багато таких обездолених дітей попадало під вплив вулиці і поповнювало кадри малолітніх злочинців, що в Совєтському Союзі прибрали собі назву «вуркаганів». Боротьба з безпритульним світом, як з масовим явищем, не припинялася на протязі 36-літньої історії совєтської держави. Наявність величезної армії малолітніх злочинців та бездомних в 20 рр. большевики пояснювали спадщиною царського режиму та наслідками громадянської війни й голоду 1921 року. Викликаною необхідністю постання тоді при ЦК СРСР «Комісії по ліквідації безпритульности» та дитячих притулків і домів у веденні Наркомосів.

Проте, це явище повторилось ще більшою мірою в 30 рр. в країні «будованого соціялізму», і набрало нечуваних розмірів «під

сонцем сталінської конституції». Безпритульний світ у Совєтському Союзі такий був широкий і так ішов поруч так зв. нормального життя, що цікавив і притягав до себе навіть і ту молодь, що мала батьків, а звички, мова, пісні, авторами чого були злочинці, ввійшли в життя й побут совєтської молоді промислових центрів.

Потягнути на базарі в селянки з воза кавун чи диню, перекинути перекупку на розі з соняшниковим насінням, витягнути ключкою папіроси з крамничної вітрини — це було буденним явищем серед молодих міських хуліганів та одчайдухів.

Слово «вуркаган» (вурка, вуркаш), що вийшло з надр злодійського середовища і означає «злодій» («жулік»), стало широко вживаним словом. (Між іншим, в 1939-40 рр. серед запорізьких вуркаганів була відомою ще кличка «голєц» очевидно від слова «голий», «голій»). Вуркаганів можна було бачити при «ділі» «по вивантажуванні кишень» на базарах, в крамницях, кіно, театрах, трамваях, на залізничних станціях і поїздах — скрізь всюди, де були скупчені люди. «Ловкость рук і нікаково мошенства» (спритність рук і ніякого шахрайства), — так називали свою «операцію» вуркагани. Слова й вирази з їх жаргону, а саме: «пахан» (батько), «паханя» (мати), «блатний» (злодій), «шамовка: (їжа), «шамать» (їсти), «шухер» (скандал), «нарезай» (тікай), «лягавий», «попка» (міліціонер), «маліна» (крадіжка), «сбор блатних і шайка ніщих» (збір злодіїв і зграя жебраків), і багато інших стали совєтськими новотворами, що засмічували щоденну мову населення міста.

Письменник-комуніст Микитенко в совєтському романі «Вуркагани» детально змалював їх життя й побут. Світ вуркаганів та кримінальних злочинців відображено ще й у совєтських фільмах: «Путьовка в жизнь» та «Аристократи» (або «Заключонние»), а любима вуркаганська пісня «Гоп со смиком» у виконанні Л. Утьосова навіть була записана на патефонну платівку, і її залюбки купували совєтські громадяни, про зміст якої можна судити з слів:

«Ремесло ізбрал я кражу,
Із тюрми я не вилажу,
Гоп со смиком — ето буду я».

Досить популярною, як серед шкільної, так і студентської молоді, була пісня «Мурка»:

«Реч держала баба, звалі єйо Мурка,
Ловкая і хітрая била,
Даже злиє уркі все боялісь Муркі,
Воровскую жизнь она вела».

І ніби в честь героїні Мурки, що згинула від рук вуркаганів за зраду їх совєтській міліції («пошла работать в Губчека»), міські дівчата, на ймення Марії, називали себе «Мурками».

І ні марші, ні патетичні, оптимістичні большевицькі пісні, як от:

«Мы будем петь і смєяца, как дєті,
Срєді упорной борьби і труда,
Ведь ми такіє раділісь на свєтє,
Что нє сдайомся нігдє і нікагда», —

не могли заглушити розпачливих, песимістичних мотивів безпритульних — «Отец — мой п'яніца», «Позабит і заброшен», «Перебіти,

паломани крилья», «Соловкі, ви, Соловкі», «Одеса, ти, Одеса» і багато інших, що відбивають скорботи молодої людини про передчасну її духову старість, заломаність, безперспективність.

Та коли й найновіші досягнення совєтської педагогіки в «ісправітєльних домах», «комунах ОГПУ», в «колоніях для малолітніх злочинців» і т. д. виявилися безсильними в боротьбі з цим злом, большевики застосували терор. Цей страшний факт стверджено постановою партії та уряду від 1936 року «про підсудність злочинних випадків серед підлітків від 12 років життя», за якою 12 літні діти, тобто ровесники сталінських п'ятирічок, несли однакову з дорослими відповідальність перед державою, за кримінальні вчинки.

І хоч «блатні», злодії, кримінальники й інші темні елементи, названі большевиками «соціяльноблізкіі», користувалися привілеями перед політичними (їм було дано необмежене право знущатися над політичними, їх використовували на керівних посадах в концентраційних таборах і т. д.), проте большевикам так і не вдалося перевиховати їх на «чесних» совєтських громадян та «патріотів» Совєтського Союзу.

«Жизнь несьотся, словно ураган,
Жизнь по-своєму меняєт план:
Бувший вор, вор і хуліґан
На заводе борется за план» —

ці рядки не відповідали дійсності. Ненависть до большевицького режиму, що їх він породив, незабезпечений труд, відсутність перспективи на майбутнє — ці чинники стояли на перешкоді у «перевиховці» злочинців. Жертви большевицького режиму, «соціяльноблізкіє», масово гинули, поневіряючись по етапах, на засланнях, в тюрмах та концтаборах, або їх фізично винищували, як таких, що не виправдали «ісправітельно-трудової політікі» партії.

Критика й самокритика

«Критика й самокритика в нашому радянському суспільстві є могутньою рушійною силою розвитку. Критика й самокритика в нашому радянському суспільстві є незмінною зброєю боротьби нового проти старого; того, що народжується і розвивається, проти того, що відмирає й відживає.»

(«Радянська Україна», 3. жовтня, 1947.)

Совєтська критика й самокритика з її казенним «соцзмаганням і ударництвом» була перш за все провокативним наступом на людську особистість, випробованою зброєю з іномислячими та засобом вщеплення в психологію совєтських громадян «колективних форм думання».

Совєтська критика й самокритика на практиці як в усній, так і в писаній формі була невичерпним джерелом інтриг, підсижувань, наклепів, самопонижень, самобичувань і врешті-решт стала одним із вишуканих засобів одвертого донощицтва, що його НКВД, через своїх сексотів, широко застосувало в своїй практиці.

В школі критика й самокритика була своєрідним засобом та контролею у переведенні в життя постанов ЦК ВКП(б) щодо вихо-

вання підростаючого покоління в комуністичному дусі, «здатною остаточно встановити комунізм».

Учням було дозволено критикувати на зборах та «протягувати» в стінних шкільних газетах не тільки своїх шкільних товаришів, але й своїх вихователів, так званих класних керівників, та вчителів, у наслідок чого поставали ненормальні взаємовідносини між учнями та вчителями, між виховниками та вихователями. Намагання шкільної адміністрації захистити авторитет вчителя й вихователя в школі були безуспішними через безперестанне втручання парторгів, комсоргів та піонерватажків у справи школи. Від вчителя, наприклад, вимагали погодження плянів виховної роботи з плянами комсоргів, піонерватажків тощо, а в оцінці академічних знань учнів враховували їх участь у громадському житті школи та комуністичному дитячому русі. Роля вчителя-вихователя в «дитячому колективі» зводилася до уміння спрямувати енергію й ініціятиву своїх вихованців у потрібне річище. Часом такий колектив спричинявся до зняття немилого вчителя з його посади, а то й арешту.

Я маю в своєму розпорядженні документи про школу, здобуті під час відступу большевиків на Дніпропетровщині.

В перших трьох документах мова йде про критику й самокритику в совєтській школі та узаконену большевиками боротьбу учнів проти вчителів:

«Райпарком» (Районовий партійний комітет).
ДЄЛО

Про зірвання стінгазети «Юнкор» у школі № І імени Дзержинського в місті Кам'янському на Дніпропетровщині.

У школі № І учителька РІХТЕР в присутності учнів зірвала стінгазету «ЮНКОР» — орган учнів та ячейки ЛКСМУ. Це сталося при таких обставинах. Треба було негайно випустити газету. Газета була зверстана (тобто написана), але залишилося вільне місце на один допис. Відповідальний секретар редколегії школи Єськов знайшов у шафі допис і вмістив його в газету. На другий день вранці газету вивішено. Допис по суті був невразливий, приблизно такого змісту: «У 6 групі «Б» учителька В. П. Банна недобре поводиться з учнями. Вона називає учнів форменними хуліганами й босяками. **Радимо** В. П. Банній **зм'якшити свій** характер». Але в оточенні школи, де панував затиск, це був дійсно «занадто дерзкий» вчинок або, коли можна висловитися, відкритий виступ учнів **проти** вчительського диктаторства.

Звичайно, це обурило вчителів і підлабузників-учнів. Газету повішено. Учні читали її і посміхалися. Чергова по коридору вчителька, прочитавши допис, вирішила за свій обов'язок заявити про це Ріхтер, що була прикріплена до редколегії від педради. (Педагогічна рада).

Цікаво відмітити, що в школі в роботі стінгазети був такий порядок: редколегію вибирають загальні збори учнів, але до неї представника від педради накидається «згори», не затверджується на загальних зборах учнів.. Редколегія, зокрема відповідальний секретар її, не має права випустити газету до тих пір, поки вчитель, прикріплений до редколегії, не перевірить її. Говорячи іншими словами, відповідальний секретар редколегії був машиною в руках прикріпленого до редколегії вчителя. І як тільки ця маши-

на виявила трохи ініціятиви, випустивши газету-матеріял, не перевірений учительською цензурою, учителька Ріхтер, прочитавши газету, запропонувала учням зірвати її. Учні відмовились, і тоді вона сама зірвала. Зібрали негайно засідання редколегії, обміркували це питання і прийшли до висновку, що Ріхтер зробила правильно, бо замітка, хоч і відповідала дійсності, була анонімною. Передали справу на ячейку: ячейка підтвердила те саме. (Секретарем була Начальная). Коли учнівські організації займались справою перевірки, чи правильно зробили, що зірвали газету, зав. школою Штокало і бувший інспектор РВНО (Районовий відділ народньої освіти) т. Волянський займалися виявленням юнкорів, що написали цю замітку, так як вона не була підписана. Штокало пішов у 6 групу «Б» і зібрав від учнів зошити, щоб по письму виявити юнкора, що написав цей допис. Виявили одного учня, але не того, хто писав, а зовсім непричетного до цього. Пожалівши товариша, справжні винуватці нещасливого допису самі звернулися до завідуючого школи: це були учні тієї ж групи: Шершнев і Мілер. Офіційно їм нічого не зробили, коли не врахувати двогодинної нотації Волянського, який вкінці заявив: «Щоб це було востаннє». Раз назавжди цією заявою була угроблена юнкорівська робота. У школі газета набула апаратного характеру, живого матеріялу не було, або вірніше сказати вона втратила звання «стінгазети - дзеркало життя». Ці виявлені факти цілком підтвердили учні, що знали про цю справу. Організатор юнкорів Т. Богуцький.

(Переклад з російської мови)

Але справа ця не закінчилась. Ось другий документ, який показує наслідки втручання партійної організації в буденне життя школи:

«Выписка з протоколу Кам'янської 7-мирічної трудшколи № 1 ім. т. Дзержинського від 11. 12. 29 року.

(Написано по-українському)

Слухали:

Інформацію райінспектора т. Ейдельмана про зрив стінчасопису в минулому році в школі № 1 ім. Дзержинського.

Ухвалили:

Заслухавши доповідь райінспектора т. Ейдельмана по змісту службової записки № 50 від 27. 2. 1929 р. бувшого завідувача школою І. З. Штокало, акт комісії Р КЛКСМ по обстеженню зрива стінчасопису та її висновки.

Педрада **засуджує** систему ставлення до принципів самокритики в школі і виносить громадський **докір** т. І. З. Штокало, З. М. Волянському та Е. Ріхтер. Педрада визнає за власну **помилку, що це неприпустиме явище пройшло поза її увагою та відповідним реагуванням у свій час.**

Педраді, а також т. Ріхтер про збір зошитів з метою виявлення авторства замітки про т. Банну нічого не було відомо.

Аби в майбутньому педколективу запобігти схожих явищ, педрада лічить за необхідне проробити в найближчий час в педколективі принцип самокритики.

Перенести роботу по самокритиці в масу учнів. Всьому педколективу надалі прийняти найактивнішу участь у роботі стінчасопису школи.

Слухали.
Інформацію т. Раца про роботу редколегії.
Ухвалили.
Т. Богуцький — представник від організації Юнкорів Кам'янського району. (Далі переклад з російської мови, так як т.т. Рац і Богуцький говорили по-російському в українській школі).

Настанова про роботу шкільної редколегії.

В редколегії голова її має право пропускати до газети дрібний матеріял, що не має загальношкільного характеру, але перевірений на «Бюро Достіженій». Матеріял загальношкільного характеще дискредитує якогонебудь викладача, учня або весь колектив, голова Райкому передає на «Бюро Достіженій» (Бюро досягнень) і після перевірки затверджується на засіданні редколегії.

Матеріял до газети **може йти, якщо в ньому навіть 5% правди,** але в умовах школи бажано пропускати матеріял з 100% правдою, бо пропуск малоправдивого матеріялу може зробити газету листою зведень різних особистих порахунків. Тому «Бюро Достіженій» повинно уважно відноситись до перевірки матеріялів: (Печатка семирічної трудової школи № 1).

З оригіналом згідно

Секретар Шкільної Ради — **Мелешко».**

«До Райкультвідділу м. Кам'янського,
Учит. І-ої. Трудшколи, Бобрицька.

З а я в а

Зачитавши листа, про удушення самокритики в І-ій семирічці міста Кам'янського, я вважаю необхідним повідомити культвідділ про удушення самокритики в 6-ій трудшколі, що було в минулому учбовому році. В школі випускалась газета: «Комсомольська зміна». Керувала випуском газети я. В газеті були замітки на вчительку Солохіну такого змісту: «Учителька Солохіна не дала відомостей про успіхи своєї групи не дивлячись на те, що редколегія неодноразово зверталась за відомостями до Солохіної, вона відповідала що їй ніколи». Друга замітка була такого змісту: «Чого коло дверей 3-ої групи учительки Солохіної кожного дня по 4 уроки підряд стоять в коридорі учні». Газета була написана, але ще не вивішена. Про ці дописи якось дізнався вчитель К... Ф. М. він зазвав в окрему кімнату редколегію, коли нікого не було з учителів в школі, почав робити їм допити, хто дозволив писати на вчительку Солохіну таку замітку. Вчитель К. звелів газету знищити, написати другу без заміток на вчительку Солохіну. Редколегія переписала, випустила нову газету вже з запізненням і без заміток на вчительку Солохіну.

Таким чином самокритику було удушено. Редколегія була обурена вчинком учителя К., жалілась мені та вчительці Жуській, як він з ними поводився під час допиту. Учит. Солохіна при мені докоряла редколегії, що вона написала такі замітки.

Учит. **Бобрицька».**

Вгорі листа печатка: «Кам'янський Райвиконком на Дніпропетровщині». 19. січня 1930 р. На заяві резолюція: «За давністю справи заяву прийняти до відома».

Отже, ці документи яскраво розкривають нездорову атмосферу

в совєтській школі та безправне становище совєтських вчителів, доля яких залежала від постанов та рішень партійно-комсомольської організації, яка нацьковувала учнів на вчителів і навпаки, понижаючи ролю й авторитет учителя в школі. Відоме гасло совєтської педагогіки «Немає поганих учнів, є погані вчителі» було виправданням негативних вчинків учнів та їх неуспішности.

Проте, понижуючи авторитет батьків, старших і вчителів, партійно-комсомольська організація й сама не була авторитетна в очах підростаючого покоління.

Та й як вона могла мати авторитет? Сьогодні співали дитирамби й апльодували створеним кумирам та індеалам, — завтра їх ганебно розвінчували.

Сьогодні вихваляли любимих вождів — завтра їх називали «зрадниками», «шкідниками», «шпигунами», «правоухильниками», «лівоухильниками», «троцькістами», «націоналістами», «терористами» та «ворогами народу».

Сьогодні молодь подивляла «відданість дійсних комуністів-ленінців», вивчала їх твори й уривки з творів, — а завтра разом із своїми вчителями в ролі цензорів викреслювали їх імена й цитати та заклеювали їх фотознімки в підручниках.

Розрив між словами й дійсністю навчив дітей думати й реаґувати на всі події, а критичний підхід («у всьому сумнівайся») до всього чужого й старого обумовив у них рису підозрілого недовір'я до навколишнього світу; «критичний підхід» у молоді зростав до всього, що казали, писали, проголошували, повідомляли, вихваляли... большевики.

(Далі буде)

Наука і знання:

О. П.

Нариси з історії філософії

Сократичні школи

Поняття **сократичної школи** є в історії стародавньої філософії великою мірою умовним. Власне кажучи, за єдиним вийнятком т. зв. новопітаґорейців, які лише далеко пізніше, вже за римської імперії, створили, лише почасти спираючись на філософії давнього **Піта́ґора** (приблизно 580-490 до Р. Х. — див «Авангард», ч. 6-7, ст. 20-21), власне й своєрідне релігійно-містичне вчення, — всі філософічні школи греко-римської античности, що постали по смерті **Сократа** (469-399 до Р. Х.), розвинулись на засадничій основі Сократового раціоналізму, а в більшості своїй і засновані були або Сократовими безпосередніми учнями, або ж учнями цих останніх; таким чином, всі вони можуть називатись «сократичними». Але ми тут матимемо під увагою самі лише філософічні вчення **безпосередніх** Сократових учнів, та й те за вийнятком найславетнішого з них — **Плятона** (429-348), чия філософія вимагає окремого пізнішого розгляду — не стільки через свою особливу й далекосяжну відмінність від Сократових власних розумувань, скільки

через свою величезну історичну ролю в розвитку європейської філософії взагалі: якщо Сократ своїм беззастережним раціоналізмом перший дав поштовх до творення всеохопних (і від початку до кінця засадниче раціональних) філософічних систем, то Платон перший таку філософічну систему фактично збудував (хоч і не подав у власних творах її систематичного викладу), і вона стала за зразок розподілу філософічних наук та взаємного між ними зв'язку для всіх наступних філософічних систем, почасти навіть аж до наших часів, — тоді як навіть у «найсистематичніших» попередніх філософів — напр., у **Демокрита** (460–361, див. «Авангард», ч. 6–7, стор. 18), або ж у засновника «кінізму» **Антистена**, про якого говоритимемо нижче, космологічно-природничі, морально-психологічні і у вужчому сенсі філософічні (логіка, теорія пізнання, метафізика) складники всього того, що в давніх греків називалось «філософією», ще не конче пов'язані між собою і не становлять суворо впорядкованої системи. Не бачити такої системи і в безпосередніх учнів Сократових, про яких тут буде мова.

Найменше дійшло до нас від тих, кого можна б назвати **ортодоксальними сократиками**, тобто «правовірними» Сократовими учнями, які Сократових вчень та його «діялектичної» методи зовсім не розвивали в будьякому певному напрямку — тільки пропагували їх та поширювали на ті чи ті ділянки практичного життя. Таких було, безперечно, чимало, і з одним із них — з атенським істориком і публіцистом **Ксенофонтом** (445–354) — ми вже мали нагоду трохи ознайомитись в попередньому нарисі («Авангард», ч. 8–9, стор. 36), при чому мусіли ствердити, що, попри великий Ксенофонтів пієтизм до постаті Сократа в цілому, ніщо з Сократових осягів у логіці та теорії пізнання не цікавило Ксенофонта засадниче, та й у привабливій для нього галузі практичної моралі він, мабуть, занадто схилявся до традиційних релігійностичних уявлень свого часу й середовища, щоб могти передавати власне Сократові думки з достатньою об'єктивністю. Все ж таки деякі з його «сократичних» писань, що дійшли до нас, містять чимало матеріялу, що походить безпосередньо з розмов Сократа з своїми учнями та іншими історичними особами, і це зокрема стосується до часто читаних ще й натепер у гімназійній школі Ксенофонтових «Спогадів про Сократа» (чи то «Меморабілій», за латинським перекладом заголовку), тимчасом як зміст його ж таки «Апології Сократа» і «Бенкету філософів» є вже, під цим поглядом, значно сумнівніший, а в діялогічному трактаті «Економік» (тобто «Про хатнє господарство»), мабуть, сам лише виклад у формі повчального діялогу зберігає «сократичний» характер. Значно ближче додержувався, якщо не форми, то основного духу Сократових вчень інший молодший сучасник Сократа —атенський письменник **Айсхін** (чи то Есхін — не змішувати з славетним атенським промовцем Айсхіном, приблизно 390–315, найвидатнішим з усіх суперників Демостена); антична традиція вихваляє його духову вірність Сократовим філософічним засадам та невимушений характер викладу в написаних ним сімох «сократичних діялогах», з яких, одначе, майже нічого не збереглось.

Більше відомостей маємо про т. зв. **меґарську філософічну школу**, засновану в своєму рідному місті Меґара (на Коринтійському перешийку) Сократовим учнем **Евклейдом** (чи то **Евклідом**), про

якого розповідається, що він за стану війни між Атенами й Мегарою добирався в Атени вночі в жіночому вбранні, аби в такий смертельно небезпечний спосіб і далі користатися з взаємин із Сократом. Пізніше він влаштував у Мегарі місце азилю для тих Сократових учнів (в тому числі й для Платона), які безпосередньо по страті Сократа воліли тимчасово залишити Атени, аби не зазнати евентуальних дальших репресій. Ця засвідчена біографічними фактами вірність Евклейда Сократовому вченню потверджується й збереженням у його філософії засадничого Сократового ототожнення істини й добра, знання й чесноти: «Він твердив, — каже резюме Евклейдової філософії, подане в античного історика філософії Діогена Ляертія (першої третини 2. віку по Р. Х.), — що Добро є єдине, проте йменоване різними іменами — раз Мисленням, раз Богом, раз Розумом тощо. Речі, що протилежні Добру, він заперечував, не визнаючи їх справжніми». — Що моральне зло є не що інше, як брак чесноти, тобто (за Сократовою раціоналістичною етикою) брак справжнього розуміння добра — отже й не має власного **позитивного** існування (бо ж «існування» браку чогось є рівнозначне не-існуванню чогось), — це ще ніякою мірою не виходить поза межі Сократової етики. Проте наголошування «єдиности» Добра, поза яким, мовляв, ніщо не існує «справді», свідчить про певний вплив т. зв. елейської (чи то елеатської) філософічної школи, що була заснована перед кількома поколіннями **Парменідом** (див. «Авангард», ч. 6-7, стор. 22-23), але провадила далі свою філософічну діяльність і за Сократових часів, і зокрема твердила, що «справді» існує само лише Буття, єдине, неподільне й незмінне, що його осягається лише мисленням; а вся змінна «чуттєва реальність» становить ілюзію, як рівно ж і всі розумування, що припускають якусь зміну або рух, мовляв, є логічні хибні. Отже Евклейд — що він, за деякими відомостями, студіював був елейську філософію, ще заки став учнем Сократа — сміливо ототожнив Добро, як найвищий духовий принцип (вже попереду ототожнене Сократом з Істиною), з Буттям, як всеохопним поняттям, поза яким нічого не існує; але тим самим він перебрав від елейської школи твердження про засадничу ілюзійність («несправжність») цілого змислового (чуттєвого) світу з його змінністю та «многістю» (різноманітністю) окремих речей — а вже цього Сократ напевне ніколи не вчив і не думав.

Так само впливом елейської школи, що намагалась, за допомогою логічних парадоксів, довести ірраціональність (немислимість, а тим самим, за даною концепцією, «несправжність») руху та інших змін у просторі, — пояснюється й особливе розроблення — мабуть, не стільки вже самим Евклейдом, скільки його безпосередніми й посередніми учнями (бо мегарська філософічна школа проіснувала ще кілька поколінь по ньому) — різних видозмін формального логічного доказу (т. зв. силогізму). Якою мірою це було пов'язане з елементами логіки, розробленими (але напевне не зформульованими теоретично) самим Сократом — сказати важко, бо до нас із того всього дійшли лише зразки т. зв. паралогізмів, тобто таких логічних розумувань, в яких формальна бездоганність аргументації призводить — або наче призводить — до явно абсурдного висновку. Наведемо тут один такий паралогізм — т. зв. «софізм крокодила» — не лише беручи під увагу його таки безпе-

речну формальну елеґантність та дотепність, але й щоб показати, в яких формально цікавих (і аж ніяк не безкорисних для вироблення чіткої й послідовної думки) хитрощах логічного доказу греко-римська філософія кохалась чи не за всіх епох свого існування. Цей паралогізм подано в формі байки:

Мовляв, одного разу крокодил схопив малу дитину, але заки він встиг її проковтнути, підбігла мати дитини й почала його благати — відпустити дитину. Крокодил сказав: «Відпущу, якщо ти вгадаєш, чи я дитину з'їм, а чи ні». — На це мати сказала: «Ти її з'їси». — Крокодил сказав: «Або твоє вгадування правдиве, або ні. Щоб воно було правдиве, треба, щоб я дитину з'їв; а якщо воно неправдиве, то я маю з'їсти її за нашою умовою». Але мати заперечила: «Ні, якраз навпаки: щоб моє вгадування було неправдиве, маєш дитину відпустити; а якщо воно правдиве, то маєш її відпустити за нашою умовою».

Обидві арґументації є формально бездоганні; а цілий паралогізм випливає з того, що в самому вже засновку («відпущу, якщо вгадаєш, чи відпущу, чи ні») міститься внутрішня суперечність: не можна «вгадати» (тобто наперед визначити) щось таке, що його визначення в свою чергу залежить від змісту «вгадування». Це є особливо рафінований зразок тієї логічної хиби, яка зветься в формальній логіці «петиціо принципії» («прагнення засади»), тобто висновок із такого твердження або поняття, яке само ще треба попереду довести або визначити.

*

Єдиною з філософічних шкіл, заснованих безпосередніми учнями Сократа, яка мала значний культурно-історичний і, зокрема, моральний вплив та проіснувала аж до кінця греко-римського (передхристиянського) світу, це був — крім згаданого вище платонізму — заснований Антистеном **кінізм.** Ця назва потребує деяких попередніх пояснень. «Кінізм» є вчення «кініків», а «кініками» назвали прихильників Антистенової філософії первісно через те, що за місце навчання та прилюдних виступів Антистена правив Кіносарґ — одне з передмість давніх Атен. Проте, скільки основа «кіно-» (точніше — «кюно-», з називним відмінком «кюон») означає давньогрецькою мовою «собака», то противники «кініків» охоче використовували і цю можливість три слів, натякаючи тим на начебто «собачу» брутальність і антикультурність Антистенових прихильників (якою мірою слушно – побачимо в дальшому викладі). За латинською вимовою, а точніше кажучи — за умовно вживаною насьогодні середньовічною вимовою латини, дотичні терміни звучать «цинізм» і «цинік»; але в модерній розмовній практиці ці останні два слова скрізь вживаються в дуже відмінному і аж ніяк не філософічному, тільки морально-неґативному значенні: циніком називаємо особу, що відзначається своїм цинізмом, а під цинізмом розуміємо навмисне й підкреслене глузування з речей поважних і загальношанованих, злосливу тенденцію пояснювати щирі й шляхетні, або й просто порядні вчинки захованими низькими й непорядними мотивами,*) нарешті навіть і демонстративно непристойну поведінку або маніру вислову. Отже все це з філософією Антистена та решти «кініків» має занадто віддалений зв'язок (навіть згадані вище риси начебто «собачої» брутальности слід засадниче інакше розуміти, як побачимо ниж-

че). Через це дуже бажано не плутати давньогрецької й латинської форми дотичних слів і вживати, стосовно до певного філософічного вчення, виключно грецьких термінів — «кінізм», «кінік», «кінічний».

Атенець **Антистен** (444-369), син атенця і тракіянки, отже не повний атенський громадянин, навчався первісно в славетного софіста **Ґоргія** (приблизно 475-375, див. «Авангард», ч. 8-39, стор. 39), але засвоїв собі від нього, мабуть, лише формальну вправність аргументації та неабияке мистецтво красномовства. Не викликає найменшого сумніву ні його глибокий пієтизм до постаті Сократа (чиїм учнем він став в уже не такому молодому віці), ані його щира певність, що саме він найсуворіше здійснює в своїй філософії Сократові засновки. Справді його філософічні засновки чи не скрізь є згідні, наколи не з філософічними засадами, то, принаймні, з поведінкою та постаттю історичного Сократа, проте його ж таки висновки відзначаються (почасти, може, з причини особистого характеру, бо антична традиція обстоює його мовляв, похмуру, гнівливу й схильну до сарказму вдачу) такою беззастережною та однобічною гостротою, якої історичний Сократ напевне волів би уникати. Вповні поділяючи Сократову засаду, що метою життя людського є «евдаймонія», тобто блаженний (гармонійний) стан **духової** природи людини, принципово незалежний від зовнішніх обставин, і що, далі, той гармонійний духовий стан осягається виключно чеснотою, а чеснота — правильним розумінням чесноти (тобто «справжнім» знанням взагалі), філософія Антистена на оцьому немов і закінчує свою теоретичну етику, а всю енергію скупчує на практичному етичному завданні — визначити й здійснювати в житті оту «принципову незалежність від зовнішніх обставин», тобто внутрішню моральну свободу людини. Що ж належить у житті до «зовнішніх обставин»? Відповідь: все те, що не походить від самої природи людської — всезагальної, незмінної, засадниче розумної і приступної розумному (раціональному) мисленню, засадниче згідної з природою всесвіту, з природою взагалі. Розумна людина, — вчать кініки, — обмежує свої потреби тим, чого природа конче вимагає, відкидає всю решту і **тим самим** здійснює свою чесноту і своє — найбільше приступне людині — блаженство (цей останній висновок вже виходить поза межі філософічної етики самого Сократа, бо перетворює на мету самообмеження щодо фізичних та інших потреб, яке для Сократа напевне правило лише за засіб до осягнення вищої мети — філософічно-пізнавальної). Отже кінізм засадниче відкидає чи не всі «блага культури» (крім якогось дуже дискусійного мінімума), відкидає науки й мистецтва, як щось зайве, або й небезпечне для зберігання внутрішньої моральної незалежности, звичайно ж, відкидає і абиякі звичаї та традиції: «Чеснота, — казав Антистен, — є самовистачальна для (осягнення) блаженства і не потребує нічого додаткового, крім хіба що Сократової сили (тобто сили волі), бо богам властиво — не потребувати нічого, а подібним до богів (людям) — користуватися з небагато чого». — Зрештою, множина «боги» має тут лише умовне значення, бо кінізм цілком послідовно твердив, що «народніх богів багато, але природній — один», і хоч ніколи не вступав у практичний конфлікт з офіційним політеїзмом античности (адже жадному грекові не заборонялось вважати абияких

богів і богинь за «образи» чи то «форми вияву» єдиного божества — аби лише він не нехтував і не зневажав зовнішньої культової обрядности), то, принаймні, категорично заперечував многобожжя в теорії — ставлячи, отже, і щодо цього крапку над «і» в такому питанні, яке історичний Сократ волів лишати відкритим.

Не підлягає сумніву, що під соціяльним поглядом кінізм містив чимало принципово демократичного і такого, що забезпечує йому певні гуманітарні симпатії аж досьогодні — відкидання застарілих традицій і умовної обрядности та зовнішньої цивілізованости, заперечення расової та національної дискримінації, заперечення правности рабоволодіння (бо й рабство не є «згідним із природою»), нехтування соціяльної нерівности взагалі (і нерівноправности жіноцтва зокрема) тощо. Навіть славнозвісний космополітизм кініків певною мірою виправдується тим, що здорове національне почуття не знаходило собі саме в **політичному** житті давніх греків (а зокрема за елленістичної та римської доби) ніякої нормальної можливости застосування — ні в партикуляризмі дрібних «міст-держав», чия завзята конкуренція ставала, мірою уніфікації грецької культури, дедалі абсурднішою, ні в мілітарних, суто династичних імперіях спадкоємців Олександра Македонського, ані у всеохопній римській імперії. Проте слід зазначити, що всі ті ідейно демократичні риси кінізму становлять, сказати б, «демократичність без демократії та поза нею», бо політична діяльність відкидається кініками вповні; вони не заперечують практичної потреби в державній організації, але вважають, що та потреба спричинюється виключно нерозумом переважної більшости роду людського, яка аж такою мірою віддалилась від «природнього» життя, що без якоїсь **мінімальної** громадсько-політичної організації взагалі не проіснує. Саме така мінімальна державна організація і є потрібна, та й то лише для нерозумної маси; мудрець її не потребує, він є «громадянин всесвіту». Він чесно виконуватиме ті громадські — як і всякі інші — обов'язки, які він **сам визнав** за справедливі — і це все; ні культурний престиж держави, ні моральний авторитет суспільства для нього не існують, бо не виправдуються, в його очах, всезагальним критерієм «природности».

Може здаватись дивним, що отак явно надуживаючи найабстрактніші — і часто зовсім довільно заповнювані певним змістом — загальні поняття, як от «природа», «природнє життя», «самовистачальність чесноти», та й сама «чеснота» — Антистен, цілком всупереч Сократові, який надавав такої вирішальної ваги правильній дефініції та клясифікації загальних понять, розбудував свою власну логіку й теорію пізнання на засадах найпослідовнішого **сенсуалізму**, вважаючи змислові (чуттєві) враження за єдине правдиве джерело пізнання і заперечуючи не лише пізнавальну функцію загальних понять і тверджень (суджень), але й формально-логічну їх правомірність. Він розумував — якщо вжити загальноприступного прикладу — приблизно так:

Якщо висловлюємо якесь загальне твердження, як от, приміром, «людина є розумна» — то це ж стосується не до кожної людини, а лише саме до розумної (і то лише тією мірою, якою вона дійсно є розумна); і знов таки через присудок «є розумна» ми не ототожнюємо людини з чимсь «розумним взагалі», а маємо на увазі властиву саме людині розумність; то ж справжній сенс наведеного

твердження зводиться до того, що «розумна людина є (мірою своєї розумности) людина розумна» — а це становить очевидну тавтологію (тобто логічно неплідну й беззмістовну тотожність підмету і присудку). — Інакше кажучи, Антистен намагався звести всі типи загальних тверджень (суджень) до т. зв. тверджень тотожности, які дійсно не є вільні від певної тавтологічности.

Правдоподібно, що ця сенсуалістична теорія пізнання виникла в філософії Антистена не в органічному зв'язку з його власною етикою та психологією (а космологією, фізикою, натурфілософією він і зовсім не цікавився, отже й не залишив по собі суцільної філософічної системи), але в процесі дедалі гострішої полеміки проти надуживання загальних понять («ідей») у філософічній системі Платона. Саме в противагу Платоновим «ідеям», як нормативним і суто розумовим реальностям, Антистен твердив, що загальні поняття є самі лише слова, які умовно (отже й «неправдиво») передають зміст змислових (чуттєвих) вражень, що, приміром, реально існують лише окремі коні, а ніяка не «кіньськість». Але ці питання потребують пізнішої глибшої аналізи на тлі Платонової історії пізнання та метафізики.

Не підлягає сумніву, що коли б моральна проповідь кініків (а вони вбачали своє головне завдання саме в моральному проповідуванні свого вчення, дедалі більше нехтуючи теоретично-пізнавальний характер філософії взагалі) була виявилась не утопійною, а морально чинною в ширших колах античного суспільства, то це — попри шляхетний «сократизм» деяких їхніх засад — призвело б до катастрофального зниження культурного рівня і до цілковитого занепаду всякої інтелектуальної та артистичної діяльности. Про це найліпше свідчать постаті тих представників кінічної філософії, які намагались служити їй не стільки розумуванням, скільки безпосереднім зразком власного способу життя, доводячи свою згідну з природою обмеженість потреб до анекдотичних рис. За маркантний приклад може правити вже безпосередній учень Антистена **Діоґен із Синопи** (теперішнє місто Сіноп на південному побережжі Чорного моря), що він за свого довгого життя (404-323) був в Атенах і Коринті загальновідомим взірцем кінічної «щирої брутальности» та «природньої антикультурности». Безліч характеристичних анекдот зосередилось навколо ексцентричної постаті цього, як назвав його Платон, «збожеволілого Сократа» (ми сказали б — карикатури на Сократа), що засадниче мешкав у великому (глиняному) барилі, обходився не лише без взуття (як Сократ), але й без зверхнього одягу, споживав лише несмачну для себе самого їжу (навіть сире м'ясо пробував гризти, аж доки власний шлунок довів йому «неприродність» такого харчування для людини) і т. ін. (обминаємо деталі непристойнішого характеру). Немає сумніву, що більшість цих оповідань становить лише плоди дотепної — і сатиричної — фантазії; але все це влучно характеризує те враження, яке справляли екстравагантні проповідники «природнього способу життя» на пересічного культурного грека і яке закріпило за ними прізвище «кініків» або навіть «кюнес», тобто просто «псів». Зворушливо-щира тематика тих анекдот чергується з наївно-комічною, і якщо перша найбільше виявляється в оповіданні, як Олександер Македонський, відвідавши Діоґена і бувши зрушений його «незалежністю від зовнішніх обставин», обіцяв йому виконати

перше-ліпше його побажання і одержав відповідь: «Посунься, щоб не заступати мені сонця», — то друга найвиразніше виявляється в тому, що Діоген, мовляв, побачивши якось, як хлопчик п'є воду з пригорщі, розбив свій глиняний глечик і сказав: «Який же я все ще підвладний розкошуванню»!

Занепала — проте не зникла — за останніх двох сторіч передхристиянської ери, кінічна філософічна школа знов набуває престижу й популярности за римської імперії, зберігаючи й навіть ще посилюючи свій подвійний етичний характер: з одного боку, аж брутальна, часом героїчна, щирість і беззастережність вислову та поведінки, як от у того **Деметрія з Сунію** (в Аттиці), що десятки років (приблизно 40-90 по Р. Х.) дивував цісарський Рим своєю «внутрішньою незалежністю» і на якусь погрозу Нерона відповів йому: «Мені грозиш смертю ти, а тобі — природа»; а з другого боку, карикатурні постаті навмисне брудних і обдертих «мандрівних проповідників» природньої моралі, як їх зображає пізньогрецький сатирик **Люкіян** із Самосати (в Малій Азії, приблизно 120-180) — з устами повними патетичних деклямацій проти розкошів та соціяльної нерівности, проте ласих на запрошення до бенкетів і пиятик і взагалі близьких до ролі хатніх блазнів при дворі теоретично зневажуваних ними вельмож і багатіїв.

Кінічна філософія припинила своє існування мірою поширення християнства, з чиєю моральною проповіддю вона не могла конкурувати (хоч немає сумніву, що деякі риси кінічного образу мудреця, що зневажає всі матеріяльні й соціяльні вигоди, не лишились без впливу на християнський аскетизм); проте засадничі тези кінізму відроджувались у пізнішій европейській філософії кожного разу, коли пересичені інтелектуальною й матеріяльною культурою кола суспільства поновлювали утопійну мрію про «поворот до природи», про «загальне спрощення людських взаємостосунків», про «природню релігію» і т. ін. (Жан Жак Русо, утопійні соціялісти, Лев Толстой тощо). Не бракує подібних мотивів і в сьогоднішніх европейських та американських філософічних шуканнях.

*

До «сократичних» філософічних шкіл залічують звичайно й заснований **Аристиппом** із **Кірени** філософічну школу **гедонізму**, і це є формально слушне, скільки Аристипп теж був довший час безпосереднім учнем Сократа і засвоїв притаманний цьому останньому беззастережний раціоналізм в етичних питаннях; проте добачивши найвище благо людське в утісі чи то насолоді (грецькою мовою «гедоне»), і то — саме в фізичній, він такою мірою відхилився від властивого духу Сократового вчення, що доцільнішим видається — попри хронологічну непослідовність — розглядати гедонізм лише в зв'язку з його пізнішою, дещо пом'якшеною і значно ускладненою видозміною — з філософічною системою **Епікура.**

---

*) Типовим «цинізмом» є, напр., твердження деяких «істориків». що воєнні подвиги Жанни д'Арк пояснюються її, мовляв, статевою ненормальністю, або твердження В. Винниченка, начебто головний отаман УНР сл. п. Симон Петлюра охоче влаштовував у війську церковні відправи, аби цим забезпечити себе підтримку «реакційного духівництва».

За Плютархом переклав РОСТИСЛАВ ЄНДИК

Спарта і її герої

21. На поетичне мистецтво звертали спартанці не меншу увагу, ніж на простоту і чистоту мови. Їх пісні мали певний побуд, що викликав відвагу й одушевляв до великих, славетних чинів. Пісенний вислів був без штучности і повний сили, його зміст величний і моральний. Найчастіше вихваляли вони таких мужів, що впали в боротьбі за Спарту і тимто їх прославляли як блаженних; знову ж інші пісні висловлювали ганьбу тим, що проживали своє смутне і нужденне життя як трусливі втікачі; ще інші оповідали про приречення хоробрости й похвали власної відваги, властивої кожному вікові. Наприклад, на урочистих обходах виступали три різні хори від імени різних віків. Найперше співав хор старих:

Колись ми були молоді і в битві відважні.

На те відповідав хор молодих мужів:

А ми, ми ще є, спробуй лиш, хто хоче.

Нарешті співав хор хлопців:

В майбутньому станемо ми ще більш могутні у битві.

Якщо будемо ближче розглядати спартанські вірші, що дійшли до нас, і вдумаємося в такт походу, який пригравали на сопілках під час виступів на ворога, то відразу знайдемо щільний зв'язок музики з хоробрістю.

Терпандр говорить так про спартанців:

Тут пишається спис молодців, улюблена муза,
Всюди панує закон...

Піндар співає:

Там є рада старців, там — списи войовників сміливих,
Там хори, радісний гам і весела пісенність.

Тимто вони обидва подають спартанців як народ, що був однаково відданий як музиці, так і воєнній справі.

Гарна бо гра на цитрі є рівна мечеві —

каже спартанський поет. Кожного разу жертву музам перед сутичкою з ворогами приносив також король; здається тому, шоб пригадати їх войовникам виховання і думки інших мужів та щоб богині не залишали їх у небезпеці, а підбадьорували до незабутніх чинів.

22. У воєнний час молодим людям давалися більші полегшення, ніж за часів суворого виховання. Їм не забороняли чепурити волосся або прикрашувати зброю й одяг; радо бачили, якщо вони, неначе вогнисті коні, рвалися до змагу і боротьби. Дійшовши до юнацького віку, спартанці носили довге волосся і лише перед прийдешніми небезпеками дуже старанно чистили й укладали його, згадуючи слова Лікурга, за яким волосся робить з гарних мужів ще кращих, а з гидких — ще страшніших. Їх тілесні заправи під час походів, щодо напруження, були далеко менші, ніж вдома і вони не надто притримувалися докладно приписаного правильника, а тимто єдина війна, без військових вправ, давала їм відпочинок.

Коли військо було вишикуване в бойовий ряд перед ворогом, король приносив у жертву козу і давав наказ, щоб усі накладали на голови вінці, а флейтисти починали грати мелодію; одночасно він зачинав бойову пісню, яка ставала знаком до наступу. І це був величний і страшний вигляд, як спартанці надходили в сильно зімкнутих рядах під такт флейтів, без будьякого збентеження, і з веселою та спокійною відвагою та з піснею зустрічали небезпеку. Природньо, що люди з таким настроєм мусили бути вільні від страху та надмірного запалу й мати стійку відвагу, зв'язану з надією і довір'ям, бо ж вони були певні божої охорони. Під час наступу король завжди мав при собі одного мужа, який дістав у нагороду вінець перемоги на однім з чотирьох всегелленських змаганнях.Оповідають, що колись одному спартанцеві давали великі гроші, щоб він тільки відступив від змагань; але він відкинув їх і після того, як з великим трудом кинув він на землю свого противника, на питання — яку користь масш ти тепер, спартанче, з своєї перемоги, — відповів так: „В боротьбі з ворогом я буду стояти перед королем".

Якщо вони перемагали в боротьбі, то переслідували побитого ворога так довго, поки остаточно впевнювалися, цілковито розбити й щойно після його втечі поверталися назад; вони вважали нешляхетністю і негідністю гелленських мужів, щоб убивати таких, які самі у своїй слабості визнавали себе за переможених. Ця поведінка була не тільки шляхетна і великодушна, але й пожиточна. Їх вороги ж бо знали, що вони винищують тільки тих, що ставлять спротив, пощаджують таких, що відступають, і тимто завжди вважали за доцільніше тікати, ніж залишатися на полі бою.

23. Софіст Гіппіяс каже, що сам Лікург був войовничим мужем і брав участь у багатьох походах. Філостефан приписує йому також поділ кінноти на улями. За його запевненням, улям був відділом з 50 їздців, вишикуваних у чотирикутник. Однак Деметрій з Фалера каже, що він не провадив ніяких воєнних походів і ввів свою конституцію за мирних часів. Справді, введення олімпійського завішення зброї вказує на лагідного й миролюбного мужа. Між іншим деякі міркують, що Лікург ані не мав початково нічого спільного з цією справою, ані з самим Іфитом; він прибув лише до Олімпії, як глядач, і вчув поза собою голос якоїсь людини, що з негодуванням докоряла йому за брак заохоти, щоб і його громадяни брали участь у цій урочистості; коли ж він обернувся і ніде не бачив людини, яка говорила б, взяв він ці слова за божу осторогу; щойно тоді зв'язався він з Іфитом для влаштування свята, яке через те мало дійти до ще більшого блеску і тривалости.

24. Цей суворий вишкіл обіймав також навіть і дорослих. Ніхто не смів жити так, як хотів. В Спарті, як і в таборі, кожному був визначений його спосіб життя і заняття для загального добра і кожний вважав, якого віку він не був би, що він не собі, а державі приналежить. Якщо дорослі не мали ніякого завдання, тоді вважали на хлопців і вчили їх чогось пожиточного або самі вчилися від старших. Бо це була одна з великих і величних користей, яку спартанці завдячували Лікургові, що вони жили постійно серед дозвілля і зовсім не сміли займатися ні мистецтвом, ні ремеслом. Тут зовсім відпадало і набування багатств, яке коштує стіль-

ки журби і зусилля, бо гріш був нешанований і безвартісний. А ріллю обрабляли гелоти і мусили вплачувати за неї відповідний чинш від найму. Одного разу прибув якийсь спартанець до Атен, коли саме засідав суд; коли він вчув, що одного громадянина засудили за безділля і той з великим смутком ішов додому в товаристві своїх приятелів — обвинувачів, тоді він попросив людей, що стояли довкола, показати йому ще й такого мужа, якого покарали б за свободу. Отож спартанці вважали за нікчемність докладати зусиль для мистецтва і здобутку грошей. Легко догадатися, що разом з грішми зникли і процеси, бо серед них не було ні багатства, ні нужди, всі жили в однаковісінькім добробуті і тимто легко могли заспокоювати свої невеликі потреби. Якщо вони не були в поході, то весь час проводили серед співу, святкувань і бенкетів, або на ловах, чи пак на змаганнях і боротьбі.

25. Не маючи ще тридцяти років, ніхто з них не йшов на ярмарок, а залагоджував свої домашні потреби через свояків або улюбленців; для старших же було ганьбою, якщо їх зачасто бачили на ринку серед такого занаття; найбільшу частину дня мусіли вони проводити по гімназіях і так званих лешах. Тут вони сходилися і забавлялися на пристойний лад, але зовсім не говорили про гроші й ярмарочні справи. Їх найдостойнішою витратою часу були похвали славних діл і догани ганебних серед жарту та сміху і цим доходили незамітно до покращування та правильної дороги. Сам Лікург не був понурим і бурмотливим мужем; за свідоцтвом Сосіба він присвятив сміхові маленьку колюмну, а жарт, як осолоду їх твердого й тяжкого способу життя, ввів дуже зручно до обідів і подібних спільних зустрічей.

Лікург призвичаював взагалі своїх громадян до того, щоб вони ані не знали, ані не бажали собі відокремленого особистого життя, а щоб, наче бджоли, міцно трималися спільної справи, довкола свого короля збиралися, з запалу і бажань чести себе самих забували і жили тільки для вітчизни. Цей спільнотний дух просвічує і з деяких їх бесід. Пайдарета не прийняли були до одної з трьох сотень, найближчої охорони короля під час війни, тобто до найдобірнішого відділу; всеж таки він пішов дуже задоволений додому, кажучи: дуже тішуся, що держава має три сотні ліпших мужів, ніж я. Пейсистратида з кількома іншими вислали як послів до генералів перського короля; коли ж ці запитали, чи вони приходять від власного імени, чи від імени держави, той відповів: якщо ми осягаємо нашу ціль, то від імени держави, якщо ж ні — в нашому власному. Аргилеоніда, мати Бразида, запитала кількох амфіполітанців, що прибули до Спарти і її віддали, чи Бразид справді згинув під мурами їх міста в славний і для Спарти достойний спосіб. Чужинці оповіли багато славутнього про нього і між іншим сказали, що Спарта не має вже такого другого полководця. Е, мої приятелі, перебила їм мати, так не говоріть, Бразид був щоправда бравий і хоробрий, але Спарта має багато ще кращих мужів, ніж він.

26. Як було вже сказано, до ради старших Лікург спочатку вибрав тих, що допомагали йому у проведенні перевороту; опісля він розпорядився, щоб на місце померлого вибрали кожночасно мужа понад 60 років, якого народ визнає за найдоброчеснішого. І це тепер видалося найважливішим і найпочеснішим змагом, який

колинебудь був виставлений перед людину; тут бо не йшлося про те, хто є найшвидший між швидкими і найдужчий між дужими; а тут треба було вибирати серед розумних і чесних мужів найрозумнішого і найчеснішого і йому передати в нагороду за його славну життєву поведінку найвищу владу в державі і потугу над життям і смертю, над честю і ганьбою своїх громадян, коротко — над найзажливішими справами.

Самі вибори відбувалися так: народ сходився на ринку і кількох уже вибраних для цього мужів замикали до найближчої хати, з якої вони ані не бачили нічого, ані їх ніхто не бачив, хоч вони всежтаки могли чути крик зібраного народу. Бо крик під час цих виборів, як і під час іншої нагоди, мав вирішальне значення. Кандидатів виводили за жеребом, але не всіх разом, а поодиноко й вони йшли мовчки через зібрання. Зачинені в хаті мужі мали з собою таблички і при кожному виводі відмічали на них силу крику, зовсім не відаючи, до кого він стосується — хіба що знаючи лише чергу: перший, другий, третій і т. п. При кому лише народ підняв найдужчий крик, того вони призначали членом ради. Обраний ставив собі на голову вінок і в супроводі юрби обходив усі святині молодців і дівчат, що співали для нього похвальні пісні й прославляли, як щасливця за славно ведене життя. Кожний з його свояків запрошував його їсти, говорячи при тому, що це держава робить йому честь таким обідом. По закінченні обходу йшов він до спільної їдальні, де все відбувалося на звичайний лад поза одним винятком: йому подавали ще одну порцію. Але він відсував її і по обіді викликав таку з поміж своїх свячок, що стояла біля дверей, яку найбільше цінив і передавав їй цю порцію з такими словами: «Я дістав її в нагороду і передаю її тобі». По цьому відпроваджували її інші жінки серед прославлювань додому.

27. Також щодо похоронів увів він дуже влучні приписи. Він усунув з них всякі забобони і не забороняв ховати небіжчиків у місті і ставити їм пам'ятники поблизу святинь; але через те він хотів призвичаїти молодців до такого звичаю, щоб вони не лякалися таких речей і не уникали смерти та не вважали себе за нечистих, якщо діткнуться трупа або перейдуть через гроби. Він також розпорядився не давати нічого мертвим до гробу, а тільки завивати їх у червоне полотно і покривати їх оливними листками — і так ховати. На нагробнику не сміло стояти ім'я померлого, за винятком поляглих на війні або жрекинь. Він дуже обмежив час жалоби і визначив його на одинадцять днів; на дванадцятий день приносили жертву Деметері і покінчували жалобу. Так у цілому людському житті ніщо не залишалося порожнім і невикористаним. Він також умів зв'язувати з найпотрібнішими речами похвалу чесності або нагану порокові і виповняв великою кількістю прикладів, внаслідок цього громадяни, виростаючи серед них і маючи їх безугавно перед очима, мусили з конечности виховуватися і доходити до добра.

Тимто також не давав він дозволу всім охочим роз'їжджатися по чужих країнах, бо ж вони могли легко призвичаїтися до кепського ведення життя і з чужими обичаями сприйняти і відмінні державницькі засади. Він навіть прогнав з своєї держави всіх чужинців, які прибули без жадної корисної мети, але не з остраху, як думає Тукидид, що буцімто вони впровадять деінде його зако-

нодавство або навчаться від його громадян чесноти і хоробрости, але радше тому, щоб вони не занесли спартанцям нічого злого. Бо з чужими особами вкрадаються конечно і чужі бесіди; чужі ж бесіди витворюють нові погляди і переконання, з яких врешті вибухають усякі пристрасті і засади, зовсім незгідні з уже введеним законодавством. Тому то він уважав за свій обов'язок дбайливіше охороняти державу перед уведенням кепських обичаїв, ніж перед пошестними недугами, які могли б занести ззовні.

28. В цьому усьому не можна знайти ні сліду несправедливости або жажди до поневолювання, як це дехто закидає Лікурговим законодатним спорудам, начебто вони були знамениті стосовно хоробрости і зовсім недостатні стосовно справедливости. Правдоподібно так звана **криптія,** як стверджує Арістотель, викликала таке переконання про цього мужа і його закони навіть у Платона. З цією криптією було так: начальники висилали час від часу найрозумніших і найвідважніших хлопців, які не мали нічого при собі, крім штилета і найнеобхідніших харчів, щоб вони без найменшої до того підстави тинялися по країні. Ці хлопці розбігалися по всіх усюдах, ховаючися в день по всяких закамарках; а вночі виходили вони на дороги і вбивали всіх гелотів, які попалися в їх руки. Деколи вони перешукували навіть поля і вбивали найміцніших і найпоказніших з-поміж них. Так оповідає і Тукидид в історії пелопонезької війни, що ті гелоти, яких спартанці відзначили за хоробрість, поклали собі, як вільні люди, вінки і відвідали по черзі всі святині; але незабаром потім всі вони (понад дві тисячі) нагло зникли і ніхто не міг сказати ні тоді, ні пізніше, яким способом вони пропали. Особливо Арістотель твердить, що ефори при перебиранні свого уряду найперше виповідали війну гелотам, щоб мордування їх могло відбуватися законно і без злочину.

Також в інших випадках з гелотами поводилися надзвичайно твердо і жорстоко. Їх часто змушували вливатися вином й опісля водили по їдальнях, щоб на них наочно показувати молодцям, яким ганебним пороком є пиянцтво. Їх змушувано співати сороміцькі пісні і танцювати осміцуючі танці, зовсім поминати звичайні пісні і танці поширені серед вільних людей. З тієї причини пізніше, під час нападу тебенців на спартанські області, полонені гелоти мали відмовитися співати пісень Терпандра, Алькмана і Спендона, як це їм наказували, бо ж їх пани не бажали собі того. Отже добре підмітили ті всі, що кажуть, що вільна людина проживала в Спарті серед найповнішої свободи, а натомість раб — у найповнішім рабстві. За те я міркую, що ці жорстокості поширилися серед спартанців наслідком тогочасних подій, особливо ж по великому землетрусі, під час якого гелоти разом з месенцями збунтувалися, нанесли країні багато шкоди й довели навіть саме місто до найвищої небезпеки. Бо я не можу приписувати Лікургові такої огидної речі, як криптія, якщо я розглядаю його характер на основі лагідности і любови до справедливости, що їх виявив цей муж при інших нагодах; до того ж про його доброту засвідчує і пророцтво Аполлона.

29. Отже коли застосовані ним знамениті порядки закріпилися внаслідок звички, а введена форма правління дійшла до такої міцности, що могла вже держатися власними силами, — він відчув

при розгляді величини і краси введеного і здійснюваного законодавства таку саму велику радість і заспокоєння, як і Бог, що, за словами Платона, тішився під час поставання і перших порухах світу; тепер він бажав лише зробити цю конституцію безсмертною, наскільки це можливе людській запобіжності, щоб вона і по його смерті віками могла тривати без змін. З тією метою він скликав усіх громадян і заявив їм, що доведене до повного порядку все те, що має якесь відношення для щастя держави і чесноти громадян; ще залишилася б одна дуже поважна справа, але він не може розкрити її перед ними так довго, доки не порадиться в самого Аполлона. Тимто вони мають триматися введених законів і не вводити або скасовувати навіть найменших дрібниць аж до його повороту з Дельф; після свого повороту він хоче доконати ще те, що йому порадить Бог. Всі пристали на це і прохали його прискорити подорож; тоді він заприсягнув королів і раду старих, щоб вони залишилися при введеній конституції й опісля зараз таки виїхав до Дельф.

Негайно після прибуття приніс він жертву Апполонові і поставив питання, чи через його закони є достатньо зміцнений добробут держави і чесноти громадян. Бог відповів, що його закони є знамениті і спартанська держава завжди буде найславнішою так довго, як довго вона втримуватиме введену конституцію. Лікург листовно послав це пророцтво до Спарти, а сам приніс другу жертву Богові, попращався з сином і з приятелями та постановив ніколи не звільнити своїх громадян він присяги і добровільно закінчити тут своє життя; він бо ж сам дійшов до такого віку, в якому, за природнім бігом, так само добре можна жити, як і вмерти. Отже через відмову харчу помер він у переконанні, що великі державні мужі не залишаються без діяння і впливу на державу навіть і через свою смерть, бо вона видається заслугою. Крім того він бачив, що для нього смерть по переведенні найкращих діл стає в дійсності повною щасливости, а для громадян вдержує на завжди ті користі, які він їм приніс під час своєго життя; вони ж бо зобов'язалися присягою притримувати введеної конституції аж до його повороту. І він не завівся в своїй надії. Протягом п'ятисот років Спарта серед усіх гелленських держав займала перше місце щодо слави і доброї форми правління, і це все через пильне дотримування Лікургових законів, з яких не змінили нічогісінько чотирнадцять королів — від нього самого аж по Агіса сина Архідама. Бо введення уряду ефорів не було знесенням, а тільки поліпшенням цієї форми правління і ще більше зміцнило аристократію, хоча це видавалося повищенням влади народу.

30. Найперше за правління Агіса вплинули струмом гроші до Спарти, а разом з ними появилася незабаром захланність і жадоба за багатствами. Но цього причинився Лісандер, якого самого, щоправда, не переміг гріш, але який все ж таки затруїв свою вітчизну замилуванням до пишности і багатства та поволі підкопав Лікургову конституцію великими сумами золота та срібла, які він привіз з війни. Як довго вона процвітала, Спарта виглядала не на республику, а на дім побожного і мудрого мужа; як за переказом поетів, Геракль, озброєний тільки булавою і львиною шкурою, блукав по світі і присмирював розбишак та нелюдських тиранів, так

і Спарта володіла з допомогою однісінької скиталі*) і витертого плаща над Гелладою при її повнім вдовіллі. Вона усувала несправедливі і тиранські правління в інших державах, за власними замислами покінчувала війни, успокоювала бунти, часто не торкаючись меча, а тільки висилаючи посла, якого наказові всі підкорялися. Так дуже відзначувалася Спарта своїми добрими законами і своєю любов'ю справедливости.

Тимто мене не мало злостить, що дехто думає, буцімто спартанці вміли щоправда повинуватися, але не вміли наказувати, та так дуже хвалить відому промову короля Теопомпа, який відповів на твердження — Спарта завдячує своє існування королям, що вміли панувати; радше громадянам, що вміли добре повинуватися. Та ж відмовляються повинуватися тому, хто не може володіти. Послух є завжди мистецтвом, якого сам володар мусить учити, а хто добре провадить, за тим радо ідуть. Як найвища спритність їздця полягає в тому, щоб зробити коня смирним і легким до керування, так і найголовнішим стає в мистецтві володіння привчити підданих до послуху. А спартанці вчили інші народи не тільки послуху, але навіть вкладали їм до душ велике прагнення за спартанською над ними владою і пануванням. Багато з них прохало не кораблів, не грошей, не вояків, а однісінького спартанця на полководця і якщо вони діставали його, то зустрічали з усією пошаною і прихильністю; наприклад, сицилійці — Гилипа, халкідійці — Бразида, малоазійці — Лісандра, Каллікратида й Агесілая. Вони називали цих мужів основниками миру і реформаторами народів і володарів, а цілу спартанську державу вважали за майстра або учителя повного життєвих чеснот і добре впорядкованої конституції. Сюди відноситься і той відомий уїдливий дотеп Стратоніка, як він запорядив немов який законодавець: атенці мають уряджувати містерії і святочні обходи, елейці улаштувати змагові ігрища, бо вони на цім найкраще розуміються, а спартанці мають їх карати батогами, якщо вони щось переочать. Певно, це було сказано на жарт, але Антістен, учень Сократа, закинув тебанцям, як ці почали пишнитися по перемозі біля Левктри, що вони заховуються так, як хлопці, що з радости вискакують із шкіри, якщо їм раз удалося набити свого вчителя.

31. При тому ж не було головною метою Лікурга те, щоб Спарта, дійшла колись до великого володіння. Він був радше переконаний, що щастя держави, як і приватної людини, полягає тільки в чесноті і в згоді з самим собою; тимто його розпорядки спрямовувалися до того, щоб спартанці якнайдовше залишалися вільні, задовільні і віддані чесноті. Це поставив пізніше також і Платон в основу своєї республіки, як також і Діоген, Зенон та ті всі, яких прославляли за їх зусилля біля цієї справи; але з тією різницею, що вони єдині залишили промови і листи, а Лікург, протилежно, не в промовах і листах, але чином вивів на світ безприкладну республіку і він показав тим, що заперечують існування цього мудреця, як його звикли уявляти, досконалу і мудро уладжену і тимто він

*) скиталя — вузький ремінь, обвинений на палиці і записаний наказами для послів та полководців; його посилали розвинутий і тимто його міг перечитати лише той, хто знав грубину і довжину палиці.

справедливо набагато перевищує славою всіх, хто колинебудь заснував державу в Гелладі. З тієї причини Арістотель сказав, що Лікургові припало менше чести в Спарті, ніж йому належиться, хоч йому вона виявлена найвище. Бо ж йому побудували навіть святині і приносять жертви, наче Богові. Також оповідають, що блискавка вдарила в його гріб незабаром після того, як його прах привезли до Спарти. Щось подібного не сталося так легко жадному іншому славетному мужеві, хіба що пізніше Еврипідові, який помер у Македонії і лежить похований біля Аретуси; ця обставина служить звеличникам цього мужа за свого роду узасаднення і свідоцтво, бо ж тільки йому по смерті сталося те, що перше сталося тільки найсвятішому мужеві, найбільшому улюбленцеві богів.

На думку декого, Лікург помер у Кіррі, а на думку Аполлотемісома — в Еліді, куди він пішов незадовго перед тим. Тимай і Арістоксен запевнюють, що він покінчив своє життя на Криті; цей останній ще й додає, що кретійці показують його гріб на одній з вулиць у Пергамії. Він мав залишити тільки одного сина на ім'я Антіор і як цей, бездітний, помер, то з тим вигас рід. Його приятелі і свояки заснували в його честь урочисті обходи, що відбувалися кожного року протягом довшого часу, називаючи дні зустрічей лікургідами. Аристократ, син Гіппарха, зголошує, що Лікургові приятелі, в яких він гостював на Криті, спалили його тіло по смерті і розсипали попіл у морі; він мав так сам розпорядитися з остраху, що його тлінні останки могли б дістатися до Спарти і громадяни могли б змінити конституцію під вимівкою, що він повернувся і вони звільнені від присяги.

ГРИГОРІЙ ВАЩЕНКО

На межі двох епох

(Продовження з попереднього числа)

В попередньому розділі нашої праці ми дали коротку характеристику т. зв. прометеївської епохи, в якій ми живемо. Є всі ознаки того, що ця епоха вступила в тяжку кризу і вже доходить до кінця. Про це свідчать в першу чергу внутрішні суперечності епохи. Людина винайшла найскладніші машини, — і фактично сама стала рабом їх, сама обертається на додаток до машини. Вона розгадала найглибші таємниці природи, — і цим викликала страшну пекельну силу, що загрожує катастрофою не тільки людству, а може й усій земній кулі. Ознаки катастрофи можна вже було бачити під час першої світової війни, яка своїм розмахом і кількістю жертв значно перевищувала всі попередні війни. Але тоді люди навіть не могли уявити собі всього того жаху, який принесла з собою друга світова війна. Так само тепер ми не можемо уявити собі всього жаху третьої світової війни, загроза якої нависла над людством.

Але для людства вже тепер стало ясним, в чому буде полягати ця криза нашої епохи. Це буде зудар двох світів, християнсько-демократичного і матеріялістично-атеїстичного большевицького.

До цього зудару большевики весь час гарячково, уперто й систематично готуються. Зробивши рабами сотні мільйонів людей різних національностей, використовуючи кваліфіковані сили Заходу, викрадаючи його таємниці, большевики виробляють неймовірну кількість страшної модерної зброї, будують летовища, з яких можна буде нападати на Канаду, США, Европу, Азію; залишаючи населення СССР в стані голоду, готують для війни величезні запаси харчів. І в той же час большевики галасують про мир, організовують мирові конференції і обвинувачують демократичний світ в агресії. Це все, звичайно, робиться з підступною метою послабити військову міць Заходу. Разом з тим большевики розгорнули широку пропаґанду своєї системи через п'яті колони, організовують страйки, заколоти і т. інш. Нарешті, большевики широко розгорнули шпіонаж. Большевицькі шпигуни пролазять у всі державні й громадські установи, викрадають винахідницькі проскти, військові пляни і т. інш.

Демократичний світ теж готується до зудару, але готується мляво й нерішуче. Керівники західніх держав все сподіваються, що з большевиками можна якось домовитись і уникнути збройного зудару. Крім того, між окремими державами Заходу існують незгоди, що порушують єдність фронту, а це дуже зручно використовують большевики.

Для тих, хто розуміє суть большевизму, ясно, що рішучий зудар двох світів неминучий. Основне завдання большевиків — опанувати весь світ, і вони від цього завдання не відмовляються, бо без цього вони б перестали бути большевиками. Питання тільки в тому, яку форму матиме рішучий зудар двох світів: чи буде збройний зудар Заходу і Сходу, чи це буде спочатку боротьба проти Москви поневолених нею народів, в якій їм прийде на допомогу Захід.

Але якої б форми не набув зудар, до нього треба готуватись, не шкодуючи на це часу й сил. В першу чергу треба ґрунтовно пізнати большевизм, бо, не знаючи ворога, не можна сподіватися на перемогу.

Найхарактеристичнішою ознакою большевизму є тоталітаризм. Большевицька система охоплює собою все життя народів СССР, міцно поєднує в собі теорію і практику. Цим СССР істотно відрізняється від Заходу. В країнах Заходу існують різні філософічні системи, різні наукові теорії. Вони безперечно впливають на практичну діяльність народів. Але цей вплив частковий, він не тільки не охоплює всього населення даної країни, а навіть лише частково охоплює тих, хто приймає ці теорії чи системи. Західня людина в своєму світогляді може стояти на засадах позитивізму, а в практичному житті — бути ідеалістом-християнином. Большевицька система рішуче вимагає від кожного громадянина СССР дотримуватись, як догматів, комуністичних поглядів і реалізувати їх у своєму практичному житті.

Тому, щоб зрозуміти суть большевизму і всю загрозу, якою він є для людства, треба в першу чергу зрозуміти зміст большевицької ідеології.

Теоретичною основою большевизму є т. зв. діялектичний матеріялізм.

Творці діялектичного матеріялізму — Маркс, Енґельс, Ленін, Сталін. За Леніном, діялектичний матеріялізм має три джерела: 1) французький матеріялізм, 2) англійське економічне вчення і 3) німецька клясична філософія.

Коли мати на увазі марксо-ленінську систему в сучасному її стані, то до трьох названих вище джерел треба додати ще такі: 1) елементи есерівських теорій (вчення про общину з властивою їй круговою порукою, 2) російський нігілізм і 3) російський імперіялізм.

Сталін в «Історії ВКП(б)» діялектичний матеріялізм називає «основою всякої справжньої передової науки». Про передовий характер марксо-ленінської теорії говорять і пишуть науковці, письменники, публіцисти й педагоги. Але насправді це є поверхова система, розрахована на примітивне розуміння. Маркс і його послідовники звульґаризували вчення видатних західньо-европейських філософів. Особливо це треба сказати про систему Ґеґеля, якого Маркс, за словами Леніна, поставив з голови на ноги, а по суті — спримітизував.

Вивчення діялектичного матеріялізму, яке повторюється в совєтських підручниках і брошурах, дає Сталін в четвертому розділі ВКП(б).

«Діялектичний матеріялізм, — пише він, — є світогляд марксо-ленінської партії. Він називається діялектичним матеріялізмом тому, що його підхід до явищ природи та метода вивчення явищ є діялектичні, а його тлумачення явищ природи, його розуміння явищ природи, його теорія матеріялістична. Історичний матеріялізм є поширення положень діялектичного матеріялізму на вивчення суспільного життя, пристосування діялектичного матеріялізму до явищ життя суспільства, до вивчення історії суспільства». (Історія ВКП(б). Короткий курс, ст. 91).

Діялектичний матеріялізм характеризують дві основні риси. Перша з них — визнання матерії за основу буття.

«Матерія первинна, бо вона є джерело відчуттів, уявлень, свідомости, а свідомість вторинна, бо вона є відбиток матерії, відображення її» (там же, ст. 109).

Отже, марксисти не визнають душі, як особливої субстанції й відкидають вчення про її безсмертність. Визнаючи матерію за основу буття, марксо-ленінці вчать, що основне в історії розвитку людства — матеріяльні відношення. «Ключ для вивчення законів історії суспільства треба шукати не в головах людей, не в поглядах і ідеях суспільства, а в способі виробництва, який вживає суспільство в кожний даний історичний період, — в економіці суспільства.» (там же ст. 115).

Друга риса діялектичного матеріялізму, за його теоретиками, полягає в тому, що він розглядає явища в їх взаємному зв'язку й розвитку. Цим, на думку марксистів, діялектичний матеріялізм відрізняється від механічного.

«Всупереч метафізиці діялектика розглядає природу не як випадкове з'єднання предметів і явищ, відірваних одно від одного, ізольованих одно від одного і незалежних одно від одного, а як пов'язане одне ціле, де предмети, явища, органічно пов'язані одно з одним, залежать одно від одного і обумовлюють одно одне...

Всупереч метафізиці діялектика розглядає природу не як стан спокою й нерухомости, застою й незмінности, а як стан безперервного оновлення й розвитку, де завжди щось виникає й розвивається, щось руйнується й відживає свій вік» (ст. 100).

Цей розвиток буття підлягає трьом законам діялектики: 1) законові єдности суперечностей, 2) переходові кількости в якість і 3) законові заперечень.

Перший закон, який іноді називають законом полярности, полягає в тому, що кожна річ, кожне явище мають в собі протилежні елементи або якості. Боротьба цих протилежностей і є головна рушійна сила розвитку буття.

Другий закон є продовженням першого. В процесі розвитку буття протилежності все збільшуються і нарешті настає такий момент, коли виникає вибух або стрибок, в наслідок чого явище переходить в нову стадію свого розвитку, кількість переходить в якість. Інакше це зветься законом стрибковидного розвитку.

Нарешті, закон заперечення заперечень полягає в тому, що явище, переходячи в нову стадію розвитку, зберігає деякі риси попередньої стадії, але на вищому рівні. Тут знімаються заперечення, нове об'єднується з старим. Це те, що відповідає стадії синтези, за діялектикою Ґеґеля.

В наслідок діяння цих законів виникає, між іншим, і людська свідомість і взагалі психічне життя.

Свідомість, будучи в основному явищем матеріяльним, з'являється на певному ступені розвитку буття. Вона є властивістю високоорганізованої матерії і зв'язана з високорозвиненою нервовою системою. Це нова якість буття, а тому вона й підлягає своїм специфічним законам. В цій точці марксисти різко розходяться з представниками т. зв. механічного матеріялізму.

«Хіба психічні явища, — пише Столяров, — психічні процеси — це фізичні або хемічні процеси? Так думали лише найвульґарніші представники т. зв. «природниче-наукового» цебто, вульґарного матеріялізму. Подібне твердження — це не матеріялізм, а пародія на матеріялізм, злісна карикатура. Організм, як цілість, спрямовує фізико-хемічні процеси певним річищем. Процес окиснення (горіння) — дуже поширене явище живої й неживої природи. Але в умовах живого організму цей процес певним образом спрямовується, реґулюється системою організму в цілому. Отже, цієї системи, що реґулює обмін речовин в організмі, в мертвій природі нема. Вже на підставі цього можна говорити про «специфічність життя». (Столяров: «Діялектичний матеріялізм і механісти», 1928, ст- 91-92).

Тому кожний ступінь життя має свої специфічні закономірності.

«Безглуздя говорити, — пише Столяров, — про вичерпне зведення біології до хемії або фізики» (там же, ст. 110). «Кожен новий ступінь розвитку, — пише Агол, — тому й є новий, що має в собі щось таке, чого не було». («Віталізм, механічний матеріялізм і марксизм», ст. 32).

Специфічним законам підлягають і явища суспільного життя людини.

«Ніяке заглиблення механістів у тонкості фізіології або навіть у «молекулярну механіку» не допоможуть їм у з'ясуванні таких

суспільних процесів, як світові імперіялістичні війни або національний визвольний рух у колоніяльних країнах». (Столяров: «Діялектичний матеріялізм і механізм», ст. 100).

А проте, не помічаючи того, що вони суперечать собі, марксисти намагаються підвести під згадані вище три закони діялектики й соціяльне життя людства. Особливо великого значіння тут вони надають законові єдности суперечностей. Силою цього закону первісне безклясове суспільство поділяється потім на кляси, між якими виникає клясова боротьба. Вона й є основна рушійна сила суспільства. В цьому процесі боротьби клясові суперечності посилюються й посилюються. Нарешті, вона досягає такої точки, коли відбувається вибух або революція. Останню марксисти розглядають не тільки як природнє, а й позитивне явище, бо в наслідок її суспільство вступає в нову, вищу стадію свого розвитку. Так, наприклад, капіталізм є вища стадія порівняно з февдалізмом. Клясова боротьба має закінчитися всесвітньою революцією, після чого в усьому світі утвориться безклясове комуністичне суспільство. Як тоді буде діяти закон єдности суперечностей, чи буде тоді в суспільстві боротьба і яка саме, — на це питання теоретики марксизму-ленінізму відповіді не дають.

На основі вчення про природу й суспільство марксисти будують і своє вчення про мораль.

Мораль, як вони вчать, є одна з форм ідеології. Як і всяка ідеологія, вона є надбудовою над виробничими стосунками. Щоб читач зрозумів цю тезу, зупинимося коротко на вченні марксистів про базу й надбудову. В «Німецькій ідеології» Маркс навчає, що рушійними силами суспільства є не ідеї, не релігія й мораль, а способи виробництва, виробничі стосунки. Вони є тією базою на якій творяться й розвиваються різні форми ідеології: наука, релігія, мораль і мистецтво. Але ідеологія, розвиваючись на базі певних виробничих відношень, сама починає діяти на них. Таким чином, між базою й надбудовою існує діялектичний стосунок.

Оскільки мораль, як надбудова над виробничими стосунками, зв'язана з певними формами суспільного життя, то в клясовому суспільстві клясовий характер має також і мораль.

Енґельс в «Антидюринзі» пише, що в сучасному суспільстві існують три системи моралі: 1) християнсько-февдальна, 2) буржуазна і 3) пролетарська.

Перша з них відповідає інтересам і наставленням дворянства, панівної кляси середньовіччя. Ця мораль, як і кляса, що її витворила, відмирає і губить свою актуальність.

Друга система моралі відбиває інтереси буржуазії, панівної кляси в сучасному суспільстві і тому сама є тепер в ньому панівною.

Третя система моралі, мораль пролетарська, — це мораль майбутнього, коли керівну ролю в суспільстві будуть мати пролетарі.

Вчення про клясову мораль і зокрема про пролетарську мораль далі розвинув Ленін у своїй промові на третьому з'їзді комсомолу. Перш за все він заперечує існування будь-якої позаклясової, загально-людської моралі. «Всяку таку мораль, — пише він, — взяту в позалюдським, позаклясовім розумінні, ми відкидаємо. Ми кажемо, що це обман, що це шахрайство і задурювання голів робітників і селян в інтересах буржуазії». Не нехтуючи найбруднішими

епітетами, Ленін очорнює сучасну мораль, яка все ж таки має в собі елементи християнства і намагається довести, що це є мораль грабунку, насильства й крайнього егоїзму.

Цій моралі він протиставляє мораль пролетаріяту, кладучи в основу її клясову боротьбу.

«Мораль, — пише він, — це те, що служить руйнуванню старого експлуататорського суспільства і об'єднанню всіх трудящих навколо пролетаріяту, що створить нове суспільство комуністів... Комуністична мораль — це така мораль, яка служить цій боротьбі, яка об'єднує трудящих проти всякої експлуатації, проти всякої дрібної власности, бо дрібна власність дає в руки одній людини те, що створено працею всього суспільства».

До речі, слід відзначити, що Ленін, засліплений ненавистю, забув зовсім про логіку. До експлуататорів, які використовують і тримають у своїх руках усе те, що створено працею всього суспільства, він зараховує і дрібного власника, наприклад, селянина, який живе виключно з своєї праці й з праці своєї родини.

Але з другого боку, зрозуміло, чого Ленін з такою лютістю нападає на дрібних власників. Справа не в тому, що когось експлуатують, бо кого може експлуатувати селянин, який має два гектари землі. Справа в тому, що Ленін цілком правильно вбачав у дрібних земельних власниках найупертіших і найнебезпечніших ворогів колективізації сільського господарства.

В кожній системі моралі центральне місце посідає вчення про критерії моральности. Від нього залежить характер системи не лише в основних твердженнях, але й у деталях. Так, напр., вчення про мораль Канта дуже відрізняється від вчення Аристипа, Епікура або англійських утилітаристів. А це саме тому, що Кант за критерій моральности визнає обов'язок, Аристип — втіху (задоволення), Епікур — щастя, а англійські утилітаристи — користь. З того погляду системи моралі можна поділити на автономні і гетерономні. Перші моральну оцінку того чи іншого вчинку виводять із моральної свідомости, незалежно від якихось інших сторонніх мотивів. «Я дію так або інакше, бо цього вимагає мій обов'язок, внутрішній голос мого сумління». Така приблизно форма морального судження прибічника автономної моралі. Гетерономні системи моралі оцінюють вчинок за мотивами зовнішніми для моральної свідомости. Тому для людини, що дотримується такої системи моралі, перш за все мають значення наслідки вчинку: задоволення або незадоволення, радість або страждання, користь або шкода.

Комуністична система моралі належить до групи гетерономних. Ленін визнає за критерій моралі користь вчинку для пролетаріяту. «Моральне все, — пише він, — що в інтересах пролетаріяту».

Виходить, що коли вбивство, шахрайство, підступ, доноси в конкретних випадках будуть корисні для пролетаріяту, то їх треба оцінювати як моральні вчинки. Цього правила й справді дотримуються большевики у своїй практичній діяльності. Комуністична мораль деякою мірою наближається до моралі англійських утилітаристів, але відрізняється від неї своїм змістом (англійські утилітаристи, особливо Джон Стюарт Мілль, включили до своїх систем багато християнських елементів), а особливо тим, що утилітаристи за вихідну точку беруть користь одиниці, що кінець-кінцем

співпадає з користю суспільства, а комуністи виключно беруть до уваги користь пролетаріяту, як кляси. Особистість — лише член колективу: її особисті інтереси мусять беззастережно підкорюватись інтересам колективу. «Авангардом» пролетаріяту в його боротьбі за всесвітній комунізм є комуністична партія. Тому підкорення особистих інтересів інтересам колективу слід розуміти як повне підкорення особистости інтересам комуністичної партії. Звідси сувора дисципліна, що її вимагає Ленін від молоді.

Нарешті, в своїй промові на третьому з'їзді комсомолу Ленін вимагає від молоді, щоб вона на ділі реалізувала вимоги комуністичної моралі, кожний день виконуючи якусь роботу на користь пролетаріяту та його клясовій боротьбі.

Такий в загальних рисах зміст промови Леніна, що відіграє дуже велику ролю в системі комуністичного виховання і большевицької політики.

(Далі буде)

ГРИГОРІЙ ВАЩЕНКО

Уява та її роля в житті людини

(Продовження. Початок див. у попередньому числі)

Уява, як і інші психічні процеси людини, проходить в своєму розвитку різні ступні, починаючи з нижчих і кінчаючи найвищими, що властиві лише людині. Але всі форми уяви, як і форми емоцій і мислення, в основі своїй мають єдиний вихідний процес, який ще не визначений загально прийнятим психологічним терміном. Це є з одного боку, реакція новонародженої дитини на внутрішні і зовнішні подразнення, а з другого — первісний, примітивний гін до дії у формі інстинктів і імпульсів. В подальшому розвитку людини в цьому єдиному процесі починають чіткіше й чіткіше визначатися окремі його елементи, що їх в психології називають мисленням, почуттям і волею. Але сама єдність психічного процесу не зникає, лише в одних психічних актах виступає на перший плян то один, то другий елемент. Для вищого ступеня розвитку кожного з основних елементів психіки характеристичним є те, що з ними зв'язані вищі форми інших елементів. Напр., високо розвинене моральне почуття неодмінно включає в себе свідомість своїх обов'язків, що стосується безпосередньо до мислення і бажання ці обов'язки виконувати, що безпосередньо характеризує волю.

Все це повною мірою стосується і до уяви. За нижчу форму її можна визначити ті образи, що виникають в нашій свідомості, коли ми перебуваємо в напівсонному стані, а також сновидіння. В них безперечно беруть участь мислення і воля, але в своїх елементарних і нечітких формах. Чіткіше вони виступають в маренні, про яке ми вище писали. З повною чіткістю вони виступають в творчій уяві.

Остання відрізняється від марення в першу чергу тим, що вона спрямовується до певної, усвідомленої мети. Інакше кажучи, в процесі творчої уяви чітко виявляються мислення і воля.

Найчіткіше такі властивості творчої уяви виступають в мистецькій творчості. Починається вона з задуму створити щось нове в галузі поезії, малярства, чи якогось іншого мистецтва. Навмисне підкреслюємо, що твір, який задумує створити мистець, є щось нове, а не копія того, що вже існує. Приводи до задуму мистецького твору можуть бути різні. Це може бути якесь явище природи, що глибоко вразило душу мистця, це може бути якась окрема людина, що втілила в собі якісь характеристичні для певного суспільства риси, це може бути якийсь історичний твір, що висвітлює вирішальні події в історії народу. Нарешті приводом мистецької творчости може бути і якась філософічна ідея, яку мистець хоче подати в живих конкретних образах. Але який би не був привід мистецької творчости, вона починається з того, що в свідомості мистця накреслюється попередній образ його майбутнього твору. Він може бути неясним, розпливчатим, але іноді вже в перші моменти творчости він може набути чітких, виразних рис, останньо часто трапляється в поетичній творчості. Так з'являються «експромпти», себто твори, які пишуть зразу після задуму. До них в першу чергу належать різні епіґрами і альбомні вірші. Але більшістю випадків у всіх галузях мистецтва творчість є складним процесом і тягнеться порівняно довгий час. Особливо це стосується до творів, що в малярстві носять назву «розгорнутих полотен», в словесній творчості — поем, романів, повістей, драм. В момент задуму образ цілого твору виступає в свідомості творця нерозчленованим, а іноді навіть в туманних формах. Але у окремих мистців уже напочатку образ майбутнього твору, або стисліше, його основних персонажів, виступає з великою яскравістю. Прикладом цього може бути Шевченко.

В основі мистецького задуму, як і взагалі в основі всякої творчости, лежить якась ідея. Останній мусить відповідати форма мистецького твору. Так Шевченко в своєму щоденнику пише про свій задум намалювати серію малюнків на тему Євангельської притчі про блудного сина. Він хотів відбити зміст притчі в окремих малюнках, що поступово розкривають зміст її. І тут же у нього виникло питання, яку форму надати цим малюнкам. Розв'язання цього питання Шевченко ставить в зв'язок з тим, для кого мають бути призначені його малюнки. Вони мають бути призначені не для невеликої купки пересічених панів, а для більшості українців. Але це не означає, що малюнки мусять мати форму «лубка», себто, бути примітивними і розрахованими на грубий смак т. з. «простонароддя». Навпаки, форма малюнків мусить бути високомистецькою, але доступною якомога більшій кількості українського населення.

Сама техніка мистецької творчости включає в себе ряд заходів. Так в письменстві, в малярстві і скульптурі широко застосовується засіб типізації, що часто з'єднується з акцептуванням. Мистецтво не є фотографія, що відбиває дійсність такою, якою вона здається людині в момент сприймання її з усіма рисами, істотними і випадковими. Воно відбиває істотне в речах і явищах, часто відбиває те, що для «обивателя» буває прикрите рисами другорядними. Мистець, навпаки, схоплює істотне і, втіливши його в певний образ, робить його доступним для читача чи глядача. Тоді в останнього теж відкриваються очі і йому здається, що він саме так

сприймав і розумів явище, як його зобразив мистець. Ця властивість мистецької творчости особливо стає зрозумілою, коли ми порівняємо фотографічний відбиток людини з її мистецьким портретом. В справжньому мистецькому портреті яскраво виступає якась одна найхарактеристичніша риса людини, що домінує над іншими рисами і зводить їх до певної єдности. Тут у творчості мистця переважає засіб акцентуації. Іноді він вимагає від мистця напруженої праці. Він мусить довго придивлятись до людини, надавати їй різних поз, спостерігати у виразі обличчя відбиток різних переживань. Тому мистецький портрет пишеться протягом декількох сеансів, при чому мистець декілька разів переробляє вже написане ним.

Типізація в стислому розумінні цього слова досягається здебільшого в наслідок комбінування. Якусь ідею, припустимо, ідею хоробрости чи, навпаки, боягузства, чи скупости, а особливо характеристичні властивості якоїсь порівняно великої групи людей рідко з достатньою чіткістю бувають виявлені в якійсь одній конкретній особі. Тому мистцеві, що поставив собі завдання створити мистецький тип, доводиться комбінувати в єдиний образ риси, які він спостерігає у кількох осіб, які з меншою або з більшою чіткістю виявляють спільні риси. Саме таким способом був створений Толстим образ Наташі з «Войни і мира». Він, як каже сам Толстой, взяв деякі риси своєї дружини, деякі — у її сестри Тані, «перемішав» їх — і вийшов образ Наташі. Але типізація не є механічне об'єднання рис, спільних для певної категорії людей, це не є суха гола схема. Мистецький образ разом з типовими рисами об'єднує в собі і риси індивідуальні.

В українській літературі один із найяскравіших прикладів типізації може бути образ Яреми з поеми Шевченка «Гайдамаки». Ярема втілює в собі найхарактеристичніші риси українського повстанця часів гайдамаччини. Разом з тим він втілює риси властивого більшости українців холерикомеланхолійного темпераменту. Цей темперамент характеризують такі риси: повільні, але глибокі реакції на подразнення, глибокі внутрішні переживання, що поступово наростають і потім вибухають з великою силою, при чому цей вибух тягнеться довгий час. Це не є солом'яний вогонь, що швидко спалахне і раптом згасне, — це є вогонь, що розгорається повільно, але горить жарко й довго. Якраз ці риси з великою майстерністю показав Шевченко в особі Яреми Галайди. На початку поеми Ярема виступає, як «попихач жидівський», з якого знущається і яким коверзує господар жид. Здавалось би, що це природній раб, позбавлений будь-якої людської гідности, що він цілий вік без всякого протесту буде нести ганебне ярмо неволі. Але, насправді, він не був рабом. Тільки тяжка доля поставила його, як і ввесь український нарід, на становище раба. Тому почуття образи за потоптання людської гідности поступово наростало в ньому, аж поки спалахнуло вогнем, — і він пішов разом з іншими гайдамаками мститись, жорстоко мститись поневолювачам і боротись за волю свого народу. Отже в Яремі можна бачити не тільки типового гайдамаку, а й типового сина України, що вже століттями боровся за волю. І разом з тим — це живий образ, з яскравими індивідуальними рисами, і тому він так глибоко захоплює читача.

Акцентування, що часто сполучується з типізацією, іноді виявляється в навмисній зміні пропорцій. Особливо такий засіб чітко виступає в карикатурах. Карикатура не є повний відхід від оригіналу. Інакше вона загубила б сенс. Але в ній якась одна риса оригіналу подається в яскраво перебільшеному, підкресленому вигляді, тим часом, як інші риси затушковуються, відходять на задній плян. Цим і пояснюється враження комічности, що його викликає карикатура.

Близько до акцентуації стоїть гіпербола, перебільшення або применшення розмірів людини чи якогось явища. Цей засіб дуже часто застосовується в фантастичних творах, герої яких наділяються неймовірно великим ростом і силою, або, навпаки, виставляються в занадто мініятюрних формах. Обидва ці засоби гіперболізації дуже вдало застосував Свіфт в «Мандрівці Гулівера». Часто він трапляється і в українських казках.

Іноді, щоб зробити приступними для читача розуміння якихось почувань чи явищ, література і взагалі словесна творчість, застосовує засіб порівняння. Особливо широко застосовується цей засіб в ліриці і народній творчості. Близько до цього засобу стоять алеґорії, метафори, метонімії та інш.

За допомогою всіх цих засобів мистецтво перетворює дійсність і таким чином творить новий світ. Отже постає питання: яке відношення між творчою уявою і дійсністю? Відповідаючи на нього ми в першу чергу мусимо ствердити, що, коли йде мова про якусь творчість, то її не можна розуміти як щось абсолютне, про творчість із нічого. Всяка творчість спирається на дійсність, в основі її лежить сприймання конкретних дійсних речей. Це стосується в першу чергу реалістичної за своїм змістом творчости: романів, повістей, оповідань, картин, що зображують явища природи і людей. Мистець мусить реально спостерігати дійсність, або й вивчати її по пам'ятниках минулого, щоб створити дійсно мистецький твір. Він перетворює здобутий ним матеріял, але в той же час мусить стояти на засадах правди і уникати фальшування дійсности, бо всяке фальшування псує враження від мистецького твору. Здавалося б, що мистецтво зовсім відходить від дійсности в творах фантастичного змісту. Особливо це стосується до фантастичних казок. У дійсності нема ні казкових велетнів, ні карликів, ні відьом, ні русалок. Але коли ми докладно проаналізуємо ці образи, то побачимо, що в основі їх теж лежать реальні речі й явища. Але який би характер за своїм змістом не мала мистецька творчість, процес її визначається великою складністю. Крім уяви в стислому розумінні цього слова, в ньому в першу чергу бере активну участь мислення, переважно в формі аналізи і синтези. Це дуже чітко виступає в засобі типізації. Приміром, щоб створити типовий образ Яреми, Шевченко слухав оповідання старих людей про гайдамаччину і про окремих гайдамаків. Він аналізував, себто виділяв із загального комплексу окремі риси, властиві тому чи іншому гайдамакові. Це буде процес аналізи. Далі він вибирав із цих рис найбільш характеристичні, відповідно до своїх задумів і комбінував їх. Це є процес синтези.

Зрозуміло, що процес мистецької творчости не може від початку до кінця проходити без участи волі. Воля реґулює його відповідно до поставленої мистцем мети, при чому це реґулювання вимагає

іноді великого напруження сил, особливо в ті моменти, коли на шляху творчого процесу трапляються затримки або перешкоди.

Нарешті, в мистецькій творчості велику ролю відограє почуття. Без нього мистецький твір був би холодним, мертвим і не знаходив би відгуку в душах читачів. Треба, щоб мистець щиро захоплювався ідеєю, яку він кладе в основу свого твору. Крім того, мистець у процесі творчости так би мовити зростається зі створеними образами і живе їхнім життям. Іноді це зростання набуває такої форми, що мистець на якийсь час ніби то губить межі між реальним життям і життям створених його фантазією образів. Так, напр., Фльобер, описуючи переживання героїні свого роману «Мадам Боварі» після отруєння, відчував ніби дійсний смак отрути. Так само часто жив життям своїх героїв Діккенс, ніби це були не витвори його фантазії, а живі реальні люди. Якраз участю почуттів можна пояснити явище, що в мистецькій творчості має назву «надхнення». Саме воно надає яскравости мистецьким образам і стимулює діяльність мистця. Надхнення ніби то переносить мистця в інший світ, розкриває йому очі на те, що закрите для «обивателів». Про такий стан Шевченко пише в «Перебенді».

«То серце поволі з Богом розмовляє,
То серце щебече Господнюю славу,
А думка край світа на храмі гуля
Орлом сизокрилим, літає ширяє,
Аж небо блакитне широкими б'є,
Спочине на сонці, його запитає,
Де воно ночує, як воно встає?
Послухає моря, що воно говорить,
Спита чорну гору: чому та німа?

Як надхнення впливає на процес творчої уяви, як під впливом його в свідомості мистця виникають образи, що своєю яскравістю не поступаються перед дійсністю, а іноді й перевищують її, про це Шевченко пише в своїх «Гайдамаках».

....один собі
У моїй хатині
Заспіваю, заридаю,
Як мала дитина.
Заспіваю — море грає,
Вітер повіває,
Степ чорніє, і могила
З вітром розмовляє.
Заспіваю — розвернулась
Широка могила,
Аж до моря запорожці
Степ широкий вкрили,
Отамани на вороних
Перед бунчуками
Вигравають, пороги
Між очеретами
Ревуть, стогнуть, розсердились,
Щось страшне співають...
.....А тим часом
Пишними рядами

Виступають отамани,
Сотники з панами,
І гетьмани, — всі в золоті
У мою хатину
Прийшли, сіли коло мене
І про Україну
Розмовляють, розказують.

Надхнення, між іншим, спричиняється і до того, що процес творчости набуває на якийсь час спонтанного характеру. Тоді вже стає непотрібним вольове напруження і мистецька творчість розгортається ніби сама собою. Створюється враження, ніби якась незалежна від мистця сила водить пером письменника чи пензлем маляра. В такі саме моменти з'являються в свідомості мистця найкращі образи, що захоплюють його і тих, хто сприймає його творчість.

Серед суспільства існує думка, що фантазія потрібна лише в мистецькій творчості. Така думка дуже помилкова. Крім мистецтва, творча фантазія виступає як рушійна сила у відкриттях, винахідництві. Так англійський хемік XVIII ст. Прістлей, що відкрив кисень, доводив, що великі відкриття даються лише людям з широкою творчою уявою і не даються тим, що мають розум занадто повільний, обережний і боязкий. Ще яскравіше цю думку висловлює відомий французький психолог Рібо в своїй книжці «Творча уява». Він пише, що коли «ми підсумуємо кількість уяви, застосованої і втіленої, з одного боку, в галузі мистецької творчости, а з другого, в галузі технічного і механічного винахідництва, то ми знайдемо, що другий підсумок значно більший першого».

Творча уява потрібна також у науковій діяльності, особливо в тих випадках, коли вчений досліджує якесь явище, якого він в деталях не може безпосередньо сприймати. А це буває в багатьох науках і то не тільки історичних, а й природничих. Напр., без творчої уяви була б неможлива наукова діяльність у галузі астрономії, Так само міцної творчої уяви вимагають досліди щодо будови атома. Дуже чітко виступає роля творчої фантазії в наукових експериментах. Щоб поставити якийсь експеримент, учений не тільки мусить усвідомлювати мету його, а й разом з тим уявляти самий процес його і кінцевий наслідок. Крім того, при експериментах застосовується певні приладдя. Конструювання їх вимагає також творчої фантазії.

Але мало цього. Коли вдуматись у діяльність людини в усіх галузях її, то стає ясним, що творча уява потрібна людині майже на кожному кроці життя. Людина не наділена, подібно до тварини, могутніми інстинктами, що діють точно і в звичайних умовах її життя непомильно. Тварина фактично не перетворює природи і лише пристосовується до неї. Навпаки, людина, маючи слабо розвинені інстинкти, володіє розумом і творчими здібностями. Вона перетворює природу і разом з тим перетворює себе. Велику ролю в цьому перетворенні має творча уява. Для прикладу візьмемо працю хлібороба. Перш, ніж посіяти якесь збіжжя, він мусить наперед конкретно уявити собі, яке саме збіжжя і де він буде сіяти, наперед уявити собі самий процес підготовки зерна, хліборобських знарядь і т. ін. А особливо для хліборобства потрібна творча уява,

коли він застосовує в своєму господарстві щось нове: нову систему сівозміну, нові засоби обробки землі і таке ін.

Тим більше потрібна творча уява на вищих ступенях розвитку культури і цивілізації, коли стара техніка в усіх галузях виробництва швидко замінюється новою, коли перед людиною відкриваються раніш неприступні для неї таємниці природи. Особливо потрібна творча уява українській молоді. Історія поставила перед нею дуже складні й трудні завдання: вибороти волю для своєї Батьківщини, піднести її із стану руїни, розбудувати її культуру й цивілізацію, поставити її в ряд передових держав світу. Для цього потрібна нашій молоді тверда непохитна воля, знання, технічна озброєність і міцна творча уява. Тому на виховання цих рис слід звернути особливу увагу. Питанню виховання творчої уяви у молоді й буде присвячений наступний розділ нашої праці.

(Закінчення в наступному числі).

МАРІЯ ТУРКАЛО

Кладовище ідей

Людська історія зв'язана з будівництвом в різні доби велетенських споруд. Доба фараонів, наприклад, залишила нам такі пам'ятники, як піраміда Хеопса. Феодальна доба в Китаї нагадує про себе знаменитим китайським муром.

Ось що писав один мандрівник, який був біля цього муру: «Розміри його мене просто пригнітили. Коли я став біля його підмурку, то вершина виявилася поза полем мого зору. Око бачило тільки одну похилу стіну, і важко було зміркувати, чи вона йшла додолу, чи здіймалася вгору. Думка не могла сприйняти враження, так само, як око відмовлялось охопити її розміри. У будуванні його брала участь шоста частина всього населення»...

Успіхи техніки 19 та 20 століть дозволяють скоротити як час, затрачений на зведення таких споруд, так і число робітників, що беруть у ньому участь.

Тепер є чимало проєктів, іноді навіть детально розроблених, перед якими уступають навіть такі велетенські споруди, як грандіозний китайський мур або, наприклад, панамський канал (86 км. завдовжки), прокопаний у центральній Америці, щоб сполучити Тихий Океан з Атлянтійським, і закінчений у 1914 році, або Суезький канал (160 км.), що сполучив Середземне море з Червоним.

Згадаємо тут про деякі з цих проєктів і побачимо, якої сміливости досягла людська думка в техніці в наші дні.

Ці проєкти досі ще не здійснились, не тому, що вони взагалі не здійснені, а очевидно тому, що протягом останніх десятиліть наука в усьому світі працювала тільки в одному напрямку — озброєння та знищення.

Найцікавіші з запроєктованих велетенських споруд — це, найперше, старий проєкт сполучити Англію з материком тунелем попід Ляманшем. Найбільше гальмують здійснення цього проєкту власники пароплавів, що курсують поміж материком і Англією.

Другий проєкт передбачає сполучити Європу з Африкою тунелем під Гібральтарською протокою. Здійснення цього проєкту перешкодили незгоди між англійцями та Францією з одного боку і Італією — з другого.

Є ще проєкт осушити Зродерзее в Голляндії. Голляндія займає територію, відвойовану від моря. Але можна цю територію набагато ще збільшити. На жаль, жахлива війна, що її ми недавно пережили, спричинилась не до збудування таких гребель, а до знищення старих і до затоплення великих просторів, колись відвойованих у моря.

Існує два ще більш сміливіших і зухваліших проєкти: один — висушити південну частину Північного моря, збудувати греблю між Англією і Данією, а другий — висушити Середземне море і з'єднати Європу, Африку і Азію в один континент.

Чи будуть колинебудь здійснені ці проєкти?

Р. ТЕОДОРОВИЧ

Китайський мур

Китайський мур — це велична будівля, найбільша з усіх тих, які коли-небудь побудувала людська рука. Астрономи вважають його за єдину споруду, створену людськими руками, яку, правдоподібно, можна побачити з місяця простим оком. З матеріялу, що з нього побудовано цей мур, можна б довкола земної кулі побудувати мур височиною трьох метрів і шириною одного метра. У 1790-му році один вчений вирахував, що цей мур має у собі більше цеглин, ніж усі будівлі Великобританії разом узяті. Один американський науковець навіть вирахував, що затраченою працею на будову цього муру можна б було побудувати всі залізниці, канали і вулиці та більшість міст США.

Починаючи з одного місця, яке лежить нижче морського рівня, цей мур спинається на гори, доходить до «Даху Світу» і кінчається поблизу гір Тибету. Віддаль, на якій він простягається прямою лінією, дорівнює 1845 км. Довжина самого муру становить 4 000 км.

Плян цієї могутньої будівлі зробив цісар Тсін Ші Гуан. Маючи тільки 13 років, 246 перед Христом, він став володарем. Він був сином мандрівної танцюристки, яка припала колись до вподоби його батькові. Славна династія Тшов панувала в Китаї протягом 800 років, за панування якої край видав філософів, таких як Конфузій, залишила Китай поділений на багато поборюючих себе державок. Тсін спромігся на виконання дуже важкого завдання, а саме: утворення нової великої китайської держави.

З допомогою першорядних полководців та спритних канцлерів, він підкорив собі протягом сімох років сусідні держави. З того часу його слово стало незмінним законом, який лунав від північного кордону теперішнього Китаю до ріки Янсен на південь і від Жовтого Моря на Сході до Сечуану — на Заході.

Щоб запобігти можливим повстанням ворогів проти себе, він спровадив до своєї столиці з усієї території держави 120 тисяч

найбагатших і наймогутніших. Тут, на його дворі, вони провадили розкішне життя і тим способом були ізольовані від своїх прихильників. Тсін велів побудувати для них чудові палати, які були цілком подібні до тих, що їх вони змушені були покинути в їхній батьківщині. Згідно з переказами, вони були сполучені на просторі 500 км. у формі, що нагадувала Молочну Дорогу.

Сам цісар жив у надмірному добробуті, та багато тратив грошей. Його палата, що була споруджена руками ½ мільйона людей, мала тисячі кімнат та одну, вибиту брокатами, залю для прийнять, у якій легко вміщувалося біля 10.000 осіб. Для своїх жінок, що їх вибрав він з-поміж найкращих дівчат країни, побудував також окремі палати.

Коротко після того, як Тсін впорядкував свою державу і запевнив собі владу, віщуни проголосили йому, що його чекає нещастя від кочових народів, які жили на північ від його держави. Ці кочовики протягом 500 років були постійним пострахом для китайських хліборобів. Китайці так боялися нападів цих кочовиків, що в народі постала навіть приповідка: «не бійся тигра з півдня, але бережись перед когутом з півночі».

На думку Тсіна, цих північних народів неможливо було перемогти тому, що вони постійно змінялн своє місце; отож, йому видавалося найбільш правильним, коли зробити велику загороду, що внеможливлювала б їздцям добратися через неї. Для проведення цього задуму він звелів з усього Китаю зібрати всіх здорових, здібних до праці, мужчин. Він не робив між ними жадної різниці: науковці й мистці, яких руки не звикли були до фізичної праці, — всі мусіли важко працювати на обробітці ґрунтових бльоків. До цієї праці він ужив також злочинців. Тисячі наставників батогами підганяли робітників. Хто спротивлявся, або не слухав наставників, був живцем замурований у мур. Це саме діялося з померлими робітниками, через що власне цей мур є найбільшим цвинтарем світу.

Початок муру лежить над морем. Люди, примушені до праці, почали звідси копати два, на 8 метрів один від одного віддалені, рівнобіжні рови. Опісля до висоти 17 метрів вони вміщували чотирикутні ґранітні бльоки і цегли. Простір між стінами, які виростали з ровів, заповнювано землею. Протягом перших 500 км., двигаючи великі тягарі, робітникам доводилося працювати над скелястими схилами і гірськими проваллями. Наставники немилосердно знущалися над ними. Голодні та перемучені, в подертому лахмітті, ці люди масово хворіли та вмирали. Посланці, якими родини присилали робітникам харчі, не могли до них дістатися. А коли це їм і пощастило, то боялися, щоб і самим не попасти між цих робітників — каторжників. Один із тогочасних істориків розповідає, що на 200 возів, навантажених рижом, що був призначений для робітників, тільки один досягав своєї мети. Наглядачі суворо пильнували, щоб робота виконувалася солідно. Навіть на найвищих гірських шпилях, де тільки орли гніздилися, а людська нога ніколи не стояла, треба було обробляти ґранітні бльоки, ніби вони були призначені на будову цісарського палацу. На думку модерних інженерів, ще й сьогодні важко було б цей мур побудувати краще.

На захід від Пекіну будівничі натрапляли на глинястий ґрунт.

Вони зв'язували важкі пні дерев і з них будували дві рівнобіжні стіни. Простір між цими стінами наповнювано глиною. Коли один відтинок закінчено, тоді усували дерев'яні стіни, залишаючи мур з втовченої глини.

За кожним спорудженим відтинком муру полководець Тсіна Менг Тієн, що був уповноваженим для цих робіт, залишав гарнізон війська. Поодинокі відділи поселювалися в будинках у відступі півтора кілометра один від одного. У висунених наперед вартівничих вежах стояли зв'язкові з готовими до стрілу стрільнами. На кожного вартового припадало 200 метрів муру, так, що на один кілометер їх було 5. У вільний від вартування час вояцтво навчалося воєнному ремеслу, а також обробляло землю, яка була їм надана за їхню військову службу та заслуги. Армія Тсіна, кількістю три мільйони вояків, була першою постійною збройною силою в історії людства.

І так, рік за роком, поступала вперед будова муру, завдяки безустанним зусиллям мільйонів людей. Мур пробігав величними луками через вершки гір, опускався в безмежжі безодні, продирався через гірські провалля, кидався через ріки. Своїм кінцем він спирався на 70 метрову скелю, край запіненої ріки.

Невідомо сьогодні з певністю, скільки часу треба було на спорудження цього кольосального муру. Одні історики вважають, що будова його тривала 18 років, інші твердять, що будову муру закінчили пізніші китайські цісарі.

Цісар Тсін Ші Гуанґ помер біля 210 року перед Христом. Перша велика історична збірка Китаю — Ші-Кі — каже, що гробівець, який він сам для себе проектував, був вкритий бронзою, а довкола нього пливли підземні потоки з живого срібла. На повалі гробівця був образ неба, а на підлозі були представлені сцени з життя цісаря. При вході були вміщені луки з натягненими стрілами, які автоматично вистрілювали, коли хтось відважився б туди ввійти.

Велике число його жінок і робітників, які будували цей гріб, мусили вмерти разом з ним, щоб не зрадити його таємниць. Із зовні гробівець мав вигляд звичайного горбика.

Китайський мур — ця найбільша з усіх будівель, що їх людська рука створила, — цілком виконав своє призначення. Протягом 14 століть він був заборолом перед дикими ордами з півночі. У тринадцятому столітті Джінгіс Ханові вдалося передертися через нього і залити Китай своїми полчищами. Проте, йому не вдалося закріпити своєї влади в Китаї. Манджурам також пощастило продертися до Китаю у 1644 році, але лише після тринадцятирічної облоги. Думка, що мур цей знищив одну ґенерацію, проте врятував сотні наступних ґенерацій, цілком себе виправдала.

Мур, що ми його сьогодні бачимо, не цілий є з походження часів цісаря Тсіна. В пізніших часах його нерідко лагоджено і поширювано. Велика частина сьогоднішнього відбудованого муру походить з часів панування династії Мінґ (1380-1644). Частини його збереглись навіть у дуже доброму стані. Старші його частини, під впливом вітрів та дощів, перемінилися в горби, які підносяться всього на кілька метрів. Та все ж цей великий мур стоїть, як вічний пам'ятник людині, яка завжди прямувала до величі і слави, а також, як пам'ятник зусиль цілого народу.

Р. Т.

Нарід, що не знає хвороб

Щороку двоє кремезні мешканці північної Індії приходять пішком до палацу Ага Кана у Бомбею. Це — посланці таємничого і дуже дивного народу. Цей нарід зветься Гунца і заселює південну частину Паміру. Вони приходять, щоб передати найвищому духовному зверхникові великий скарб, що складається із золота та дорогоцінних каменів. Цей доказ вірності народу Гунца супроти свого духовного зверхника веде до щораз то більшого зубожіння цього народу. Але цей нарід не шукає щастя у скарбах, його скарбом є здоров'я. Незвичайне здоров'я — це таємниця цього народу, і тим питанням займалися найбільші науковці нашого часу.

Члени народу Гунца досягають незвичайно високого віку. Коли дитина дістане гарячку, її заповивають у тепле покривало і кладуть у холод. Гарячка зразу опадає, а дитина видужує. Зір у старих не гірший за зір молодих. Стара селянка може кормити груддю немовля не гірше молодої жінки. Коли, наприклад, запитати цих людей про дорогу до сусіднього села чи оселі, вони відповідають: «Це недалеко». Потім виявляється, що те «недалеко» треба було досягати протягом кількох годин по дуже важкій, крутій та кам'янистій дорозі. Жадна стара людина з Европи чи Азії не змогла б перейти таку дорогу. Тим часом старий Гунца переходить її без жадного труду. Жінки у тій країні дуже гарні, а свою молодечу красу задержують до 50-тих років життя.

Популярні і дуже шкідливі хвороби, які є горем народів усіх континентів, цим людям невідомі. Вони не знають болю зубів. У сусідніх народів лютують шкіряні недуги, одночасно з найстрашнішими епідеміями, відомими в Европі та Азії. Та ці хвороби не чіпають народу Гунца, немов би цей нарід мав якусь надприродну охорону. На ділі, їхня охорона — це їхні звичаї, які й поборюють усі тілесні недуги.

У чому ж полягає таємниця, що Гунца є відпорний на усі хвороби? Чи може їхній організм має якісь надприродні якості або, може, підлягає якимсь, досьогодні нам невідомим біологічним законам? Ні, будова і функції їхніх організмів не різняться нічим від інших людей. Коли Гунцам дати життєві умови, у яких перебувають інші народи, вони тратять зразу свою відпорність. Відпорність організму завдячують вони головно харчуванню. Їхній харч дуже скромний, головно тому, що цей нарід дуже вбогий. Голод, що мусять вони з браку харчів переносити кожної весни, відіграє у їхньому житті ролю примусового посту. А проте ця країна не спроваджує жадних харчів, за вийнятком малої кількости кухонної соли, хоч ввіз харчів до країни взагалі не заборонений

М'ясні страви навіть у найліпші часи їдять вони один раз на тиждень. Під час голоду, що триває в них протягом трьох місяців, м'яса зовсім не вживають. Харч складається передусім з ярини і овочів, які споживаються в сирому вигляді. Цілковита відсутність кореневих приправ. Алькоголь, чай і тютюн їм зовсім

невідомі. Дисципліна у відношенні харчування стала у цього народу національною чеснотою та гордістю. Жінка, що спроможна ще більше упростити харч, стає вартіснішою, а її повага зростає. І навпаки, коли не додержується цього звичаю, легко може дійти до розводу у подружжі, а то і заборони такій жінці виходити взагалі заміж.

Головною і підставовою частиною харчування є овочі. Краще ніж хто-небудь в інших країнах світу, ці люди визнаються на плеканні овочевих дерев. Тут зустрічаємо черешні, груші, сливи, персики, абрикоси, яблуні, шовковиці та мельони.

Тому, що різні ґатунки овочів у різні пори доспівають, протягом усього літа населення має свіжі дозрілі овочі. Частину збору яблук і винограду сушать на солом'яних матах, щоб упродовж цілої зими, аж до слідуючої весни мати овочі, які можна б було їсти сирими.

Найцікавішим у харчуванні Гунця є спосіб виготовлювання хліба. Зроблені з тіста паляниці печуться протягом тільки кількох хвилин, щоб не знищити поживних і здорових речовин, які знаходяться у ньому. Збіжжя мелять на борошно щойно безпосередньо перед печенням хліба. Коли мельник меле збіжжя, до нього приходять селяни, кожен із своїм мішком збіжжя і відходять також з таким самими мішком борошна. Жоден з них ніколи не погодився б узяти борошно, яке зроблене із збіжжя, що походить з поля, не ним обробленого.

Тому, що відчувається брак молока, масла майже не виготовляють. Тваринний товщ майже по всій країні замінюють рослинним, що його добувають з горіхів та миґдалів. М'ясо печуть на миґдальовому товщі.

Цей нарід, хоч живе край світу, шанує звичаї предків, і не знає усього того, що принесла людству техніка і цивілізація. 99% народу Гунца — неписьменні. Не зважаючи на це, він втішається своєю почвірною таємницею: красою, здоров'ям, відпорністю на недуги і довгим віком.

Література:

Проф. В. ДЕРЖАВИН

Поезія О. Олеся

(ДО 75. РІЧНИЦІ ДНЯ НАРОДЖЕННЯ, 6. ГРУДНЯ 1878)

Час горіння... час світання,
О, який прекрасний час!
Криком щастя і змагання
Україна кличе нас!

О. Олесь

1.

Лірична поезія **О. Олеся** (за офіційним ім'ям — Олександра **Кандиби**, 1878-1944) користалась за дев'ятсотих і дев'ятсот десятих років у цілому українському суспільстві з такої величезної популярности, як це, мабуть, не судилось жадному іншому поетові 20. сторіччя; хіба Павло **Тичина** спромігся пізніше на деякий час стати таким самим загальновизнаним «поетом доби» і незаперечним найчільнішим майстром української лірики. Проте беззастережна провідна роля П. Тичини тривала недовго: він стає широко відомим — на Наддніпрянщині — поетом лише 1917-1918 року, а вже від 1923-1924 року його поезія починає дедалі більше відштовхувати від себе все, що було в Україні національно-свідомого й щиро патріотичного, через найбрутальніше і, під громадським кутом зору, найфальшивіше зловживання мистецького стилю на користь комуністичної, відтак і московсько-советської агітації. До Західньої України поезія П. Тичини дійшла лише тоді, коли вона, за підкреслено пропаґандивним характером, могла сприйматись — в найкращому випадку — вже тільки з виразно подвоєним почуттям; і хоча певні видатні твори його (як от, зокрема, «Скорбна Мати») знайшли собі повне признання і на Західніх Українських Землях, але провідним українським поетом він там взагалі не став, а на Східніх Землях — був лише недовгий час. Від кінця 20-тих років навіть схильні до компромісової оцінки т. зв. «радянського українства» українські літературні кола поважають в особі й літературній постаті П. Тичини лише **колишнього** видатного поета, що він власною національною зрадою позбавив сам себе всіх можливостей правдивої мистецької творчости.

Якою ж мірою відмінна була літературна доля О. Олеся! Звичайно ж, і в його творчості відбувались поважні піднесення та зниження (до цього ми ще повернемось у дальшому); але наскільки скромніше він починав і наскільки гідніше кінчив! А головне — він таки дійсно лишився і лишається в історії українського письменства і українського національно-визвольного руху найвидатнішим представником своєї літературної школи (і чи не цілого свого літературного покоління), більш того — власне кажучи, єдиним із тієї провідної мало не впродовж цілого двадцятиріччя, для українських національно-політичних настроїв дев'ят-

сот десятих років, дуже впливової школи т. зв. «поетів-модерністів», який і насьогодні не перейшов до «архіву історії», але користається — на еміґрації, зрозуміла річ, бо в підсовєтській Україні навіть ім'я його давно вже заборонено — з широкої відомости й симпатії в цілому національно-свідомому українському загалі. А це значить, що коли, по скиненні большевицького терористичного режиму та московсько-совєтської окупації, вільне українське слово відновиться в звільненій Українській Самостійній Соборній Державі, то безперечно відновиться й масова — більш того, **всенародня** — популярність Олесевої поезії, відродиться ціла літературна й громадська постать О. Олеся, як чільного українського поета дев'ятсот десятих років. Репрезентована в найпершу чергу саме О. Олесем поетична школа «модерністів» мала свої — і то неабиякі — хиби й недоліки, як суто літературного, так і політично-громадського характеру, і за це зазнавала незрідка аж вельми гострих закидів — наприклад, від Ів. **Франка** за доби своєї появи на літературному виднокрузі, і від др. **Дм. Донцова** — за доби свого повільного згаснення на еміґрації (і в Західніх Українських Землях) між двома світовими війнами; проте вона фактично **була**, і була чималий час справді чільною й панівною в розвитку української національної поезії. І саме О. Олесеві судилося не лише найвиразніше розробити й розгорнути **певні** (не всі, як побачимо далі!) позитивні мистецькі осяги тієї поетичної школи, але й надати їм далеко більшої національно-ідейної ваги, далеко поважнішого засадничого значення в історії українських національно-державницьких змагань, аніж це, власне, з первісних літературних засад отих «модерністів» дев'ятсотих років об'єктивно випливало. Через це він слушно лишається і вже напевне назавжди лишиться чільною літературною постаттю своєї доби.

2.

Насьогодні, 75 років по народженні і сливе 10 років по смерті О. Олеся, було б неслушною, ба навіть лицемірною річчю заперечувати літературні та ідейні недоліки його поезії. Проте конче слід усвідомити, що це здебільшого не його індивідуальні недоліки, але притаманні цілій школі поетів-модерністів. Цій школі йшлось, в основному, не про що інше, як про те, щоб запровадити в поезії т. зв. імпресіоністичний стиль — той самий, що його **М. Коцюбинський** дещо раніше блискуче започаткував в українській белетристичній прозі. Відштовхуючись від попередніх літературних традицій, поети-модерністи намагались меншою мірою описувати «реальну дійсність» або викладати у віршованій формі свої ідеї та переконання, а більшою мірою і в безпосередніший спосіб — надавати словесного виразу власним почуттям, емоціям, суб'єктивним переживанням. Відповідно до цього, вони прагнули більшого індивідуалізму в світогляді, тоншого естетизму в мистецькому сприйманні, ширшого діяпазону душевного й духового життя, аніж це дозволяла та практикувала шаблюнізована «реалістична» тематика народницького письменства, як — попри поодинокі, та й не надто зрозумілі сучасникам, величні поетичні осяги **Ів. Франка** і **Лесі Українки** — вимагало від поета, в першу

чергу, «корисних для суспільства» повчань, себто дуже й дуже прозаїчного моралізаторства, або ж у сотий раз переспівувало традиційну й безособову народню пісенну лірику, вже не спромагаючись підносити її певною мірою застарілі мотиви на таку мистецьку височину, як це попереду зробили були Тарас **Шевченко,** П. **Куліш,** О. Ю. **Федькович.** Молоді західньоукраїнські поети, що об'єднались на початку дев'ятсотих років навколо літературної групи «Молода Муза» — П. **Карманський,** В. **Пачовський,** почасти Б. **Лепкий** та В. **Щурат** — і рівно ж наддніпрянські однодумці, як от Микола **Вороний,** Григорій **Чупринка,** Спиридон **Черкасенко-Стах,** претендуючи в своїй поезії на більшу свободу творчости, на право — не лише описувати та повчати, але й мріяти, висловлювати свої суб'єктивні враження, нарешті також — культивувати занехаяну та здебільшого спримітизовану народницькою поезією красу мистецького слова.

Суттю своєю, поезія цих «модерністів» становила певне наближення до **романтичного** світогляду, проте ненадто чітко усвідомлене і ще менш чітко здійснюване в самій літературній творчості. Фактично всі ті шукання лишались радше декларативними, ніж творчими, більшою мірою щирими, ніж серйозними. Спроби ідейно та артистично орієнтуватись на ігноровані попереднім народницьким письменством модерніші течії західньоевропейської літератури — зокрема на імпресіонізм і пізніший символізм — значною мірою знецінювались тим прикрим, проте безперечним фактом, що все те нове потрапляло до українських «модерністів» не безпосередньо з Західньої Европи, а «з третіх рук» — через посередництво російського (а в Західній Україні — польського) письменства і, втративши свою свіжість, природня річ, набувало присмаку провінційности.. Фактично поети-модерністи провадили велику підготовчу працю щодо розширення ідейного й мистецького виднокола української поезії, але здебільшого ще не спромагались належно втілити свої засадничі надбання у власних віршах. Вони безперечно піднесли на доти небувалий рівень легкість і гнучкість українського віршу, зробили його значно різноманітнішим і граційнішим, проте заплатили за це неабиякою легковажністю ідейного змісту, поверховістю й наївністю висловлюваних думок і почуттів, яка незрідка справляє в їхній — до того ж, пребагатій на самоповторення — віршованій творчості певне враження примітивности — зокрема при порівнянні з такими пересіченими глибокою ідейністю й шляхетним почуттям поетичними шедеврами Ів. Франка і Лесі Українки, що завершили були собою попередню добу українського письменства.

Під оцим кутом зору, вірші О. Олеся засадниче не відрізняються від поезії решти модерністів. Коли він з захопленням висловлює своє щире радісне почуття з приводу досить таки звичайних явищ і видовищ природи, як от, напр.:

Сонце на обрії, ранок встає, —
Браття, вставайте,
Сонце стрівайте:
Ранок встає!...

— то це звучить, на перший погляд, свіжо, навіть оригінально, проте — нема чого ховатись — трохи по-дитячому; коли ж він

пробує оперувати складнішою тематикою, то дуже часто справляє враження розпливчастої й сентиментальної «романтичної туги заради туги». Отак і в одному з найпопулярніших його віршів «Айстри»:

Опівночі айстри в садку розцвіли...
Умились росою, вінки одягли
І стали рожевого ранку чекать
І в райдугу барвів життя убирать...

І марили айстри в розкішнім півсні.
Про трави шовкові, про соняшні дні —
І в мріях ввижалась їм казка ясна,
Де квіти не в'яднуть, де вічна весна.

Так марили айстри в саду восени,
Так марили айстри і ждали весни...
А ранок стрівав їх холодним дощем,
І плакав десь вітер в саду за кущем...

І вгледіли айстри, що вколо тюрма...
І вгледіли айстри, що жити дарма,
Схилились і вмерли... І тут, як на сміх,
Засяяло сонце над трупами їх.

Літературна критика схильна вважати цей вірш за політичний і символічний: мовляв, поет висловив у ньому своє розчарування з перемоги царату над революційно-визвольними змаганнями 1905 року. Можливо, що дійсно хотів висловити, проте — таки не висловив! Бо висловив, власне, лише суб'єктивний свій смуток із приводу скороминущости життя природи, втіливши його в зовнішньо елеґантний, але ні оригінальний, ні глибокий образ, який може стосуватись до чого завгодно, лишаючись при всякому застосуванні однаково непереконливим: адже мрії про «казку ясну, де квіти не в'яднуть», є в земному бутті однаково нереальні за всякого тлумачення.

Дійсна заслуга О. Олеся перед українським віршем полягає не в отій розпливчастій і ніколи не глибокій образности (яку зовсім неслушно пояснювалось, як рису «символічного» стилю, — символістом О. Олесь не був), але в тому, що він, як ніхто інший з його генерації та поетичної школи, спромігся надати українській поезії музичної співучости, довівши до певної досконалости жанр інтимно-ліричного **романсу** — жанр, який, звичайно ж, до ідейних і мистецьких верхів поетичної творчости, за природою своєю, не належить, а проте так само потребує й вимагає артистичного розроблення, як і всякий інший. Численні поезії Олеся були покладені на ноти, і численні з них на це заслуговували. Українська поезія справді небагато містить віршів романсового типу, що своєю гармонійною милозвучністю та приглушено-мінорною мрійливістю так добре надавалися б саме до мельодеклямації, як, приміром, оцей — до речі дуже популярний за 20-их років:

Квітки любови розцвітають
Єдиний раз, єдиний раз.
Вони ніколи не вмирають
І вічно жалем ранять нас.

Їх поїть соняшне проміння,
Годує чиста пахощ піль.
В глибинах серця їх коріння:
Торкнеш квітки, а в серці біль.

Зломаєш їх, потопчеш в муках —
І хочеш їх навік забуть,
А кров тече і плаче в звуках
І ніжні парості ростуть.

Зовсім інше питання — чи ми сьогодні ставимось до мелодеклямації взагалі і до всього з нею пов'язаного з таким самим захопленням, як це було за дев'ятсотих і дев'ятсот десятих років; але подібні історично зумовлені зміни літературного смаку ніколи не збігаються з об'єктивною мистецькою оцінкою.

Зрештою, конче слід зазначити, що, лишаючись від початку до кінця насамперед майстром романсової лірики, О. Олесь чимало намагався поширити свій творчий діяпазон — почасти з успіхом. Якщо його численні — аж незліченні і навіть насьогодні лише почасти опубліковані — гумористично-сатиричні поезії повинні розглядатись лише як принагідні жарти і не свідчать про найменший хист у галузі комічного письменства, а його ж таки вже на еміграції складена збірка «Минуле України в піснях», хоч і не позбавлена певного патріотично-виховного значення для молоді, хибує, проте, на недостатньо обізнаність з українською історією, то в галузі стилізаційного використання народнього пісенного фолкльору поетові вдалось подеколи осягати високого мистецького рівня, як от, наприклад, у такій «веснянці»:

А вже красне сонечко
Припекло, припекло;
Ясне-щире золото
Розлило, розлило.

На вулиці струмені
Воркотять, воркотять;
Журавлі курликають
Та летять, та летять.

Засиніли проліски
У ліску, у ліску.
Скоро буде земленька
Вся в вінку, вся в вінку.

Ой, сонечко-батечку,
Догоди, догоди,
А ти, земле-матінко,
Уроди, уроди!

Заслуговують рівно ж на позитивну увагу Олесеві спроби літературного оброблення західньоукраїнського фолкльору — ліричний цикль «На Зелених Горах» і поема «Ніч в полонині».

Проте всього цього не було б досить, щоб забезпечити О. Олесеві почесне місце в історії української літератури, в характері чільного поета своєї доби. Безперечно, лірика **М. Філянського, А. Кримського, М. Славинського** була тонша і артистично досконаліша за Олесеву; **Гр. Чупринка** був деякий час поетом неменш

популярним за Олеся — та й неменш патріотично настроєним; проте саме Олесеві судилося відіграти велику національно-історичну ролю, якої інші поети його ґенерації та школи або свідомо уникали, або ж — як саме розстріляний большевиками Гр. Чупринка — були позбавлені через свій передчасний і трагічний скін.

3.

Почавши друкуватись іще 1903 року, О. Олесь осяг загального визнання своєю ліричною збіркою «З журбою радість обнялась» 1907 року — і це річ не випадкова: громадсько-політична поезія Олеся є величезною мірою позначена настроями й мотивами революції 1905 року і національно-визвольних збройних змагань 1917-1921 років, вона яскраво висловлює думки й почуття переважної більшости національно-свідомого українського суспільства тих часів, і рівно ж на еміґрації Олесева муза лишилась речником того покоління, яке створило і намагалося врятувати Українську Народню Республіку. Не все в цій — просякненій щирим національно-державницьким патріотизмом — громадсько-політичній поезії є для нас сьогодні зрозумілим і прийнятним. Вражає, зокрема, мінорна нерішучість початкових сподівань — оте «може»:

Сніг в гаю.. але весною
Розів'ється гай...
... Може, долею ясною
Зацвіте мій край.
В небі мла, а сонце гляне,
Мла розтане вмить...
Може й мій народ повстане,
Морем закипить...

Ще прикріше вражають такі численні за доби між двох революцій, а надто — пізніше, за доби між двох світових воєн, вислови зневіри й розпуки:

Стою один... журюсь самотно на руїні,
Співаю щось помалу і без слів...
Нудні мої пісні, як нудно на Вкраїні,
Серед могил і зломаних хрестів.

Не доводиться заперечувати, що, поділяючи патріотичний запал українства дев'ятсотих і дев'ятсот десятих років, О. Олесь рівно ж поділяв і його фатальні ілюзії (він радше **поділяв** настрої свого оточення, аніж прагнув **формувати** їх): виплеканий підступною соціялістичною та космополітично-пацифістською пропаґандою наївний оптимізм, плутання національно-визвольних чинників і інтересів із соціяльними, недоцінювання сил і спритности національного ворога, нехіть до чіткої політичної дії, схильність до найабсурдніших компромісів, навіть деяке партійницьке сектантство, яке пояснює собою поетове не скрізь приязне ставлення до відмінних від УНР національно-державницьких рухів на еміґрації (цього останнього О. Олесь, щоправда, за 30-их років поступово звільнився). Читач молодшого еміґраційного покоління, вихований на творах **О. Ольжича, О. Теліги, Ю. Липи, Ю. Клена, Є. Маланюка** та інших співців українського націоналізму, сприй-

матиме політично-громадську поезію О. Олеся із змішаними почуттями — і то не лише через її суто літературні недоліки. А проте він, напевне, спроможеться високо оцінити беззастережний патріотизм поета, що привітав надхненним гимном відновлення Української Держави:

Живи, Україно, живи для краси,
Для сили, для щастя, для волі!..
Шуми, Україно, як рідні ліси,
Як вітер в широкому полі!

Поет, що склав на честь українського прапора найвеличніший пов'язаний з ним заклик:

Синій, як небо, як день, золотий,
З неба і сонця наш прапор ясний.
Наш рідний прапор високо несім,
Хай він уславлений світить усім!

— лишився до кінця життя вірний цьому прапорові. Патріотичне й безкомпромісове супроти московсько-совєтського окупанта становище, зайняте й збережене О. Олесем на еміґрації, мало величезне виховне значення для націоналістичної молоді, мало й поважне історичне значення для дальшого розвитку українського національного письменства: в особі О. Олеся відмовилась пактувати з большевизмом справжня літературна еліта попереднього двадцятиріччя, сама, сказати б, поетична совість його покоління — і це виявилось незрівняно важнішим за «радянофільство» Винниченка, Бобинського, Крушельницького, за поворот під совєтське ярмо Вороного або Самійленка. Попри всі тимчасові розчарування й депресії, О. Олесь лишився й на еміґрації речником незламної волі до національно-державницької боротьби, сучасним Тиртеєм Визвольного Чину, що безнастанно нагадує нашій політичній еміґрації про її великий обов'язок перед уярмленою Батьківщиною:

Нас ждуть, що знову ми прилинем
На рідні села і міста,
Що ми ярмо з народу скинем
І Матір знімемо з хреста.

Нас ждуть по тюрмах бідні бранці
І сплять, нас бачачи вві-сні,
Щоб знов в сльозах устати вранці
І гризти ґрати навісні.

Нас ждуть в ярах і пущах темних
Голодні й голі втікачі
І вже до гуркотів таємних
Не прислухаються вночі.

Нас ждуть в зеленій Буковині,
В Угорщині, в Галичині,
На кожнім кроці України,
Де тільки падали в борні.

Де впало крови хоч краплина,
Де тільки тихий стогін чуть,
Всі як душа одна, єдина,
Нас ждуть.

22. липня 1944 року, знесилений довгою хворобою і глибоко пригнічений трагічною гибеллю свого єдиного сина — замордованого нацистами в Заксенгавзені великого українського поета і героя-націоаніста **О. Ольжича**, О. Олесь помер у Празі, так і не побачивши перед смертю улюбленої Батьківщини. В пам'яті Української Нації він навіки лишиться тим, хто надхненно привітав 1917 року її визволення маєстатичними словами:

Схід сонця зустріти я вийшов у поле
І став на коліна до сходу.
Привіт тобі, Сонце! Привіт тобі, Воле,
Від серця мого і народу!

ЮРІЙ БУРЯКІВЕЦЬ

Сорочка

Не злякають ні дощі, ні хуга,
Ні гармат надхриплий з поля крик. —
Я сорочку бойового друга
З гордістю ношу вже третій рік.
Поперу, розвішу між плахіття,
На гіллях у лісі край ріки.
Вже вона подерлася на ліктях,
І вітри шугають крізь дірки.
Я у ній усе вперед прямую,
Оглядаючись, мов в нетрях звір,
В лісовому листі заночую
Під журбу байдужих, світлих зір.
Може знають, у якім поході
Я знайду свій спокій і кінець.
І сорочка друга в переходах
Подереться згодом нанівець.
І тоді я пригадаю долю,
Що ішла із нами навпрямки.
І шуліка здійметься над полем
Прокричить нам славу залюбки.

В. ДЕРЖАВИН

«Ваплітянство» і його історичне значення

(ДО 25. РІЧНИЦІ ЗМУШЕНОЇ САМОЛІКВІДАЦІЇ «ВАПЛІТЕ»)

«Виступ хвильовистів мав величезне значення, бо вони єдині мали право голосу в монопартійній совєтській державі.»

С. Николишин — «Культурна політика большевиків і український культурний процес» (1947), ст. 37.

1.

Та міцна й багата на літературні таланти письменницька ґрупа в підсовєтській Україні 20-их років, яку умовно йменується «ваплітянством», далеко не обмежується формальним існуванням «Вільної Академії Пролетарської Літератури» (ВАПЛІТЕ), заснованої М. **Хвильовим та двома десятками його однодумців 1926 р.** (після їхнього виходу з «спілки пролетарських письменників — Гарт») і примусово зліквідованої вже 1928 р., після того як вона встигла випустити з друку «Вапліте», зошит I (1926), альманах «Вапліте» (1926) і 5 чисел двомісячника «Вапліте» (1927 — останнє, шосте число з 2-ою частиною «Вальдшнепів» Хвильового було сконфісковане і знищене в процесі друку). Ще перед заснуванням «Вапліте» існувала 1924-1925 рр. очолювана тим самим Хвильовим літературна ґрупа «Урбіно», а після офіційної ліквідації «Вапліте» ті самі «ваплітяни» наново ґрупуються навколо створеного ними журналу «Літературний Ярмарок» (1928-1930), а після його припинення — ще раз в організації «Пролітфронт» (Об'єднання Студій Пролетарського Літературного Фронту), з однойменним місячником (1930-1931); за окреме й своєрідне продовження «ваплітянства» правила також деякий час «техно-мистецька ґрупа А» (Ю. Смолич, М. Йогансен, О. Слісаренко та інші), з певним «конструктивістським» забарвленням (1929-1931).

Скільки всі ці організації — хіба що за вийнятком «ґрупи А» — не відрізнялись між собою ні ідейно-принципово, ні за характером літературної творчости, ані навіть за своїм основним складом, а лише за методами та засобами «езопівської мови» та вимушеного, з огляду на большевицький режим, маскування й напівмаскування свого опозиційного ставлення до того режиму, то «ваплітянство» фактично проіснувало в українському підсовєтському письменстві, в більш-менш організованих формах, близько

сімох років, і то саме за тих років, коли літературне життя в підсовєтській Україні ще не було вповні підпорядковане, через терористичне втручання ҐПУ та пізнішого НКВД, завданням большевицької пропаґанди, як це офіційно сталося з моменту заборони всіх «окремих» літературних організацій та заснування єдиної для всіх апробованих зверху письменників «Спілки Радянських Письменників України» (СРПУ) 1932 р., яка відтоді здійснює саму лише функцію механічного виконавця московських приписів і чергових совєтсько-большевицьких гасел. Смерть «ваплітянства» природньо збіглася з смертю абиякою мірою духово-незалежного українського підсовєтського письменства.

Власне літературні напрямні «ваплітянства» надаються до дуже стислої характеристики, бо хоча про них свого часу багато дискутувалось — фактично вони існували радше «про око людське», означаючи, суттю, не **за** щось, а **проти** чогось: «за активний романтизм» — це значило: проти офіційно культивованого т. зв. «пролетарського» реалізму; «за вітаїзм» — це значило: відкидання большевицького «діялєктичного матеріялізму»; навіть «боротьба за справді високоцінне літературне мистецтво» була насправді, в першу чергу, боротьбою за елементарну свободу літературної творчости, боротьбою проти совєтсько-большевицької дешевої аґітки та підлабузництва перед московським окупантом. Серед «ваплітян» фактично були, поряд із справжніми майстрами мистецького слова, рівно ж і письменники аж ніяк не високої літературної кваліфікації (М. Яловий — перший президент «Вапліте», Г. Коцюба, П. Іванів та інші); проте не було й не могло бути тих безпардонних і малоосвічених кар'єристів-кон'юнктуристів, що заповнювали собою «робітничий» «Гарт», «незаможно-селянський» «Плуг», комсомольський «Молодняк», в характері «літературних висуванців». У «ваплітянських» органах ніколи не друкувалось жадних матеріялів, що не відповідали б поглядам і намірам редакції — себто «ваплітянського» ідейного керівництва — а були б вміщені за партійним «наказом зверху».

2.

«Вапліте» (та її похідні ґрупи) — це була єдина в підсовєтській Україні літературна організація, що засадниче й систематично протестувала проти московсько-большевицького режиму в Україні — протестувала, зрозуміла річ, почасти з націонал-комуністичних позицій, проте почасти і з суто національних. Бо хоч ідейне керівництво у «Вапліте» очолював М. Хвильовий із своїми однодумцями-укапістами (себто націонал-комуністами), проте дуже

значну ролю відотравали там і такі письменники, що взагалі не мали нічого спільного з комуністичним світоглядом і лише мірою конечности — аби друкувати під егідою «Вапліте» такі твори, які інакше навряд чи побачили б світ — маскувались під «пролетарських» письменників: досить назвати Юрія **Яновського**, Майка **Йогансена**, Олексу **Слісаренка**, Аркадія **Любченка**, Івана **Сенченка** — це ж усе автори, в чиїх творах тієї доби (а почасти і в пізніших, складених вже після примусової ліквідації «Вапліте», «Літературного Ярмарку» і «Пролітфронту») аж «неозброєним оком» легко можна відрізнити комунофільську чи просоветську аґітаційну мімікрію, подану «про око людське», часом з **навмисним** недбальством та поверховістю, а часом навіть в іронічному тоні (отак, зокрема, незрідка в М. Йогансена і І. Сенченка), від глибокої й щирої національно-патріотичної суті мистецького твору. Навіть ті члени «Вапліте», які вже від початку вагались між національно-ідейною лінією творчости і советською пропаґандою (за московсько-большевицьким замовленням), а пізніше й повністю скотились до цієї останньої, чи то через брак національної свідомости, чи то з особистих амбіцій, чи то заради рятування власного життя — як от Павло **Тичина**, Микола **Бажан**, Петро **Панч**, Юрій **Смолич**, Олександер **Копиленко** — навіть і вони, за часів існування «Вапліте», «Літературного Ярмарку», «Пролітфронту», зважувались час до часу на національно корисні літературні виступи і тією чи тією мірою зберігли ідейний та артистичний зв'язок з українським національним письменством передсоветських часів.

З другого боку, навіть у «переконаних» і «засадничих» націонал-комуністів у керівництві «Вапліте» — і то не лише в Миколи **Куліша**, Михайла **Ялового** (він же, за літературним криптонімом, Юліян **Шлоп**), Олеся **Досвітнього**, Григорія **Епіка**, але й у самого **Хвильового** (хоч у нього меншою мірою, ніж у інших, із причин, до яких іще повернемось нижче) — первісні комуністичні настанови дедалі більш поступались перед діянням національної свідомости, мірою ступневого загострення советсько-большевицьких репресій проти всього національно-українського; бо ті письменники, в усякому разі, мали мужність дивитись фактам в очі і робити з них відповідні висновки. Особливо показовою є під цим кутом зору ідейна еволюція найбільшого українського драматурґа підсоветської доби — Миколи **Куліша**: розпочавши свою літературну діяльність п'єсами з селянського підсоветського побуту, які ідеологічно були лише й виключно «радянськими» комуністичними аґітками («97», «Комуна в степах»), а в комедії-шаржі «Мина Мазайло» ще декларуючи та обстоюючи правильність і національ-

ну корисність «комсомольських» поглядів на совєтську «українізацію» — себто офіційного совєтського курсу та «ґенеральної лінії» — він вже в «Народньому Малахії» піддає найгострішій — яка в підсовєтських умовинах преси та сцени була взагалі можлива — нещадній критиці не лише соціяльну, а й національну сторону совєтського режиму в Україні, глибоко розкриває облудність большевицької революції, її далекість від справжніх інтересів українського народу; і нарешті в своїй «Патетичній сонаті» він, попри «езопівську мову» п'єси і фінальну — суто зовнішню — перемогу большевизму, не лише фактично, але й цілком навмисне героїзує постать антисовєтської повстанки-націоналістки Марини, в якій вже геть нічого комуністичного немає, зображує цю центральну героїню п'єси, як траґічне втілення самовідданої й жертовної збройної боротьби за **національне** визволення України. Отаким шляхом Микола Куліш — офіційний президент «Вапліте» — прийшов від націонал-комунізму до беззастережного націоналізму, до переконання, що «українського прапора з московським кумачем не поєднати». — І він, звичайно ж, не був єдиний, подібну ступневу активізацію національної свідомости, коштом попередньої комуністичної «ідеології» та «радянських» ілюзій, бачимо майже в усіх ваплітянських колишніх укапістів.

3.

Відбувалось щось подібне і в поглядах самого Хвильового — але з ним справа стоїть складніше. Очевидна річ, не маємо розгортати тут цілу проблематику історичної ролі Хвильового, «хвильовизму» і «неохвильовизму» (того, що намагається відродитись на еміґрації). Нам ідеться тут про «Вапліте» і про Хвильового, як ініціятора та ідейного керівника «Вапліте» — не більше. Але саме тому, що на еміґрації багато хто ставить між «Вапліте» і хвильовизмом знак рівности — конче слід підкреслити, що Хвильовий **свою** ідейну боротьбу проти московського большевизму, русифікації та яничарства провадив від початку до кінця на основі власних, засадниче незмінних, цілком щирих **комуністичних** переконань — тих переконань, яких навіть дехто з його найближчих однодумців встиг, з бігом часу, значною мірою позбавитись, і яких у багато кого з «ваплітян» взагалі ніколи не було. Що та його боротьба за націонал-комуністичну — а тим самим і вільну від московської «опіки» — самостійну Україну фактично йшла на користь української національної культури (наскільки ця остання взагалі могла зберігатись і позитивно розвиватись під совєтським режимом) — факт безперечний, але справи не змінює, як

не змінюють її й ті досить численні критичні вислови на адресу марксизму, що трапляються в писаннях Хвильового: комуністичні переконання не конче повинні базуватись на марксизмі, і не слід забувати — а це якраз дуже часто забувають! — що саме «укапісти» (українські націонал-комуністи) це були майже скрізь колишні «боротьбисти», себто українські ліві есери (соціялісти-революціонери), а для есерів Маркс ніколи не був ніяким авторитетом — вони спирались на Міхайловському, Лаврові та інших ідеологах російського «народництва». Та й така приваблива для самого Хвильового Паризька Комуна 1871 р. (він залюбки йменує всіх, кого вважає за контрреволюціонерів «версальцями») зовсім не марксистами була утворена й керована! Отже спарадичні антимарксистські вислови Хвильового нічого про його відхід від комуністичних переконань не свідчать, і коли він урочисто твердив: «ми відповідаємо за все сказане нам перед трибуналом Комуни» («Камо грядеши») — то це була з його боку не реторична фраза, а вислів найщирішого «вірую». Він жив і помер у незламному переконанні, що це він — правдивий комуніст, а московські большевики помиляються під впливом шовіністичних емоцій. Щодо такого розуміння національної боротьби в Україні, Хвильовий ненадто відрізнявся від інших — зовнішньо «правіших» або «лівіших» — українських націонал-комуністів, напр., від В. **Винниченка**, або ж М. **Скрипника:**

«Зло було в тому, — як писав В. Винниченко, — що в большевиків застаріла давня емоція брала гору над розумовими виводами і заявами» (В. Винниченко — «Відродження Нації»). Те ж саме підкреслював і М. Скрипник, коли пояснював, чому московські большевики інтерпретують постанови партії в російському великодержавному і шовіністичному дусі, бо тут грали ролю «глибокі, чисто емоційні, підсвідомі моменти», які ховалися під формальним одягом марксівської теорії», і які «прикриваються лівою фразеологією» (М. Скрипник — «Національні перетинки», Харків, 1930, ст. 14, 26).*)

На відміну від такого «хвильовиста», як М. Куліш, Хвильовий аж до самого кінця свого так і не усвідомив, що стосовно до русифікації в підсовєтській Україні йдеться не про якісь фальшиві, шовіністичні «інтерпретації» марксизму — і вже ніяк не про ідеологічні впливи «московського міщанства» (за його власним, вкрай невдалим формулюванням), а просто про **національну боротьбу**, як таку, про її соціяльно-політичний **примат.** Можливо, це пояснюється тим, що М. Куліш був щільно пов'язаний із самою

*) П. Голубенко — «Вапліте». В-во «Орлик», 1948, ст. 37.

органічною стихією української нації — із селянством, тимчасом як для Хвильового українське село — «це, по суті, хоч це й дивно, зовсім не село. Це реакційне кодло на фоні сільського пейзажу» («Соціологічний еквівалент» — цитуємо за П. Голубенком, там само, ст. 25). Хвильовий скрізь ототожнює український т. зв. «пролетаріят» з «молодою» українською нацією, засадниче ігноруючи українське селянство (доки його ще не «спролетаризовано»). І мабуть саме оце тенденційне й довільне ототожнення провадить найчіткішу демаркаційну лінію між націонал-комунізмом Хвильового і справжнім націоналізмом — наявним у багато кого з «ваплітян» — який розглядає націю, як органічно-етнічну й державотворчу єдність так званих «кляс» і абияких соціяльних шарів.

Згідно з такою своєю принциповою наставою, Хвильовий ніколи не був і не міг би бути прихильником національно-визвольної **чинної акції;** боротись проти московсько-большевицької окупації та її русифікаційного режиму він міг виключно в ідейно-літературній площині (вигаданий деким на еміґрації міт про таємні зв'язки Хвильового з ОУН не розглядатимемо тут зовсім, як занадто вже безґрунтовний і абсурдний). Адже улюблений ідейний ляйтмотив Хвильового був такий: «Коли якась нація (про це вже давно і не раз писалось) виявляє свою волю протягом віків до виявлення свого організму, як державної одиниці, тоді всякі спроби так чи інакше затримати цей природній процес, з одного боку, затримують оформлення клясових сил, з другого — вносять елемент хаосу вже в світовий, загально-історичний процес. Змазувати самостійність марксизмом — значить не розуміти, що Україна буде пляцдармом для контрреволюції, доки не прийде до природнього стану, який Західня Европа пройшла в часи оформлення національних держав» (цитуємо за П. Голубенком, там само, ст. 26).

Отже Хвильовий загрожує можливостям Кремля: як не дасте Україні самостійности, то буде вона й надалі «пляцдармом для контрреволюції», себто найгіршим чимсь, що тільки можна собі уявити. Очевидно, цим Хвильовий аж ніяк не зрікається обов'язку поборювати ту «контрреволюцію» **за всяких умовин.** А що таке для Хвильового «контрреволюція»? Це все, що боролось і бореться під синьожовтим прапором проти червоного прапора «світової пролетарської революції». Що ущасливлений монопартійною диктатурою «власної» УКП український «революційний пролетаріят» (чи то українська нація — це ж для Хвильового те саме) радо піде робити «світову соціяльну революцію», і що саме це й треба робити — в тому для Хвильового ніколи не було найменшого сумніву.

4.

Попри свої основні гасла — «геть від Москви» і «орієнтація на психологічний Захід» («психологічний» — це лише «про око людське», бо не можна ж було сказати «на літературний Захід» — це був би «буржуазний формалізм» та «естетизм»!) — гасла, що поділялись усіма «ваплітянами», а походили, власне, від київських неоклясиків, зокрема від Миколи **Зерова** — Хвильовий саме в галузі **національного** питання, як бачимо, не стояв на чолі «Вапліте», а відставав від багатьох інших. Зате він, в характері партійного вельможі, міг друкувати такі вислови, про які іншим «ваплітянам» — навіть партійцям — годі було й мріяти (бо автоматично не вийшло б із друку). «Вельможа» — це звучить у застосуванні до Хвильового трохи несподівано; проте в тоталітарному суспільстві «вельможність» визначається не власною автомашиною чи десятком орденів, а особистою соціяльною вагою. Не розглядатимемо тут, через які саме властивості та попередні «революційні заслути» Хвильовий дійшов був до становища партійного вельможі — але він те становище посідав, він особисто відповідав перед ЦК за ідейну лінію репрезентованого ним літературного напрямку, і поки це було так, совєтська цензура побоювалась чіплятись до нього, бо це означало б — зачіпляти авторитет самого ЦК (нагадаймо, що це ж іще не сталінські були часи, і сувора партійна ґієрархія існувала не лише на папері). Отже Хвильовий мав змогу висловлюватись публіцистично, і то не скрізь «езопівською мовою», а решта «ваплітян» — лише белетристично, і то вже скрізь «по-езопівському». Такий своєрідний розподіл праці давав «ваплітянам» кольосальну перевагу над іншими політично опозиційними ґрупами (неоклясики, наприклад, просто **не мали права** публіцистично виступати), проте мав і свою від'ємну сторону: все, що писав Хвильовий, ішло на конто цілого «Вапліте», бо ж решта «ваплітян» про такі небезпечні речі мовчала — мовчала... бо благоденствувала (як намагаються запевнити нас націонал-комуністичні «неохвильовисти» на еміґрації). А насправді в тому властивому «хвильовизмі» містилось пребагато такого, чому переважна більшість «ваплітян» аж ніяк не симпатизувала — насамперед, цілий червоний месіянізм Хвильового, його «азіятський ренесанс» — слов'янофільська, за своїм походженням, концепція «загнивань» модерної Західньої Европи (Шпенґлер тут абсолютно ні до чого!), сполучена з марксистською (точніше кажучи, ленінською) ідеєю світової **пролетарської** революції, з «новим спасителем», чиїм предтечею буде «червоний Аттіла». — За всю цю деструктивну історіософічну ґістерію «Вапліте» в цілому не

відповідає жадною мірою: це ідейна справа самого лише Хвильового.

Реасумуємо: щоб розгорнути свою націонал-комуністичну боротьбу проти московського большевизму, Хвильовий мусів спертись не на самих лише аж до смішного нечисленних і неавторитетних в українському суспільстві колишніх укапістів, але й притягти до спілки численних національно-свідомих письменників, що вважали тимчасову «пролетарську» та «просоветську» мімікрію за корисну для збереження й розвитку української національної культури в жахливих умовинах московсько-большевицького окупаційного режиму. Вони пішли на цей запропонований Хвильовим компроміс з націонал-комуністами тому, що це забезпечувало їм — через партійного вельможу Хвильового — простоpe літературно-громадське поле діяльности, а крім того, вони сподівались, що з тих націонал-комуністів іще будуть згодом добрі українські патріоти (і в цьому вони значною мірою мали рацію). Хвильовий прекрасно знав, що Яновський і Слісаренко, приміром, ніякі не «пролетарські» письменники, що Йогансен (а так само й Плужник у Києві) ставиться до **всякого** комунізму вельми іронічно, що неоклясики є люди засадниче антисовєтських переконань — але він не звертав на це уваги, бо, поперше, потребував солідних і переконаних спільників у своїй антимосковській боротьбі, а подруге, як і всякий **правдивий** націонал-комуніст (до Скрипника або Любченка це не стосується!) відчував певний респект і пієтизм до української **національної** культури. Тому «Вапліте», за його ініціятивою і під його ідейним керівництвом, підтримувала і київські аналогічні організації (зокрема МАРС — ««Майстерню Революційного Слова» Є. Плужника, В. Підмогильного, Гр. Косинки та інших), підтримувала деякою мірою — доки це не стало аж занадто небезпечним — і неоклясиків, і взагалі робила національно корисне діло в царині літературного мистецтва — почасти в зв'язку з націонал-комуністичним хвильовизмом, а почасти просто під його прикриттям. За суто комуністичне в хвильовизмі вона, в цілому, не відповідає.

В. Д.

Едґар Еллен По

Якби справді потрібні були докази засадничої незалежности літературного мистецтва від зовнішніх матеріяльних обставин, то навряд чи можна б підшукти ліпший за літературну творчість Едґара Еллена По (1809-1849), що він на тлі американського письменства — натоді ще суто провінційного і мериторично відсталого відгалуження літератури англійської культурної метрополії — спромігся впродовж своєї двадцятирічної літературної діяльности створити не лише шедеври цілого англомовного письменства, але й твори, що належать до найоригінальніших та найглибших у своїй літературі всіх відомих нам епох і народів. Його кількісно зовсім невеликої літературної спадщини вистачило б на те, щоб добрий десяток письменників визнати геніяльними майстрами — а почасти рівно ж і основоположниками — зовсім відмінних між собою літературних жанрів і галузей: неперевершений поет-лірик, неперевершений автор «новель жаху й таємниці», фундатор детективного оповідання, автор зразкової повісти про морські пригоди («Оповідь Артура Ґордона Піма», 1838), ініціятор «літературного пейзажу» в характері окремого белетристичного твору, і поряд із цим — автор глибокого філософічно-містичного трактату «Еврека», талановитий пародист, блискучий і надзвичайно гострий літературний критик і — що особливо важить — засновник естетичної теорії літератури та модерної філософії поетичної творчости — По брався до найрізноманітніших ділянок літературної діяльности, немов лише для того, щоб у кожній з них задемонструвати свою невичерпну оригінальність і артистичну досконалість. Його вплив на розвиток чи не всіх европейських літератур (насамперед — через Бадлера — на Малярме і цілий французький, а згодом і весь европейський символізм) є величезним і триває ще й досьогодні — вже не кажучи про те, що його новеля «Таємниця Марії Роже» (1841) є справді хронологічно першим репрезентантом — а під мистецьким кутом зору, одним із найповновартісніших — такого поширеного в 20. сторіччі жанру детективної белетристики.

Все ж таки найвищі його творчі осяги належать до трьох галузей — до лірики, до белетристики «жаху й таємниці» і до естетичної поетики. В першій з них По залишив по собі незрівняні зразки романтичної баляди («Крук», «Ленора» тощо) і містично-символічної елеґії («Аннабел Лі», «Улялюм», «До одної в раю», «Переможець Черв»), що, поза віртуозним артизмом поетичного оформлення, належать глибиною думки та витонченістю шляхетних і тра-

ґічних почуттів до верхів світового мистецтва слова. Його описово-медитативна поема «Дзвони» — тематично навіяна «Піснею про дзвін» Шіллера, проте цілком оригінально зреалізована — зробила своєю ритмікою й строфікою (з нерівностоповими рядками й широким використанням внутрішніх рим) величезний вплив на засоби віршування українського поета-імпресіоніста Григорія **Чупринки** (1879–1921).

Оповідання й новелі Едґара По не мають собі рівних у світовому письменстві щодо емоційної напруги, яка переважно утворюється не нагромадженням зовнішніх жахів (хоч і в цьому По виявляється неперевершеним майстром), але трагічним конфліктом усередині особи людської — діянням того демонічного первня, який кантіянська філософія визначає як «радикально-зле», а християнська етика — як «чинність первородного гріха«. Тема розплати за злочин домінує в белетристиці По, і найкращі його осяги в цьому жанрі (як от «Чорний кіт», «Падіння дому Ешер», «Біс перверсії», «Серце-викривач», «Ти — та людина!») визначаються саме тим, що в них детально і з крайньою логічною послідовністю розроблене психологічно-причинове тлумачення фатальних подій, в неначе парадоксальний спосіб, не усуває, а навпаки — ще посилює первісне враження містичного жаху і з рафінованим мистецтвом потверджує таємну дію надприроднього чинника. Великий мислитель-ідеаліст і безкомпромісовий ворог власного матеріялізму та позитивізму, По скрізь спромагається надати навіть найменш маркантним поміж своїх белетристичних творів певного філософічного значення та морального підґрунтя.

Як теоретик-літературознавець, По в своєму трактаті «Поетичний принцип» поклав засаду вчення про літературу в характері мистецтва слова, а в іншому трактаті — «Філософія композиції» — з незрівняною логічною (сливе математично) прецизністю розгорнув, на матеріялі власної поеми «Крук», відповідну теорію поетичної творчости, і ці обидва його літературознавчі твори лишаються й насьогодні, мабуть, найкращим, з чого тільки можна починати студіювання поетики.

Особисте життя Едґара По зазнало після його передчасної й загадкової смерти (найправдоподібніше, його отруєно в якійсь таверні в Болтіморі з метою грабунку) численних нападів і наклепів — переважно з боку його літературних колеґ, ображених гострістю його літературної критики. Не підлягає сумніву, що він надуживав алькоголь (леґенда про інші наркотики видається сутим вигадом); але це не заваджало йому бути вірним другом своїх друзів і зразковим чоловіком своєї дружини Верджінії (її мати пані Клемм ка-

зала пізніше про їх родинні стосунки: «ми всі троє жили лише одне для одного»), чия передчасна смерть 1849 р. була найбільшою траґедією поетового життя.

Подане тут у перекладі оповідання «Овальний портрет», що майстерно розробляє типово романтичну тему фатального антиґонізму між життям і мистецтвом, править також у другій своїй половині за зразок **ритмізованої** прози Едґара По, що він і в цій царині виявився оригінальним і високоартистичним новатором. Згадана в цьому оповіданні Анна **Редкліф** — англійська письменниця на межі 18-го й 19-го віків, авторка численних ранньо-романтичних романів, сповнених напівмістичними страхіттями (найвідоміший з них — «Таємниці Удольфа»).

ЕДҐАР ЕЛЛЕН ПО

Овальний портрет

Замок, в який мій служник зважився вдертись силоміць, аби не лишити мене ночувати, в моєму розпучливо недужому стані, під голим небом, був однією з тих споруд змішаної понурости та величі, що так довго хмурились по Апеннітах, так само в дійсності, як і в уяві пані Рекліф. За всіма ознаками, він був залишений своїми мешканцями тимчасово й зовсім недавно. Ми розмістились в одному з найменших і найменш пишно обставлених приміщень. Воно лежало у віддаленій башточці будівлі. Його оздоби були багаті, проте попсовані й застарілі. Його стіни були вкриті тканинами та прикрашені різноманітними й багатовидими геральдичними профеями, вкупі з незвичайною кількістю дуже яскравих модерних образів, в рамах з багатих золотих арабеск. До цих образів, що висіли на стінах не лише по їх головних площинах, але й у дуже численних закутках, спричинених чудною архітектурою замка — до цих образів, мабуть, моє початкуюче марення навіяло мені глибоку цікавість; тож я попросив Педра замкнути в кімнаті важкі віконниці — бо ж була вже ніч — засвітити полумені високого канделябра, що стояв біля узголов'я мого ліжка — і розсунути на всю широчінь торочкуваті віси з чорного оксамиту, що обгортали само ліжко. Все це було мені потрібне, щоб примиритися з тим, щоб, коли не спати, то, принаймні, по черзі спозирати ті образи і користуватися з невеликої книжки, знайденої на подушці і яка мала своїм завданням їх оцінку й тлумачення.

Довго-довго я читав і побожно, віддано вдивлявся. Швидко й велично пролітали години, і надійшла глупа північ. Позиція кан-

делябра мені не подобалась, і простягнувши з труднощами руку, замість розбудити мого сплячого служника, я поставив його так, щоб він кидав своє проміння повніше на книгу.

Проте ця дія спричинилась до ніяк непередбаченого наслідку. Проміння численних свічок (бо їх було багато) впало тепер усередину кімнатної ніші, що була досі вкрита глибокою тінню від одного з стовпців алькови. Таким чином я побачив у яскравому світлі образ, зовсім не помічений попереду. Це був портрет дівчини, що саме достигає до жінотности. Я поспішно глянув на малярський твір і по тому заплющив очі. Чому я так зробив, не було спершу ясно навіть для мого власного розуміння. Та поки мої повіки отак лишались примкнуті, я шукав у думці причину, чому ж я їх примкнув. Це був імпульсивний рух, аби виграти час до міркування — аби впевнитись, що мій зір не ошукав мене — аби заспокоїти та підпорядкувати свою уяву біля тверезішого й певнішого розглядання. По дуже небагатьох митях я знов пильно подивився на малярський твір.

Що тепер я бачив як слід — я вже не міг і не мав сумніватись; бо перше ж блискотіння свічок понад тим полотном, здавалось, розвіяло дрімотне зціплення, що підкрадалось було до моїх змислів, і відразу збудило мене до чуваючого життя.

Портрет, як к вже сказав, зображував дівчину. Він подавав лише голову та плечі, виконані в так званій, за технічною термінологією, «віньєтній» манірі; великою мірою в стилі улюблених голівок Сюлі. Рамена, груди та навіть кінчики променіючого волосся непомітно змивалися з невиразною, а проте глибокою тінню, що творила тло цілого. Рама була овальна, розкішно позолочена і філіграново різьблена «по-мавританському». Як мистецький твір, ніщо не могло б бути подиву гіднішим за малярський образ сам із себе. Проте ні виконання твору, ані несмертельна краса виразу не могли б бути тим, що зрушило мене так раптово й так бурхливо. Менш за все могло б бути так, що моя уява, вибита з своєї напівдрімоти, хибно прийняла ту голову за голову живої особи. Я відразу побачив, що особистості малюнку, того «віньєтування», і рами мусіли були б миттю розсіяти таку думку — ба навіть запобігти моментальному плеканню її. Серйозно обмірковуючи ці точки, я лишився, мабуть, годину, напів сидячи, напів похилившись, із зором прикутим до портрету. Нарешті, впевнившись у справжній таємниці його діяння, я відкинувся на ліжко. Я знайшов чар малюнку в **життєподібності** виразу, яка, спершу збудивши, остаточно збентежила, підбила й злякала мене. З глибокою повагою та пієтизмом я повернув канделябр до його попередньої позиції. Коли причина мого глибокого хвилювання була таким чином усунена з поля зо-

ру, я жадібно схопився за книжку, що обговорювала малюнки та їх історію. Звернувшись до числа, що позначало овальний портрет, я прочитав тоді наступні неясні й подиву гідні слова:

«Вона була дівчина найрідкіснішої краси і не менш сповнена радощів, аніж гарна. І лиха то була година, коли вона побачила, покохала і взяла собі за дружину маляра. Він — пристрасний, ревний, суворий і вже заручений із своїм Мистецтвом; вона — дівчина найрідкішої краси, не менш сповнена радощів, аніж гарна: вся — світло й усміхи, та грайлива, мов молода лань: любляча й плекаюча всі речі: ненависниця самого лише Мистецтва, що було її суперницею: повна страху лише перед палітрою й пензлями та іншим неприхильним знаряддям, що позбавляло її симпатії її коханця. Тож жахливо було для цієї панії чути, коли маляр висловлював своє бажання зробити портрет — навіть якщо це мав бути портрет його юної молодої. Проте вона була скромна та слухняна і кротко сиділа багато тижнів у темній, високій кімнаті-башти́ці, де світло просочувалось на бліде полотно лише зверху. Але він, маляр, пишався з свого твору, що посувався далі з години на годину і з дня на день. І він був пристрасний і дикий і похмурий чоловік, що блукав у мріях; так що він не міг би добачити, що світло, яке так мертвотно падало в тій самотній башти́ці, сушило здоров'я та душевний лад його молодої, що хиріла помітно для всіх, крім нього. Проте вона всміхалась далі і все далі, не скаржачись, бо вона бачила, що маляр (що користався великою славою) мав палку й полум'яну втіху з свого завдання і працював удень і вночі, щоб зобразити ту, що так кохала його, проте щодня ставала смутніша та слабша. І насправді, деякі, хто бачив портрет, казали пошепки про його подібність, як про величезне диво і як про доказ не самої лише спроможности маляра, але так само й глибокої його любови до тієї, кого він так надзвичайно добре зобразив. Проте нарешті, коли праця наближалась до закінчення, нікого вже не допускалось до башти́ці; бо маляр запалав диким захватом до праці і рідко відвертав очі від полотна, навіть щоб подивитись на вираз обличчя своєї жінки. І він не міг би добачити, що кольори кладені ним на полотно були черпані з лиць тієї, що сиділа поряд з ним. І коли минуло багато тижнів і небагато чого лишалось зробити, крім одного мазка на роті і одного кольору на оці, душа панії знов спалахнула, мов полум'я всередині лямпи. І тоді мазок зроблено, і тоді колір накладено; і, одну мить, маляр стояв в захопленні перед створеним ним твором; але наступної миті, ще вдивляючись, він затремтів і дуже зблід, і вжахнувся, і скричавши гучним голосом — «Це дійсно само **Життя!**» — раптом повернувся подивитись на свою кохану. — **Вона була мертва!**» (Переклав **В. Д.**)

Звичаї, фолкльор:

ОЛ. СТЕПОВИЙ

Звичаї — скарб українського народу

Кожний нарід, нація, навіть окрема соціяльна група людей має свої звичаї, що виробились на протязі багатьох століть. Але звичаї — не відокремлене явище в житті народу, це втілення в рухи і дію світовідчуття і взаємовідношення між окремими людьми. А таке взаємовідношення і світовідчуття безпосередньо впливають на духову культуру народу, що в свою чергу впливає на процес творення народньої творчости. Тому народня творчість нерозривно зв'язана з звичаями народу.

Етнографія і фолкльор — це дві сторони однієї медалі. На зорі культурного розвитку кожного народу творилися не тільки звичаї і усна творчість, але й передумови та основи, на яких в майбутньому культурне і цивілізоване людство ставило пам'ятник національної культури.

Ніяка література від Шекспіра до Ґете і від Ґете до Шевченка не можлива без творчости народу, у якого народилися ці безсмертні твори. Усна народня творчість, як результат духової праці багатьох віків, є надзвичайно цінним надбанням українського народу, пронизана гуманними і свободолюбними ідеями, вона розвиває і підносить усе, що є тільки доброго й гарного в людській душі, плекає почуття краси, підтримує національну свідомість та історичну традицію і має великий освітній та виховний вплив на широкі маси. До того ж українські народні пісні й думи подають незрівняні зразки чистої народньої мови й поетичного вислову, розбуджують любов і повагу до рідного слова, стають сильним сполучником мільйонів українського народу й є у всіх його роз'єднаних частинах, неначе кров у живому організмі. Українська народня поезія має значіння могутнього культурного чинника в житті народу, вона стала джерелом нашого літературного відродження та щирого демократизму й любови широких народніх мас до рідного краю, що через пітьму панщинної неволі та утисків у своїх піснях перенесли аж до наших днів чистий ідеал волі й соціяльної та національної справедливости.

Звичаї народу — це його характер, обличчя, що по ньому розпізнається нарід не тільки в сучасному, але й в його історичному минулому, бо по звичаях пізнається не тільки син, а й далекий прадід.

Народні звичаї схоплюють усі сторони громадського, родинного і суспільного життя. Звичаї — це ті неписані закони, якими керуються у найменших щоденних і в найбільших національних справах. Звичаї, як і мова — це ті найміцніші елементи, що об'єднують окремих людей в один нарід, в одну націю.

У всіх народів світу існує повір'я, що той, хто забув звичаї своїх батьків, карається людьми і Богом. Він блукає по світі, як блудний син, і ніде не може знайти собі притулку та пристановища, бо він загублений для свого народу.

Серед нашого українського народу існує повір'я, що від тих батьків, які не дотримуються звичаїв, родяться діти, що стають вовкулаками. Вовкулака — це завжди понурий, вічно чимсь незадоволений чоловік, а в день святого Юрія він перекидається вовком, бігає разом з іншими звірями по лісі і має лише опасок на своїй довгій кудлатій шиї, а в день зимового Миколи він знову перекидається чоловіком. Вовкулака-чоловік до церкви не ходить, з людьми не вітається і звичаїв людських не знає.

Наш великий поет Тарас Шевченко, звертаючись до України, як до матері, що вічно страждає, питається:

Чи ти рано до схід сонця
Богу не молилась?
Чи ти діточок непевних
Звичаю не вчила?

Як бачимо зі слів Шевченка, що не вчити своїх дітей звичаїв — це такий же великий гріх для матері, як і гріх не молитися Богу.

Наша Україна велика, тягнеться на багато сот кілометрів від Кубані по Сян, розірвана державними кордонами на п'ять частин, в ній 45 мільйонів людности, що в свою чергу роз'єднані на дві нерівні частини релігійними обрядами і, зрозуміла річ, все це впливає на урізноманітнення звичаїв. Але на щастя у нас більше звичаєвих особливостей спільних, ніж різних. Коли ми почнемо приглядатися, то побачимо, що звичаї українського народу на диво між собою близькі. Хто знає чи не близькість звичаїв є тим цементуючим матеріялом, що перемагає усі інші сили, які працюють на руйнування єдности нашого народу.

Усна народня творчість також може служити клясичним прикладам єдности між усіма українськими землями. А спільність мови та звичаїв створюють ті вузли, що зв'язують наш нарід поміж усіма штучно розірваними землями України. Не випадково на Україні існує повір'я, що дух всіх дітей — живих і мертвих, забутих і без вісті загинулих, на Святий Вечір злітається до своєї матері на таємну вечерю і ніякі віддалі, кордони, кам'яні мури і залізні брами не можуть цьому перешкодити.

Як бачимо, це у символічній формі показано, що звичаєвий обряд — «Свята Вечеря» об'єднує між собою всіх людей, які належать до одного народу.

Усі звичаї українського народу діляться на дві великі групи:

1. Звичаї побутово-родинні та громадські. До цієї групи належать: родини, христини, весілля, похорони, а також деякі ритуали купівлі — продажу тощо.

2. Календарно-обрядові. Це один з найбільших і, здається, один з найцікавіших розділів нашої етнографії. До цієї групи відносяться усі звичаї, пов'язані з окремими святами на протязі цілого року.

Українці — нація дуже стара і свою духову культуру наші працюрі почали творити далеко до християнського періоду на Україні. Разом з християнством Візантія нам принесла свою культуру, але тільки свою, а не взагалі культуру. У нас на Україні вже була національна культура і Володимир Великий тільки прилучив християнську культуру до своєї рідної, так би мовити батьківської культури.

Зустріч Візантії з Україною — це була не зустріч бідного з багатим, а це була зустріч, коли не рівних, то принаймні, близьких потугою, хоч різних по характеру культур. Ще й тепер ми маємо у своїх звичаях і народній усній творчості прояви зустрічі або поєднання староукраїнської, до-християнської і християнської культур. Проте ми вже до цього так звикли, що іноді не можемо розпізнати, де кінчається стаукраїнське, а де починається християнське в інших звичаях, бо староукраїнські традиції так увійшли у кров наших звичаїв, що ми тепер не уявляємо Різдва без куті, Великодня без паски, Святої Трійці без клечання, навіть називаємо це свято «Зеленими Святами». Усі ми відзначаємо свято Купала, на «Введіння» заворожуємо щастя на майбутній рік, на «Катерини» — кличемо долю, а на «Андрія» хто з нас не кусав калити і яка дівчина не ворожила чи вийде заміж цього року. Нарешті, кожна мати, колишучи дитину, приспівує:

«Ой, люлі, люлі...»

Діти бавляться весною і співають:

«А ми просо сіяли, сіяли,
Ой, дід — Ладо, сіяли, сіяли...»

Дівчата, виводячи хоровід, співають:

«Ой, дід, дід і Ладо!»

Усе це наша до-християнська культура, наша найстаріша традиція.

Кутя — це символ врожаю.

Писанка — це символ народження весняного сонця.

Зеленим гіллям наші предки охороняли своє житло від нечистих духів, що в цей час прокидаються разом з воскресінням природи — русалки, мавки, перелісники тощо.

Купало — це типове до-християнське свято з усіма староукраїнськими атрибутами.

«Люля» або «Леля» — це дохристиянський Бог кохання, якого, як бачимо, наші жінки і дівчата ще й тепер згадують на кожному кроці.

На час, у який ми святкуємо Різдво Христове, колись, ще до християнства на Україні було свято зимового повороту сонця і це був час загадування та заворожування на майбутній рік, а тому ми тепер маємо у різдвяних звичаях цілу низку до-християнських елементів, що колись мали своїм призначенням накликати добрий врожай наступного року, багатство і добробут у домі господаря, щасливі лови для мисливця, весілля для дівчини та щасливої мандрівки для парубка — колись вояка-лицаря, дружинника-коня або і самого княжича.

Всі стихійні сили природи умиротворяються та заклинаються, щоб не діяли на шкоду людям і худобі.

Про все це співається в колядках, що були відомі далеко, ще до початку християнських часів на Україні. В тих колядках відбито душу кожного з нас, наповнену тим чаром рідної стихії, що зберігає живучий бальзам. У них відбито всі рухи, дії і слова, які характеризують звичаї народу.

Доки ми будемо зберігати в своїй душі мову та звичаї, як єдиний скарб, що всі ми винесли з рідної землі на далеку чужину, доти Україна буде вічно ж и т и!

О. С. і Ю. Г.

Зразки колядок давніх часів

Прекрасний традиційний звичай нашого народу колядувати, тобто на Різдво співати відповідного змісту пісні-колядки, в яких оспівується культ народження Христа і разом з тим висловлюється поздоровлення з великим святом, побажання здоров'я, сил, щастя, успіхів у житті й господарстві, доброго врожаю на наступний сільсько-господарський рік, — зберігся і до наших днів в усій своїй незайманій красі і принадності.

Окреме місце серед цих святочних побажань займають побажання родинного щастя, здоров'я всім членам родини господаря, підшукання відповідної пари для неодружених його синів і дочок, щасливого одруження й доброго родинного життя і т. п.

Всі родинно-любовні мотиви в колядках, що весь час трансформуються в народній творчості, сягають у своїх початках ще найдавніших часів ранньої княжої доби на Україні і є живим відгомоном тогочасної дружинно-лицарської поезії. В них у різних варіянтах оспівуються подвиги княжих дружинників, а одруження їх виступає також як вислід бойових походів і змагань з ворогами, коли вони після перемоги повертаються з трофеєю — красною дівчиною, або визволеною з полону українською бранкою, яка в нагороду і з вдячности за своє визволення дарує лицареві-визволителеві своє серце й одружується з ним.

Впродовж століть ця тема, лишаючись по суті своєю ідеєю незмінна, зі зміною конкретно-історичних обставин, набувала іншого офарблення, переносилась в іншу добу, героєм виступав уже не княжий дружинник, а козак-запорожець, що визволяв дівчину від турецької чи татарської неволі.

Так само й позбавлені любовно-драматичного елементу колядки, що оспівували просто відвагу й мужність лицарів княжої, а пізніше козацької доби, перетворюючись в усному народньому епосі і пристосовуючись до певних історичних подій, знаних війн, походів і битв, своєю суттю лишалися незмінними від давніх часів.

Але деякі колядки збереглися в народньому переказі майже в чистому вигляді, без впливу часу, і розповідають про давні події минулого, оспівують мужніх оборонців батьківщини, у билинно-оповідальному стилі зберігають багатства стародавнього українського колкльору.

В одній з таких колядок, що збереглася до наших днів, оповідається, як молодий герой сідає на буйного коня, збирає військо

і їде на Київ, Львів або ще на якесь старовинне місто. Те місто він облягає своїм військом і вимагає данини. Але він не приймає ні «много червоних», ні «коника в сідлі, шабельки в сріблі», а лише «гречній панні» він «низько вклоняється».

А в чистім полю, на оболоню,
Грай, коню! Грай, кониченьку,
Темносивенький, зо мною!
Коничок грає, військо збирає,
Військо збирає, під Київ жине,
Під Київ жене, мури розбиває:
Пустив стрілоньку поверх муроньків,
Виходять до нього та й три кияни,
Аж три кияни, славні міщани,
Виносять йому много червоних,
А він на тее не поглядає,
Гірше буяє, військо збирає,
Військо збирає, мури розбиває.
Пустив стрілоньки до пів муроньків,
Виходять до нього аж три киянки,
Аж три киянки, славні міщанки,
Виводять йому коника в сідлі,
Коника в сідлі, шабельку в сріблі,
А він на тее не поглядає,
Гірше буяє, військо збирає,
Військо збирає, мури розбиває:
Пустив стрілоньки попід муроньки,
Виходять до нього аж три киянки,
Аж три киянки, славні міщанки,
Виводять йому гречную панну,
А він на тее дуже зглядає,
Дуже зглядає, низько вклоняє!

Герой, що його ім'я уставлене у пісню, вирушає до Царгороду і облогою примушує царя дати йому найдорожчий викуп — «панну в короні».

Ой, славен, явен красний Андрійко, —
Добрий вечір!
А чим же то ти, та й прославився?
Що із вечора коня осідлав,
А вже до світа під Царів град став.
Ой, як б'є, та й б'є на Царів город;
Цар ся дивує, хто то воює.
А міщани ходять все раду радять,

Що тому вояці за дари дати?
Вивели йому коня в наряді
Він коня то взяв — не подякував,
Не подякував, шапочки не зняв,
Шапочки не зняв, не поклонився,
Не поклонився й не покорився.
Ой, як б'є, та й б'є на царів город:
Цар ся дивує, хто то воює.
А міщани ходять, все раду радять,
Що тому вояці за дари дати?
Винесли ж йому полумисок злота.
Він злото узяв, не подякував,
Не подякував, шапочки не зняв,
Не поклонився й не покорився.
Ой, як б'є, та й б'є на Царів город:
Цар ся дивує, хто то воює.
А міщани ходять, все раду радять,
Що тому вояці за дари дати?
Вивели ж йому панну в короні.
Він панну узяв, та й подякував,
Та й подякував і шапочку зняв,
І шапочку зняв, ще й поклонився,
І поклонився і покорився.

В інших колядках цього типу співається, як молодецька дружина збирається плисти Дунаєм до царгородського царя. Або, як герой повертається з походу з багатим здобутком і обдаровує свою жінку, матір чи навіть усіх родичів.

Боротьба з турками і татарами також знайшла відгук у колядках цього типу. Гордий пан із слугами женеться за ордою, відбиває полонених, у лицарському поєдинку вбиває «тюркського» царя або бере його в полон.

А з гори, з долу, вітер повівав,
Ой, дай, Боже!
Дунай висихав, зеллям заростав,
Зеллям трепітом, всіляким цвітом;
Дивнее звірьє спасає зельє,
Спасає зельє сивий оленець,
На тім оленці п'ятьдесят ріжків,
П'ятьдесят ріжків, один тарелець,
На тім тарельці золотий стілець,
На тім стільчику чемний молодець,
На гуслі грає, красно співає,

Прийшов до нього батенько його:
«Ти синку сидиш, а нич не видиш,
Турки, татари, Підгір'я взяли,
В полон забрали, долів погнали»
«Сідлай'ми, тату, коня бистрого,
Злагодь'ми тату, меча острого,
Най я поїду, турків догоню,
Моє Підгір'я назад заверну...»

*

Ой, краєм, краєм, краєм Дунаєм —
Славен еси, Боже у всьому світі.
Їздить, поїздить гордає пане,
Турецького царя барз викликає:
«Ой, вийди, вийди, турецький царю,
Нехай ми собі поговоримо,
Свої коники випробуємо,
А ясні мечі вимоцуємо».
Чий коник швидчий і мечик твердший?
Нашого пана, Ой, пана Йвана....

Мотивами лицарства й казковим характером героїв, колядки цієї групи близько підходять до билин. Вони звеличають сміливість, удатність та лицарську славу ватажка-воїна. Крім того тут співається про шовкові намети, срібну чи золоту зброю, тугі луки, гострі мечі та інші багатства оспіваного героя.

На жаль, ця група колядок, що без сумніву найкраща, тепер мало поширена серед нашої молоді, а тому ми гаряче радимо вивчати і поширювати колядки з героїчними мотивами, що оспівують славне минуле нашого Краю.

Політична думка:

Р. Є.

Донцов і Драгоманов

Ніщо не може яскравіше показати зламу в українській духовості новітніх часів, як саме протиставлення двох постатей — Донцова і Драгоманова. Вони обидва носять на собі печаті своєї доби і зовсім інші психологічні засновки своєї індивідуальности. Драгоманов є виразником XIX сторіччя з його утопійною вірою в механічні поступи людства на щораз вищі щаблі розвою, Донцов — виразник XX ст., яке висунуло домагання безпосереднього і прямого чину за покращення долі свого народу; Драгоманов — це викладач «об'єктивних», «наукових» систем, загально визнаних сьо-

годні і не менше загально брехливих уже в завтрішньому дні, Донцов — пристрасний борець за свої власні суб'єктивні ідеї, які по опануванні народу назавжди залишаються його внутрішньою власністю та підставами до дальшої історичної дії. Тому між обома ними лежить непрохідне провалля.

Це не постало відразу. Спочатку Донцов приписував велику ролю т. званим об'єктивним умовам, тим самим деякою мірою шукав і знаходив сяке-таке оправдання і для становища Драгоманова. Але потім, як побачив ролю ідей в революції і їх раптове поширення, як побачив, чим міг би стати наш визвольний рух, якщо його не був би затроїв півзасобами, півцілями і врешті явним москофільством Драгоманов, як врешті побачив він, що драгоманівці далі нічого не навчилися і повзають вже зовсім перестарілими і звітрілими слідами Драгоманова, — тоді Донцов відкинув його зовсім і на кожному кроці демаскував його прихильників і звеличників, як вкрай національне зло. До цього спричинилося і ближче пізнання творів Драгоманова в пізніші роки та глибша застанова над ними. Колишнє виправдання обставинами не могло вже ніяк мати тут місця.

Обставини зовсім змінилися, отже чому драгоманівські нащадки не змінилися? Вина лежала в дальшому впливові небіжчика, що ходив упиром поміж ними. Щоб його остаточно угробити, Донцов безугавно, раз-у-раз вбиває в його могилу осиковий кіл. Це ж бо стало йому ясно, що Драгоманов своїми «чудацькими» думками відіграв ролю Ефіялта в українській громаді й отуманив її так, що вона виходила з-під його рук із зовсім одурілою головою.

Треба докладно пригадати собі тодішній час. Наше духове відродження, хоч і як слабке, почало таки з кожним кроком міцнішати в напрямі ворожости і непримиренности у стосунку до Москви. Це докладно усвідомлювали собі москалі. Недаремно в той час виходить горезвісний указ Валуєва про українську мову — «не было, нет і бить не может», а «Вестнік Юга — Западной Россеї» пише: «Коли прилучити до цього деякі рештки непорозумінь, посіяних між москалем і тубільцем, які в традиції збереглися досі, то та антипатія, яку намагаються викликати в душі малороса до москаля хахломани, що постійно нашіптують тубільцеві про його неволю під ярмом Москви, про те, що москаль йому зовсім чужий, виявить, що тут і там у масі народу вже тліють іскорки сепаратизму, які при першій політичній бурі можуть бути роздмухані прожекторами гетьманщини в пожежу».

Отже, гасити ці іскорки з великим запалом узявся Драгоманов. Він діяв не тільки на Східній, але й на Західній Україні. Це відбувалося не просто, а під найвищими гаслами гуманізму, лібералізму, демократії, тощо, а навіть політичного і культурного москвофільства. Так, Мелітон Бучинський пише до Драгоманова у відповіді на його захвалювання московської літератури: «Нам обридом тон сам, що чується з московських полемік і повістей; гумор хворобливий, мізантропійний, старечий і тим самим мертвецький, що видніє з безустих зубів скелета».

Як Драгоманов реаґував на галицьке москвофобство, видно з його листа до Навроцького: «А тепер буду говорити як українець і росіянин. Якщо ви будете малювати всю Росію як «Москву» і то ще «загребшу Москву», то тут треба прямо сказати вам, що ви не

знаєте, про що говорите. Як росіянин рад би я був більш енергійному виступові галицьких народовців на реалізм і позитивну критику в поезії і літературі, на лібералізм і демократизм у соціяльних справах. Уряд попів, панів і т. д., рвіть як хочете і коли хочете. Але ось біда, що як тільки хто в вас лає Росію, так відразу своїм пишається»...

Отже, Драгоманов переводив дискусію не над суттю, а над формою, не над різницями, а над злукою, над тією злукою, над якою працювали московські амбасадори у Відні і їх консулі у Львові. Це виразно видно з листа до проф. Стасюлевича, редактора петроградського місячника, де друкувався і Драгоманов: «з часом, як Червона Русь повернеться під крила білого орла, згадають і нас з вами».

Тут ясно, що добровільна служба Драгоманова була заморожуванням душі і гашенням відродження нашої духовости, яку заглушив московський гніт у попередніх сторіччях. На місце найвищих політичних гасел, що врешті мали б допровадити до боротьби за незалежність, до викликання пожежі, якої почали лякатися москалі, Драгоманов укладає пісню, скандально парафразуючи геройську пісню козаків про Кривоноса:

Гей, українець просить не много,
Волі для рідної мови,
Но не лишає він ко всій Руси
І к всім славянам любови.
З північною Русю не зломить союзу,
Ми з нею близнята по роду,
Ми віки ділили і радість і горе
І в купі приймаєм свободу.

Якщо зважити, що ця пісня складена біля 30 років після полум'яного заклику Шевченка — «вставайте, кайдани порвіте», то зразу стане ясна вся діяльність Драгоманова і його роля в розвитку політичної української думки.

Так, Драгоманова не можна порівняти інакше з Шевченком, хіба як протиставність. Він же сам висловлювався так: «українолюбці і почасти українські громадівці повинні навчитися, що «Кобзар» є вже річ пережита, ein überwundener Standpunkt, як кажуть німці. Кобзар — багато в чому є зерно, яке перележало в коморі й не послужило якслід у свій час, коли було свіже, а тепер уже мало навіщо годиться. Думки чоловіка, яким володіли майже зовсім тільки біблійні пророки та спомини українського гайдамацтва, не можуть ставитися поруч з думками соціялізму XIX сторіччя».

Магічне слівце — соціялізм — з одного боку та ідолопоклонство перед московською культурою і політичним імперіялізмом з другого боку стали в Драгоманова наріжними каменями, на яких він будував свою систему. З цього вийшли і відповідні плоди. «Українська Хата» М. Шаповала, кільканадцять років пізніше, пише: «Вільно міняти національність, де сили людини можуть бути вкладені з найбільшою користю». І далі: «Дике і безглузне слово — ренеґат». І ще далі: «Своя нація не має права заявляти деспотично — ти наш і до скону лишишся наш; це — найгрубший і найстрашніший шкурний еґоїзм загалу нації». І ще таке: «Перед ін-

дивідумом якнайскоріше відкрити шлях до вільного виходу з одної нації і до вільного вступу в другу. Того вимагає розум, мораль, етика, толеранція». І це говорять не люди з панівної нації, серед якої справді **могли** б ще діяти якісь розумові підстави до переходу з однієї нації в іншу, могли б, але не мусили б; ні, це говорять люди з під'яремної нації, переслідуваної за кожний і то дослівно за кожний національний вияв і тим самим вони оправдують, ще більше — освячують всякий опортунізм і зраду в ім'я буцімто високих понять, які в цім випадку стають брудними ганчірками. Заслухані в анархістичні теорії свого майстра Драгоманова, вони йдуть до найдальших меж чортівського мряковиння в своїх «логічних» висновках. Як по-чужому мусили звучати для них слова Шевченка з «Великого Льоху», де він цілковито в біблійному розумінні карає навіть **дітей** і то навіть за **несвідомі** гріхи супроти нашої нації; наприклад, за усміх немовляти на руках матері до Катерини II, хоча вона не знала і не могла знати, що

...тая цариця
Лютий ворог України,
Голодная вовчиця.

І ці люди провадять пізніше нашу революцію, яка **мусила** закінчитися катастрофою, а вину за це несуть дурощі Драгоманова та забуття Шевченка.

Як уже сказано, Донцов не ставився негативно до Драгоманова як людини, але з усією пристрастю своєї несамовитої душі відкидає його як політика й ідеолога. Він говорить: «Чоловік, що своєю великою інтеліґенцією і працьовитістю відігравав величезну ролю в розвитку нашої політичної думки, чоловік, якого вважають майже всі наші політичні партії своїм учителем — Драгоманов. Річ природня, що Драгоманов має великі заслуги перед нашим поколінням і ніхто не відбере їх йому ніколи. Але треба раз врешті ствердити, що всім своїм напрямком і духом своєї науки він приніс надзвичайні шкоди здоровому розвиткові українського націоналізму. Ці шкоди випливають з таких засадничих ідей Драгоманова: з його космополітизму, з його переконаного й обґрунтованого, але необґрунтованого політичного москвофільства, і далі — з його неясного розуміння національних конфліктів, нарешті з його дивного погляду на українство, в якому він бачив не то націю, не то соціяльну верству. Раз він уважав космополітизм за поступові европейські ідеї, другий — за соціялізм; на його думку, громадська праця має випливати не з національного почуття, а з вселюдських інтересів, бо її мета є національна лише формою, а ідейно — космополітична. Таке підпорядкування національного моменту і дальша вульґаризація його учнями спричинила в молодій українській свідомості спустошення, відчиняючи шлях різним інтернаціональним, з Московщини привезеним, ідеям. Пересякнутий тими ідеалами, український інтеліґент усі завдання національної політики міряв інтернаціональним, на ділі — московським мірилом. А особливо величезну шкоду витворив універсалізм Драгоманова через доповідь «братерства народів». Сама по собі чудова засада звелася на практиці до повного абсурду, бо в той час, коли українська ідея мала перед собою зважених на її життя безліч ворогів, коли одним фронтом стала проти нас Мос-

ква, тоді переконувано, що цього фронту нема, бо проти нас стоїть тільки купка «злонамерених лічностей». Цим ослаблювало чуйність національної свідомости, цим її ошукувано і приспано, щоб зненацька збудити в вогні революції. Тоді почалися несподівані відкриття: несподіванка щодо московського лібералізму, несподіванка щодо московського соціялізму і т. д. Стукали головою до муру, розбиваючи її до крови там, де сподівалися братерського поцілунку.

Другим моментом політичної ідеології Драгоманова є його політичне москвофільство. Правда, в українстві він бачив не тільки культурний, але й політичний рух, але розумів його вузько та як паралельний рух із завданнями Москви. На його думку, нема ніяких серйозних підстав для українського державного сепаратизму в Росії, нема ніякої поважної групи, на якій він оперся б. Але ж бо він каже, що і програми перебудови Росії нема кому здійснювати, бо всі громадські елементи збуджують дуже мало оптимістичних сподіванок. І Донцов питається: «Коли для сепаратизму не було ніяких серйозних підстав, а для перебудови Росії бракувало оптимістичних сподівань, то чому ж Драгоманов не вибрав сепаратизму?» І відразу ж відповідає: «Бо він був його засадничим противником. Одна ж бо річ не допускати можливости тимчасом практично осягати якусь ціль у даний момент, а друга — виставляти цю ціль, як пожадану, хоч і віддалену».

Ці різниці дуже знав Драгоманов, бо він писав: «Ми зовсім не вимагаємо від когонебудь з наших земляків у Росії активної боротьби з теперішнім політичним режимом. Ми знаємо, що ця праця не легка і ризиковна. Тільки з того не виходить, щоб наші земляки держали в тумані і свої голови. Це вже зовсім недостойно поважної людини». Донцов парафразує Драгоманова, якщо він мав би бути українським державником: «Ми не вимагаємо від когонебудь боротьби з **російською державністю,** але з того не виходить, щоб наші земляки держали в тумані свої голови. Серйозна праця для української державности є неможлива, поки ми не відірвалися від Росії». На гадку Донцова, Драгоманов глузував з ідеї незалежности. Він писав, що в принципі не тільки нація чи плем'я має право на осібну державу, але навіть всяке село. Бо чому ж би Миргородові і Сорочинцям не бути осібною державою!? Як бачимо, сватки з волости і «Пашківської республіки» в час нашої революції навіть не знали, яку ідеологію вони мали, запихаючи і з свого боку ножаку в спину української державности.

В такім анархістичнім колі ідей не могла знайти собі місця ідея української суверенної державности. Причина лежала в тому, що Драгоманов політичні інтереси України вважав за ідентичні з інтересами московського імперіялізму і в цьому, каже Донцов, лежить найфатальніша помилка цього, зрештою, ясного і твердого розуму, помилка, яка для розвитку нашої політичної думки мала якнайшкідливіші наслідки. З цього погляду політичний висновок Драгоманова, що, мовляв, Москва здійснювала і наші національні завдання, розбиваючи кримських татар і Туреччину, що присяга Богдана Хмельницького цареві московському була актом не тільки природнім, але й раціональним та що моральним обов'язком перед рідним краєм є вказувати і розкривати заміри, дуже оживлені в німецькій політичній літературі супроти польського коро-

лівства, в той час московської провінції. Донцов глузує з свого боку і питається, що то за рідний край, супроти якого Драгоманов має моральні обов'язки і відразу знаходить причину: в свідомості Драгоманова Україна зовсім розпливається в понятті Росії, якщо ідеться йому про зовнішню політику. Та ж навіть українські експедиції з XVI і XVII ст. на береги Чорного Моря були за Драгомановом початком московської історичної місії, за яку взялася Москва після приєднання України. Донцов шукає джерела цих переконань і знаходить його в нерозумінні Драгоманова засади, що між націями існує конфлікт, якого носієм є весь народ, а не тільки влада, що егалітаризм є оманою і не можна ставити соціяльних інтересів окремих верств понад національні і політичні.

В світлі цього розгляду Драгоманов при порівнянні переляку москалів з журналу «Юго-Западной Рассії» з приводу росту української стихії, що в час небезпеки для імперії може викликати пожежу — стає ясна одна дрібничка, яка вийшла на поверхню після відкриття таємних поліційських архівів під час революції: Журнал «Громада», видаваний Драгомановом у Женеві, був фінансований царською охранкою. Ми зовсім не твердимо, а якщо хтось твердив би, то ми запротестували б, що Драгоманов брав ці гроші **свідомо** від царської охранки, але ми з усією рішучістю твердимо, що Драгоманов виконував серед українства ролю, яка не була небезпечною для царату, а в багатьох випадках була навіть бажаною, бо ж він власне запопадливо гасив ту пожежу, спалаху якої так боявся царат.

Про Драгоманова говорять серед нас його прихильники, що він прорубував для України вікно в Европу. Можливо, але він це робив не з перспективи орла, а з перспективи жаби, тобто, з дуже обмеженого світогляду і через те знаходить у ній не вічні первні, а перехідні, які з самої суті речей мусили допровадити його до космополітизму, так жахливо шкідливого для нас своїми наслідками, коли ми збудилися серед революційного вогню. Як неправильний був його погляд на Москву, так само неправильний був його погляд і на Европу.

Зовсім інакше у Донцова, отого мужа з перспективою орла. Він не дає себе ні на хвилину заворожити перехідністю однієї Москви в другу — Москви дикої в шляхетну і щораз шляхетнішу. Він постійно розбиває поняття вічної Москви, як ворога Бога і людства. Для нього царат і советчина — одно і те саме. Він бачить поза етикеткою суть, якою москалі прикриваються, бо ж її з цією самою метою вигадали і понаклеювали вони для спантеличення невтаємничених.

І тому Донцов відкидає кожну Москву — духову, культурницьку і політичну в минулому, сучасному і майбутньому. Він перестерігає особливо перед новою Москвою, що ще тільки брикає в утробі сталінській. Націоналізований большевизм, чи пак збольшевизований націоналізм Москви буде страшніший за царат і його чорні сотні. Це буде дика реакція ображеного, побитого, обдуреного в своїх маняцьких снах про панування над світом, переляканого стратами всіх окраїн московського народу.

Щоб протиставитись і вийти переможно у боротьбі з усякою Москвою, Донцов вказує нам на зразок европейської людини і ставить цей зразок до наслідування молодому українському поко-

лінні. Але Донцовська Европа зовсім інша, ніж Драгомановська. Европейська людина, проповідувана Донцовим — це вічний змаг із своєю долею; вона тверда до себе і так само тверда супроти свого оточення. Весь зовнішній світ стає полем її дії, щоб у ньому здійснювати свою волю. Всі труднощі в боротьбі не знеохочують її, а навпаки — зміцнюють, бо її найвища радість утверджувати своє життя власними зусиллями. При виборі — вигоди чи небезпеки — вона вибирає друге, бо для неї нестерпний кожний спокій. Коротко кажучи: европейська людина — це напруженість бажань і розмах волі, щоб іти за тим, що нездійснене і не зупинятися самозадоволено вже осягненим.

Ця европейська людина не чужа українській. Той самий тип людини знаходить Донцов у нашій бувальщині, він знаходить її у нашій козацькій добі, ще більше в нашій княжій добі, коли серед нашого народу росло все велике і величне. Москва свідомо нищила фізично цей тип, а духово підсувала інший — тип гречкосія або відповідального дворянина, щоб він своїм «буйним генієм ставив» підвалини під її імперію.

Звеличування такої людини знаходить Донцов і в деяких наших письменників XIX і XX сторіччя. Не тут місце займатись цим питанням. Але треба звернути увагу на Шевченка, бо саме його Драгоманов відкидав зовсім. Донцов каже, що хто хоче годити їх обидвох, той виконує роботу полатайка, який ліпить до купи те, що не дасться ніяк зліпити. В них усе різне. Різні джерела їх мудрости: в одного блискучі традиції своєї країни і її літописці, в другого — анархістична, протипатріотична і матеріялістична філософія соціялізму XIX сторіччя. І сама мудрість інша: в одного пристрасна любов до свого і нехіть до агресивного чужого, в другого — принизливе братання з тим чужим та ще й ворожим нам; в одного розуміння життя як пишної феї, трагічної і страшної, в другого — віра в послуги і пристосування до обставин; це представники двох різних українських верств: Драгоманов — представник духових плебеїв, Шевченко — представник панської, володарської, козацько-лицарської верстви.

Подаючи новий тип українця, зовсім тотожнього з володарським типом часів княжого або козацького, Донцов ставить його як передумову нашого майбутнього визволення. Що було б, чи пак, було смішне для Драгоманова, не є святе для Донцова: віра в наше середньовіччя, що гряде. Це ж бо він бачить світ у «палахтіннях бойових заграв, в скреготі заліза, в іржаннях коней»; скрізь увижається йому кров, з якої має народитися новий світ і нова велика безсмертна Вітчизна наша.

В цій страшній боротьбі має перемогти той, хто є з гарячішим серцем та з більшим завзяттям. З цього випливає дальша вимога Донцова, щоб творити серед нас нову провідну верству, здатну виконати цю велику історичну місію, про яку нічого не знав і навіть знати не хотів Драгоманов.

Протилежність Донцова до Драгоманова понад усякий сумнів показує той новий стрибок, який ми зробили в розвою нашої політичної думки.

Завдання новітнього покоління, особливо ж нашої молоді, — іти далі за політичними постулятами Донцова, міцно триматися його основних позитивних засад і далі їх розвивати в праці й боротьбі.

Чужинецька молодь:

Сучасна молодь Індії

Якраз перед великою, першою цього роду імпрезою — Всеіндійською Конференцією Молоді в Бомбей, Спілка Української Молоді нав'язала контакт з представниками підготовчого Комітету для влаштування цієї Конференції. Зустріч з представником індійської молоді мала місце в Парижі; під час її Голова Крайового Комітету СУМ-у в Франції В. Косик мав змогу запізнатися з проблемами індійської молоді, батьківщина якої ще перед кількома роками була колонією британської імперії.

Здобувши свою державну самостійність та громадську свободу, індійський нарід стоїть перед завданням національної відбудови своєї країни, що перебувала півтора сторіччя в колоніяльній неволі. Всі прошарки індійського громадянства включаються в плян національної відбудови, який вимагає багато зусиль і передбачає довгі роки посиленої праці, передусім у напрямі відродження й відбудови старої індійської культури та відновлення її традиційної духовості. Політичний досвід, який здобули колишні індійські студенти-націоналісти на европейських та американських університетах, уможливлює модерній індійській генерації розбудову державно-політичного життя та державних і громадських інституцій, послуговуючись зразками інших вільних народів.

Одним з секторів громадського життя Індії є, без сумніву, індійська молодь, на яку спадає велика частина праці по відбудові батьківщини.

Відсутність належної організації громадського життя є одним з поважних недоліків молодої індійської держави, а тому намагання молодих індійських діячів скликати Всеіндійську Конференцію Молоді цілком оправдані і на часі. Коли студентські організації та політично сформовані середовища молоді відзначалися в Індіях віддавна своєю активністю, то селянська й робітнича молодь досі не була належно організована й тому підпадає під небезпечні комуністичні впливи, чи то впливи неофашистів.

Молоді індійські патріоти, як напр. Яї Гінд, д-р Б. Гохалс та другі, зрозуміли потребу організації індійської молоді, а передусім робітничої, на національній базі, щоб з одної сторони включити цю молодь в процес національної відбудови своєї кра-

їни, а з другої — вирвати її з-під різних небезпечних впливів. Вже 15 вересня 1953 р. Підготовчий Комітет для влаштування Всеіндійської Конференції Молоді видав короткий пресовий комунікат з заявою К. А. Яї Гінда, де з'ясовано основні напрямні праці цієї молодечої інституції, що має бути першою репрезентацією індійської молоді до ВЕЙ (Світової Асамблеї Молоді). Вона ставить за своє завдання:

1) Створити платформу для виявлення обґрунтованої опінії в справах молоді.

2) Створити агенції, через які енергія молоді могла б бути скерована на національні та конструктивні цілі.

3) Сприяти духові національної солідарности, льояльности до парляментарної демократії і спонукувати молодь до праці в інтересі національної відбудови.

4) Створити форму організації, як молодечі гуртожитки й центри, що вможливлюватимуть міжнародні контакти та подорожі молоді, і т. п.

В згаданій Конференції індійської молоді передбачена участь 400 делегатів, які мають репрезентувати 20.000 членів-основників, що згуртовані тепер у різних гуртках, побудованих на регіональній базі. Якраз представники цих регіональних комітетів створили в серпні Підготовчий Комітет Всеіндійської Конференції Молоді.

Нижче друкуємо повний переклад маніфесту Підготовчого Комітету Всеіндійської Конференції Молоді, в якому відображені основні тенденції та ідейно-політичні прямування індійської молоді.

Редакція.

Хай живе національна єдність!
Хай живе індійська демократія!
Вперед, до миру,до достатку, до поступу!

МАНІФЕСТ

Підготовчого Комітету Всеіндійської Конференції Молоді

1) Шість років минуло, відколи Індії вийшли з темряви колоніяльної неволі на світанок самостійного націотворення. Цим закінчилися 150 років пониження і індійський нарід забезпечив собі право творити свою долю згідно з наказами колективної волі нації. Прийшов час, щоб працювати для консолідації здобутків свободи і для реалізації національних аспірацій.

2) Свобода означає для нас колективний вияв нашої національної єдности, демократії і права на життя, відповідно до наших найвищих вартостей, переданих нам нашою довгою й великою минувшиною. Існує небезпека, що в переломовому періоді переміни, коли сили перевороту і дезінтеґрації хочуть створити замішання в наших умах, ми не зможемо належно оцінити ті вартості. Ми віримо, що коли форми соціяльних інституцій підлягають зміні у зв'язку з поступом часу, то вартості, створені нашою культурою і традицією, мають вічну важливість. Деякі з тих вартостей, як для прикладу толеранція, мир, співпраця і респект перед життям, як творчою силою, є нашою дорогою спадщиною і ми мусимо постійно відновлювати нашу віру в них.

3) Сили перевороту і дезінтеґрації, що загрожують нашій свободі і демократії є комуналізм, кастеїзм і кожна інша форма сепаратистичної тенденції та тоталітаризм без огляду на те чи зліва чи з права. Комуналізм і кастеїзм загрожують нашій національній єдності, коли тоталітаризм є спрямований на знищення нашої молодої демократії. Тоталітаризм є нащадком страху перед свободою, а страх цей зродився на розбиттю волі. Якщо молодь тієї країни є її авангардом в боротьбі за свободу, то вона є також першою, якій загрожує небезпека тоталітаризму, кастеїзму та комуналізму. Тоталітаризм вимагає від людей здачі прав на свободу думки, вияву її і дії, а це заперечує в самому корені все те, що ми боролися і що ми зреалізували. Постійна пильність є ціною свободи, і пильність в обороні льояльности до нашої країни, до народу, до нашої демократії та нашого способу життя є першою потребою дня.

4) Завданням свободи є визволення людей і та свобода мусить бути здійснена, щоб мати значіння для кожного чоловіка і жінки в цій країні. Індії страждали від експлуатації та нехтування доволі довго і нашим завданням є зробити з свободи те, за що не тільки варто пожертвувати життя, але для чого варто також жити. Ми маємо величезний резервуар людей та вистарчальні ресурси в нашій країні, щоб розбудувати нове життя для працюючих мільйонів. Цей розумний і об'єднаний фронт прийде нам на допомогу в мирній співпраці для найбільшого добра тих великих мас. Якщо наша демократія дає нам права мати різні опінії про кінцеві об'єкти, вона також вимагає від нас, щоб у виконуванні національної відбудови всі демократичні сили співпрацювали в згоді та з добрими намірами. Це є імперативом сучасної історії, він змушує нас співпрацювати разом без партійних інтересів, коли ідеться про добробут індійського народу.

5) Демократія не є вузький концепт для панування більшости. Демократія є засадничо для нас урядом вільних громадян, вико-

нування вільними громадянами і для вільних громадян. Коли вільні громадяни можуть різнитися, вони мусять також годитися, якщо ідеться про фундаментальні засади і співпрацювати в інтересі вільного суспільства. Ми стоїмо на порозі нової доби, життя якої віддихає духом «Будан Яґна», цього єдиного інструменту, що має принести мирну соціяльну зміну. Ритм нової доби пульсує через об'єкти нашого національного економічного пляну. Ми маємо обов'язок перетворити цю нову вимріяну епоху на живу реальність нашими жертвами і службою для справи національного добробуту.

6) На цій платформі національної єдности, демократії і національної відбудови закликаємо молодь Індії брати участь у всеіндійській конференції молоді. Історія в суворий спосіб розподіляє діла і не даймо собі сказати, що в хвилину, коли прийшов заклик, ми не дали відповіді.

Яї Гінд

З діяльности СУМ-у:

Спілка Української Молоді в США

(Короткий огляд діяльности на основі звідомлення Голови ЦК СУМ-у О. Калинника)

IV. Головний З'їзд Спілки Української Молоді в США, що відбувся в Ню-Йорку 14 і 15 листопада 1953 р., увійшов в історію українського молодечого руху в США як переломова дата, коли ця організація молоді остаточно оформилась та організаційно закріпилася і влилася в українське життя в США, як його невід'ємна складова частина, стала одною з головних сил в усіх національно-політичних акціях, звернула на себе увагу не лише українців американського походження, а й цілого американського політичного й громадського світу.

Хоч як намагалися перешкодити СУМ-ові його політичні противники та одверті неприховані вороги, їх акції не пошкодили йому. Характеристично, що в США, де існують десятки років інші українські організації молоді, найбільшої пошани й авторитету здобуває саме СУМ, що має за собою щойно чотири роки існування на цьому терені. СУМ своєю формою і змістом праці та своєю ідеологічною програмою виявився міцнішим і життєздатнішим.

Коли інші організації молоді в переважній більшості перебували завжди під впливом ті-

єї чи іншої партії або середовища й намагалися тримати молодь на ґрунті своєї вузької платформи, виховувати її замкнено, в наслідок чого не було змоги ніколи створити єдиний фронт української молоді в США, — натомість СУМ є позапартійною організацією, він виховує своїх членів на широкій національній основі, він виростив свої керівні кадри, які надають вірний напрям цілій праці.

Спілка Української Молоді в США налічує тепер 29 осередків. Крім того працює 13 осередків Юнацтва, в яких виховується 400 осіб дорослу. Разом в лавах СУМ-у перебуває тепер понад 2000 членів.

Найважчий етап організаційного розвитку СУМ-у, етап оформлення низових клітин та здобуття громадських прав в організованому українському житті вже минув. Організаційно зміцнившись та розпляновавши виховну й освітню працю, СУМ в США почав перебирати ініціятиву в усьому українському житті. В 1950 і 1951 роках Осередки СУМ-у розгорнули кампанію допомоги Українському Конґресовому Комітетові в його праці. Сумівці з успіхом провели збіркові акції для УКК. За це СУМ в США дістав почесну грамоту від Конвенції УКК в 1952 році. Великою популярністю користується серед сумівців Голова УУК проф. **Л. Добрянський,** один з найкращих працівників для української визвольної справи на міжнародньому відтинку. Він же виявив себе прихильником СУМ-у.

За останній час багато уваги приділено справі виховання дорослу. 12. грудня минулого року затверджено Головну Управу Юного СУМ-у на чолі з **Іваном Кобасою.** За дев'ять місяців праці Головної Ради створено 13 осередків Юнацтва. 28. II. і 1. III. 1953 р. відбулася Конференція вихователів і референтів Юнацтва СУМ-у в Шікаґо, на якій проф. **Бобровський** доповідав про національне виховання й проф. **Чуйко** про психологію дитячого й юнацького віку. Цього року були організовані три літні юнацькі табори у Пер Стейт, Клівленді і Шікаґо, де юні сумівці складали іспит I, II і III-го ступеня.

У травні 1953 року силами п'ятьох відділів дорослу відбуто показ самодіяльного мистецтва. Для покращання виховної праці, видано доповнення до «Тимчасового Правильника Юнацтва СУМ-у», опрацьоване членом Головної Управи Ю. СУМ-у — виховним референтом, студентом **В. Кульчицьким.** В пляні видання є: підручник Є. Жарського «Гри та забави», «Книжка юного сумівця» та інші видання. У ділянці виховання дорослу,

з СУМ-ом співпрацюють такі педагоги й виховники, як проф. **Чуйко,** проф. **Ю. Бобровський,** проф. **Є. Жарський,** проф. **П. Савчук,** ред. **Романенчук,** проф. **Олексишин,** проф. **В. Радзикевич** та інші.

Дотепер була занедбана освітня й виховна праця серед старших сумівців. Хоч деяка частина сумівців студіює заочно, а півтораста сумівців учиться у високих школах в США. але відсотково до загального числа сумівців в Америці це становить жалюгідний відсоток. Досить сказати, що в Колюмбійському університеті, де навчається 6.000 студентів різних національностей, росіян є в 10-15 разів більше, ніж українців. На цю ділянку треба звернути особливу увагу.

Як відрадне явище, треба відмітити любов сумівців до спорту. 16 команд відбиванки, 13 стук-пук, 13 шахових, 2 легкої атлетики, 1 плавання, 1 кошиківка, 3 копаного м'яча — добре промовляють за це.

Впарі зі спортом шириться серед сумівців їх самодіяльна мистецька творчість. Працюють 18 драматичних гуртків, 12 балетних груп, 5 мішаних хорів, 6 музичних гуртків (в тому числі 2 духових оркестр), декляматорські й співочі квартети. Існує 10 власних бібліотек СУМ-у з кількома тисячами книжок.

Багато зробив СУМ на зовнішньому відтинку. З самого початку свого існування він нав'язав діловий контакт з різними політичними діячами США, провадив посилену антикомуністичну пропаґанду й викривав московську імперіялістичну політику. В 1951 році СУМ влаштував в одній з найбільших заль в Ню-Йорку велике віче, спрямоване проти московсько-комуністичного імперіялізму. На цьому вічі було присутніх 4 000 осіб. Серед них, а також по цілому місті були поширені відповідні листівки в англійській мові. Про цю протестну акцію й мету СУМ-у написав найбільший американський пресовий орган «Ню-Йорк Тайм». Давні українці стверджують, що це вперше цей часопис так виразно написав про Україну і про російський імперіялізм.

Всеамериканський З д в и г СУМ-у в Філядельфії в 1952 р. був другим з черги масовим виступом української молоді на міжнародній арені. На цьому Здвизі виступали з привітальними промовами визначні американські конґресмени та сенатори, а президент Айзенгауер надіслав спеціяльне привітання учасникам Здвигу.

Сумівці брали участь у Конґресі Світової Асамблеї Молоді в характері гостей та виступили перед його учасниками з матеріялами в чужих мовах про визвольні змагання України.

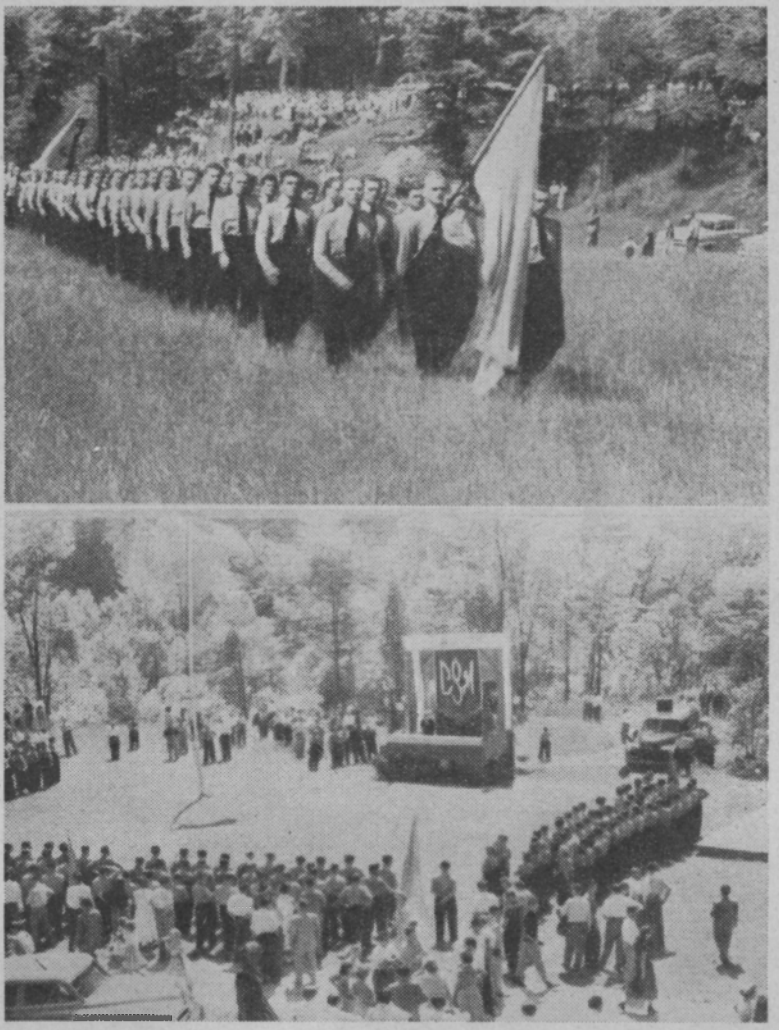

Фраґменти з III-го Крайового Здвигу СУМ-у в Канаді, Торонто, 5. липня 1953 р.

Танцювальна група членів СУМ-у і Пласту в Нью Йорку після спільного свяченого в 1953 р.

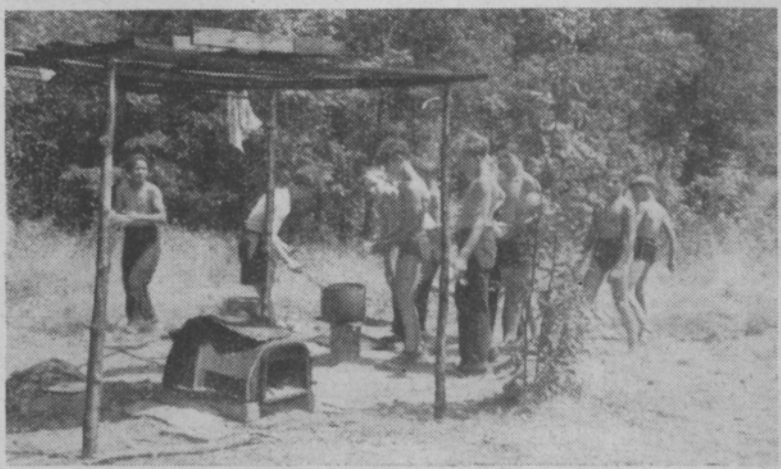

Фраґменти з виховно-відпочинкового табору Ю. СУМ-у в Клівленді, США, в 1953 р.

Групи юних сумівців в Нью Йорку під час виступів на сцені, 1953 р.

В тому ж самому році сумівці організували успішну протиакцію проти комуністичного збіговища захисників миру. «Нью-Йорк Тайм» знову вмістив замітку й світлину сумівців — учасників тієї протиакції.

В жовтні того ж року сумівцям пощастило дістатись на Сесію ОН і розповсюдити серед учасників Сесії листівки в англійській мові, спрямовані проти совєтської делеґації з викриттям справжніх цілей Москви та підкресленням готовости українського народу боротися за своє національне визволення. Ця подія була широко висвітлена в американській пресі та через радіо, а Сесія ОН доручила окремій Комісії розслідувати злочини й народовбивство Москви.

Другий Всеамериканський Здвиг СУМ-у, що відбувся в цьому ж році під кличем «Воля України — наша мета!», з участю 5-ти тисяч сумівців та гостей, схвалив резолюції в оборонi прав України. Ці резолюції в англійській мові були розіслані до конґресменів, міністрів і політичних діячів США і Головна Управа СУМ-у одержала багато відповідей, серед них і від міністра закордонних справ з запевненням підтримки вимог СУМ-у. Сумівці брали масово участь в маніфестаціях з приводу 20-тиріччя жахливого голоду, створеного совєтською Москвою на Україні.

З ініціятиви Головної Управи СУМ-у в багатьох осередках відбулись урочисті посвячення сумівського прапору з участю сумівців декількох осередків, численної місцевої людности, представників інших національностей, а також посадників міст і конґресменів.

У своїй діяльності Головна Управа СУМ-у втримує постійний контакт з визначними політичними діячами США. Так само ведеться листування з рядом різних американських впливових політичних організацій.

Багато уваги зверталося на рух американської молоді, на нав'язування знайомства й співпраці з цілою низкою молодечих організацій, а за їх посередництвом запізналися з молоддю азійських країн — Пакістану, В'єтнаму, Сінґапуру й Філіпінами. До цих країн вислано відозви з застереженням проти комуністичної небезпеки. Також вислано брошуру «Злочин Москви у Вінниці» (видання СУМ-у в США) до цих країн, а також до Ірляндії, Швеції, Британської Ґвіяни, а 500 примірників до визначних діячів США, організацій та бібліотек.

Власними силами розбудував СУМ в США свою власну базу. За останній діловий рік до каси Головної Управи поступило 35,951.- дол. Витрачено 35.813.-

Жіноча Секція СУМ-у в США провела збірку на користь залишенців в Европі. Зібрано

9,080 фунті вживаного одягу й 200 фунтів харчів. Крім цього Осередок СУМ-у «Київ» у Клівленді зібрав 180 фунтів одягу і 216.- дол. готівкою, за які куплено понад 400 фунтів харчів і вислано Осередкові в Трієсті, а 65.- дол. готівкою переказано для будинку старців у Форель, в Німеччині.

Своїм завданням на майбутнє СУМ в США ставить, поза поглибленням змісту виховно-вишкільної роботи та поширення її інтензивности, видати ряд книжок в чужій мові про Україну, які висвітлювали б правдиво її історію та спростовували б тенденційність і перекручення фактів у російських книгах, поширюваних російськими імперіялістичними кругами.

В своїй щоденній праці сумівці в США далі працюватимуть над підготовою себе до боротьби за визволення свого народу та державнотворчої праці в майбутній українській національній державі.

Резолюції

II-ГО ВСЕАМЕРИКАНСЬКОГО МАНІФЕСТАЦІЙНОГО ЗДВИГУ СПІЛКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ АМЕРИКИ

1. Ми, українська молодь, рішуче протестуємо проти російського панування в Україні та домагаємось від Об'єднаних Націй переведення слідства над злочинами, що їх доконують російські окупанти над українським народом.

2. Ми, українська молодь, підтверджуємо резолюцію ч. 58, що її вніс до Палати Репрезентантів конґресмен Лоренс Смит в справі нав'язання безпосередніх дипломатичних взаємин між З'єдиненими Державами Америки та членами Об'єднаних Націй Українською та Білоруською ССР.

Ми не сумніваємось в тому, що Москва не допустить до Києва дипломатичного представника З'єдинених Держав Америки, бо фактично Україна є колонією Росії. Представники від Української ССР в Об'єднаних Націях не заступають інтересів українського народу, бо вони є ставленниками Москви та виконують її окупаційні накази.

Однак, самий факт такого кроку з боку З'єдинених Держав Америки скріпить симпатії українського народу до вільного світу, бо він бачитиме, що ЗДА не байдужі до поневолення в Україні.

3. Як в Україні, так і в цілому СССР, російські комуністи стали на шлях крайнього російського шовінізму, безоглядної русифікації та упослідження неросійських народів, які становлять понад 50% всього населення СССР.

В останньому часі Москва знову повела наступ на знищення української культури під претекстом боротьби з «буржуазним націоналізмом». Російсько-комуністичні окупанти систематично винищують український народ, якому ставиться за провину боротьба за відірвання України від Росії.

4. Російська антикомуністична еміґрація в Европі і в Америці у своїх публікаціях та політичних діях супроти поневолених червоною Росією неросійських народів, стоїть на тих самих позиціях, що й російські комуністи в СССР.

Російські антикомуністи на еміґрації задля збереження неподільности російської імперії, після поразки СССР, є проти самостійности України, Білорусі, Грузії, й інших давно поневолених Росією народів.

Це їхнє становище підтримує морально і матеріяльно т. зв. Американський Комітет Визволення від большевизму і це є причиною всіх невдач цього Комітету у створенні ним спільного з росіянами антикомуністичного фронту всіх народів СССР.

5. Ми, українська молодь протестуємо проти антидемократичних дій Американського Комітету Визволення від большевизму, який намагається підпорядкувати інтереси поневолених Росією неросійських народів, інтересам російських антикомуністичних імперіялістів.

Український народ своєю боротьбою в революційному підпіллі, в Українській Повстанській Армії і на всіх відтинках релігійного, культурного й економічного життя, засвідчує свою непохитну волю жити лише у вільній незалежній Українській Державі!

6. В наслідок проросійської політики згаданого Комітету, в 1952 році, в Німеччині, американський суд у Мюнхені засудив на сім років катожних робіт трьох молодих українців: Романа Ціперу, Романа Ґнипа та Миколу Литвина.

Ми, українсько-американська молодь, просимо Президента ЗДА Двайта Айзенгауера вплинути на перегляд справи засуду цих трьох українців, бо вважаємо, що оборона чести української нації проти провокації російських імперіялістів, як це вчинили вони, не може бути приводом до такого гострого засуду.

7. Ми, українська молодь, стоїмо на позиціях безкомпромісової боротьби з комунізмом — ворогом національної і соціяльної свободи та суверенности усіх народів!

Ми солідаризуємось з активними виступами населення Східньої Німеччини, Чехо-Словаччини і Польщі проти російських окупантів.

Ми підтримуємо діяльність постійної слідчої Комісії при Сенаті ЗДА, яка довела, що в такій демократичній країні, як ЗДА, не може бути місця тим, які під покришкою демократії підготовляють ґрунт для її знищення імперіялістичною Росією!

12-13. вересня 1953 року.

З діяльности СУМ-у в Канаді

Організована в СУМ-і українська молодь у Канаді являє собою справді національно-свідому спільноту і останнім часом широко розгорнула свою працю, виявляючи скрізь свою ініціятиву в різних ділянках українського громадського життя і свою творчу самодіяльність. Вже крайовий показ мистецької самодіяльности СУМ-у, що відбувся 4. липня 1953 р. в Торонто, виявив велику працю української молоді. Характеристично, що на відміну від усіх попередніх сумівських Здвигів,

що мали більш демонстративно-політичний характер, цей Здвиг був проведений зі збереженням чисто-українських національних традицій та показом фолкльорних багатств нашого народу, що особливо виявили хор і балет Юного СУМ-у з Гамільтону, хор з Велланду, балет з Лондону і Віндзору й ін. Саме такий підхід у влаштуванні Здвигу має велике значення тому, що найбільше відповідає завданням й стилеві роботи виховної організації молоді та служить підставою до політичної роботи, а передусім плекання і культивування національних традицій є одним з важливих засобів проти денаціоналізації.

Про успіхи праці СУМ-у в Канаді свідчить також V. Крайовий З'їзд, проведений 6. вересня 1953 р. в домі «Просвіти» в Торонто. В ньому взяло участь 37 делеґатів з 51 мандатами від 16-ти осередків СУМ-у, що репрезентували 1606 членів СУМ-у в Канаді. З'їзд заслухав звіти уступаючих керівних органів, підвів підсумки цілорічної праці, проаналізував недоліки, обговорив багато важливих проблем, зв'язаних з діяльністю СУМ-у, і обрав новий Крайовий Комітет у складі: **Буйняк Теодозій** — голова, **Микуляк Петро** — 1. заступник голови і керівник фінансово-господарчого відділу, **Сербин Ярослав** — 2. заступник голови, **Макар Володимир** — секретар і керівник відділу суспільної опіки, **Кушмелин Василь** — керівник виховно-освітньої діяльности, **Шафран Богдан** — керівник орг. відділу, **Сенишин Лев** — керівник відділу міжнародніх зв'язків, **Співак Богдан** — керівник відділу преси та інформації, **Цюропайлович Ярослав** — керівник Юного СУМ-у. Новий склад керівних органів запевнює дальшу безнастанну роботу над вихованням молоді.

У своїх резолюціях, З'їзд ствердив, що СУМ в Канаді завершив період своєї організаційної праці та переходить у стадію поглиблення змісту виховної роботи. Наголошено, що справа організації і виховання дорослу є справою найвищої ваги і звернено особливу увагу на влаштування вишкільно-відпочинкових осель і таборів та вишкіл виховників. Так само стверджено, що Звернення Воюючої України є дороговказом для праці української молоді на еміґрації, що непорушність основних принципів української визвольної боротьби визнає вся українська молодь, отже всякі спроби вилому з єдиного українського фронту шляхом зговорювання і співпраці з принциповими ворогами незалежности України мають бути засуджені.

До недоліків у праці СУМ-у в Канаді можна віднести недостатню інтенсивність в організуванні молоді юнацького віку. На це склалося ряд різних причин, як брак ясного погляду в питанні ставлення роботи цієї ділянки і чіткого пляну та непідготованість до розв'язання цієї складної проблеми, як рівнож брак керівників дорослу. На день З'їзду в Канаді існувало тільки 5 юнацьких відділів СУМ-у: в Вінніпеґу, Гамільтоні, Монтреалі, Форт-Віллямі і Торонто, що разом охоплюють 88 хлопців і 74 дівчат. Багато осередків було ще не зорганізовано.

Взявши до уваги можливості роботи, також не досить інтенсивно працював видавничий відділ. Фактично видано брошурою та в ілюстрації у виконанні артиста маляра Я. Гніздовського «Звернення Воюючої України» та працю проф. др. Г.

Ващенка «Український Ренесанс XX-го століття. Підготовляється до друку праці «Поезія українського резистансу» Русова і «Подорож по Україні».

Свідомий минулих недоліків, новообраний Крайовий Комітет відразу поринув у працю. На своєму засіданні 20. вересня він докладно обговорив проєкт плану праці в поодиноких ділянках. В організаційно-адміністративних справах вирішено запровадити упрощене й однорідне звітування, відповідну картотеку і видавати нові членські виказки; наголошено потребу розрізнити дійсних і активних членів від пасивних, а також розмежувати чисто сумівську працю від політичної і культурно-громадської. Докладно обговорено справи пожвавлення роботи на відтинку Юнацтва СУМ-у та вирішено поробити заходи в напрямі організації курсів для керівників виховно-освітньої роботи.

Виховним справам було надано багато уваги і на черговому засіданні Крайового Комітету 18. жовтня 1953 р., де обговорено основні засади й методи виховання дорослу та Юнацтва СУМ-у і остаточно вирішено провести ряд курсів для керівників ЮСУМ-у шляхом авдиторного навчання.

Основні проблеми, якими займається Крайовий Комітет СУМ-у Канади — це членство старших сумівців, що переступили вік молоді, зміна структури СУМ-у та підготова до участи в черговому Конґресі СУМ-у.

Так працює Спілка Української Молоді в Канаді, не задовольняючись здобутимиуспіхами і все поглиблюючи свою діяльність у різних ділянках українського життя в Канаді.

Спорт:

Новонародження олімпійських ігрищ

Більше, ніж упродовж 1000 років, без будь-якої перерви, святкував грецький нарід старинної Греції олімпійські ігрища як чисто національне свято. Як довго греки були суверенами своєї держави, жоден чужинець не мав права участи в цьому святі. Із завоюванням грецьких державок римлянами характер олімпійських ігриц змінився. Римляни впровадили в ігрища своїх силачів і надали ігрищам більш циркового вигляду. Здорові змагуни боролися не так для спорту, а більше задля грошей чи матеріяльних користей. Мета й значення грецьких ігриц сильно занепадали і ще більше втратили свою повагу, коли в іграх взяв участь в 67 р. по Хр. ревнивий імператор Нерон в перегонах на колісниці, запряженій в 10 коней, і мимо того, що випав з неї в час перегонів і не досяг мети, мусів був бути визнаний преможцем. Врешті цісар Теодозій в 293 р. взагалі заборонив відбувати ігрища.

Близько 1600 літ проминуло і олімпійські ігрища щораз більше входили в забуття. Щойно в 1894 р., з ініціятиви молодого француза П'єр Кубертена, знову відновлено гарну традицію олімпійських ігриц. З доручення французького міністерства освіти Ку-

бертен скликав представників спорту різних країн світу, щоб обговорити питання сприяння спортові. В той час для спорту було ще дуже мало зрозуміння. Правда, вже тоді були різні спортові товариства, але їхня діяльність була дуже обмежена, головним чином присвячувано дещо уваги фізкультурі. Саме тоді в Кубертена зродилась думка відродити-відновити олімпійські ігрища, що користувалися в старинній Греції такою великою повагою і зацікавленням. Чи не можна цю ідею Олімпії перенести в світ між всі культурні народи земної кулі? — постало перед Кубертеном питання.

І коли 34 делеґати радили в Парижі над питанням сприяння фізкультурі і не доходили до якогось позитивного висновку, вони дуже обрадувано схвалили проєкт П'єр де Кубертена щодо відновлення олімпійських ігрищ. Делеґати цієї наради роз'їхалися додому з остаточною постановою й взаємозапевненням, що в 1896 році вишлють своїх найкращих спортовців до Атен на І. Олімпійські ігрища.

Ідея молодого француза була схвалена з надзвичайною радістю в цілому світі. Але в цій радості забули всі, що для висилки спортових груп до Атен необхідно мати й гроші. В багатьох країнах для цієї мети проведено прилюдні збірки, щоб дати змогу молоді взяти участь в І. Олімпійських Ігрищах. Із 34 націй, що брали участь у паризькій конференції в 1894 р., тільки 12 взяло участь у І. Олімпійських Ігрищах.

З підготовою та проведенням ігрищ не менш важко було теж і самим грекам. Держава вбога, і ледве вмовлений королем парлямент затверджує мінімальну суму на будову стадіону, що однак не дає розв'язки цілій справі. Але завдяки пожертві багатого купця, що асиґнував около мільйона драхмів, грекам вдається вибудувати ґрандіозний стадіон, що містив у собі 80.000 глядачів. 6. квітня 1896 р. розпочалися перші олімпійські ігрища нового числення. Цього дня вперше по 1600-літній перерві публіка вітала олімпійських змагунів на величезному мармуровому стадіоні. З нетерпеливістю очікувано змагань. Всі розраховували на великий виграш господарів (греків), але проти сподівань вислід змагань був інший.

Вже на самому початку змагань велику перевату виявили учасники ігрищ з Північної Америки. Молоді американці студенти, що вже від 50-ти літ плекали спорт по своїх високих школах, виявилися в цих ігрищах безконкуренційними переможцями. Саме тоді вперше під час бігу на 100 метрів молодий американець Бирке першим досягнув мети бігу. Також і в метанні диску перше місце здобув американець. Славний маратонський біг виграв тоді ще невідомий селянський хлопець грек Льовес, якого щедро вітав сам король.

Це були І. Олімпійські Ігрища нового числення. Другі відбулися за чотири роки пізніше в Парижі. І так до сьогоднішнього часу, часу атомової енергії, ідея олімпійських ігрищ горить в серцях молодих спортовців всього світу. Посьогодні бачимо змагання в чистому олімпійському дусі. Славна постать П'єр де Кубертена записана золотими літерарами в історії людства, як відновлювача славних олімпійських ігрищ.

(Скорочено за «Jugend in Arbeit», März, 1952)

ОЛ. НАВРОЦЬКИЙ

Техніка альпійської їзди на лещетах

У кожній ділянці нашого життя бачимо чимраз новіші, чимраз кращі розвитки та вдосконалення. Не бракує й у спорті, зокрема в зимовому, все нових досягнень та кращого модерного розвитку. Бачимо це в лещетарстві, бачимо в їзді на совгах, на боб-санках і т. п. Одним словом, все вдосконалюється та набуває чимраз нових форм.

Альпійська їзда на лещетах, саме за своєю назвою є карколомна і швидка. Розвивається вона теж швидко, і сьогодні маємо відомий стиль альпійської їзди, яким багато вже навіть наших лещетарів добре володіють. Варто б згадати походження та положення цієї їзди, може ще декому з нас, хто технікою альпійської їзди ще не володіє.

Був час, коли найбільшим довершенням вміння їзди на лещетах вважали христианію та закрути телемарком. Розмах христианією, що названий за околицею Християнії, був уже давно практикований. Але, приміюючи цей спосіб, головно при стрімких з'їздах, коли тягар тіла легко може податися взад, легко можна вивернутися. Телемарковий розмах, названий за околицею Телемерк, практикується лише у виїзднім положенні, що ще сьогодні зустрічаємо в скакунів на лещетах, під час їхнього виїзду зі скічні.

Підставою головних форм модерного розмаху є **опірний лук** та **плуговий лук.** Це є підстава, сказати б, «АБЦ» для лещетарів, які починають вправляти альпійську їзду. З цих двох підставових форм вийшов модерний розмах, названий **паралельним.** Він полягає в паралельному провадженні лещет легким опором і плуговим луком. Останнім часом немає іншої нової форми за альпійську їзду і ледве чи якась краща знайдеться.

Паралельний розмах — це завершення мистецтва альпійської їзди, який опирається на вищезгадані луки (опірний та плуговий). Деякі маленькі варіянти самої їзди можуть ще показатися і показуються, але підставових змін нема і паралельний розмах, опанований всіма добрими лещетар'ями й зірками на лещетарському небі, є довершенням техніки альпійської їзди.

Вправді, є ще маленькі доповнення до паралельного розмаху, сказати б — два способи. Перший — це праця горішньої частини тіла при кожнім розмаху, де при повороті тіла звертається спеціяльну увагу на висунення рамена, яке перебуває ззовні закрутулуку. Другий, можна назвати — вдосконалений спосіб — це праця нижньої частини тіла по пояс. Цей спосіб практикується спеціяльно при крутобігах, де швидка праця ніг та невеликі елястичні повороти в поясі (в стегнах) спричинюється до швидшого проїзду між поодинокими проїзджими воротами.

Головний принцип модерного розмаху в лещетарстві полягає в тому, що всі, хто хоче добре їздити на лещетах, повинні вміти тримати **положення тіла до переду.** Вага тіла мусить бути перед лещетами, які, так би мовити, мають тягнутися за тілом. Неправильне положення тіла є тоді, коли до переду тягнеться тільки горішню частину, а спина залишається позаду. Під переднім поло-

женням тіла розуміється положення в колінах. Сильне діягональне в'язання до лещет силою тисне п'яту до дошки. Це дозволяє лещетареві якнайдальше вигнутися до переду. А положення згину починається в кістках стопи, підсилюється в колінах, тим самим спина піде до переду.

Коли ми сьогодні дивуємося з карколомної їзди витренуваних і загартованих лещетарів — не забуваймо одного, що всі вони, які тепер із швидкістю поспішного поїзду гонять по скрутинах Альп і спритно оминають небезпеки чи елеґантно переїжджають в крутобігу на міжнародніх змаганнях розставлені ворота, всі ці Кольо, Орелі, Правди чи Шнайдери або славнозвісні Зельоси — всі вони починали з цих підставових приписів їзди на лещетах і в своїй невпинній праці та замилуванні до лещетарського спорту досягнули світової слави. Всі вони напевно тренували вже влітку, добирали кондиції в мандрівках по горах чи корисних відпочинкових місцях над морем, бігаючи по піску для тренування м'язів ніг. Добра кондиція йде впарі з уміннням і дає добре володіння їздою на лещетах. Витренувані ноги — це краща підстава перемоги в лещетарському спорті, ніж «супер»-лещета чи потрійно шнуровані черевики.

——— o ———

ВСТУПНИЙ КУРС УКРАЇНОЗНАВСТВА

Збірна праця визначних українських вчених за редакцією **доц. д-ра В. ЯНІВА** подає необхідні для кожного українця відомості про Україну в формі популярних лекцій.

Ціла книга має **440** сторінок друку і складається з **26** зошитів та двох колірових карт України.

Вступний Курс Українознавства — допоможе кожному здобути, або основно доповнити й перевірити свос знання про Україну.

Вступний Курс Українознавства — допоможе батькам у домашньому навчанні дітей, що ходять до чужих шкіл.

Вступний Курс Українознавства — необхідний підручник для діячів культурно-освітніх і виховних товариств.

Ціна примірника в звичайній оправі 8 дол., в твердій оправі 9 дол.

Замовляти за попереднім надісланням грошей на адресу: **Інж. П. Пашник,**

München 2, Dachauerstr. 9/II. Deutschland

ВИДАННЯ СУМ-у

Читайте і поширюйте журнали молоді

„АВАНҐАРД" — видання ЦК СУМ-у, виходить щоквартально та

„КРИЛА" — видання СУМ-у в США, місячник.

Кожний сумівець і сумівка, кожний український юнак, кожний керівник молоді повинен стати постійним передплатником цих журналів, в яких поміщується й знання, література, суспільно-політична думка, відомості про історичне минуле України, про визвольну боротьбу українського народу, спорт, з діяльности української молоді і т. п.

Ціна одного примірника **„АВАНҐАРДУ"** 0,75 дол., в Англії — 3 шіл., в Німеччині — 1,50 НМ. Замовлення слати на адресу: Ukrainian Youth Association, 49, Linden Gardens, Notting Hill Gate, London, W. 2., Great Britain.

Ціна одного примірника журналу **„КРИЛА"** 0,40 дол., річна передплата в США і Канаді 4,80 дол., в інших краях — 5,20 дол. Замовлення слати на адресу: Ukrainian American Youth Ass'n, P. O. Box, 211, Cooper Station New York, 3, N.Y. U. S. A.

——oOo——

УВАГА! **НОВІ ВИДАННЯ СУМ-у!**

1. **Д-р Дм. Донцов: „Туга за героїчним"** (Ідеї і постаті літературної України); 160 стор., Видання СУМ-у в Англії. Туди й слати замовлення.
2. **Проф. Г. Ващенко: „Український ренесанс XX. століття"** — ціна 0, 90 дол.
3. **„Звернення Воюючої України"** — **брошура** з повним текстом і мистецьким **образом** з уривком звернення до української молоді на чужині. Ціна за обидві речі разом — 0,75 дол.
   Для крайових Комітетів СУМ-у і для книгарень — 30% опусту.

Замовлення слати на адресу: Ukrainian Youth Association, 140, Bathurst St., Toronto, Ont., Canada.

КАЛЕНДАРЕЦЬ
молодого українця

Вже появився в кольпортажі!

З кольоровою обкладинкою!

368 сторінок!

Багата календарна частина (історичний календар; Україна і світ у числах; найважливіші винаходи; міри й ваги; малий адресар і багато іншого).

В другій частині

СЛОВНИК ЧУЖОМОВНИХ СЛІВ

Набути можна у всіх осередках СУМ-у, в Англії — в кольпортерів „Українського Самостійника". Ціна календарця із словником: Австралія — 8 ш.; Англія — 6 ш.; Бельгія — 45 фр.; Канада й США — 1 дол. Окремо набути можна сам лише календарець. Ціна в Німеччині, Австрії і Франції — 0,75 НМ, в інших країнах — рівновартість 1, — НМ.

«DAS UKRAINISCHE LWIW»
УКРАЇНСЬКИЙ ЛЬВІВ

багато ілюстрований прекрасними світлинами культурних пам'ятників і творів того українського центру.
Ціна: 8.- НМ або 2.- дол. Замовляйте в: Verlag UKRAINE, München. Rumfordstr. 19. Germany.

ЦІНА: 0,75 ДОЛЯРА